SPADA

STRÖFTÅG

III.

FRANSKA PROVINSERNA

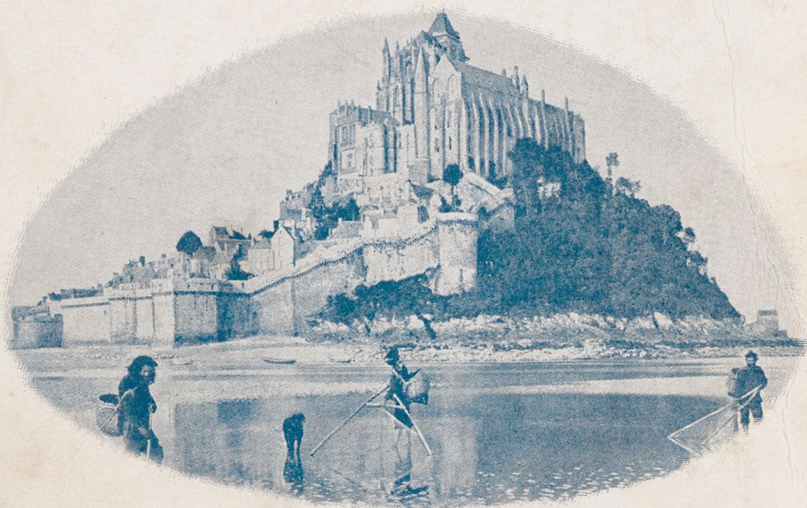
A. V. Carlsons Bokförl. A. B

PRIS 3: 75

Spada

STRÖFTÅG i SKILDA LAND

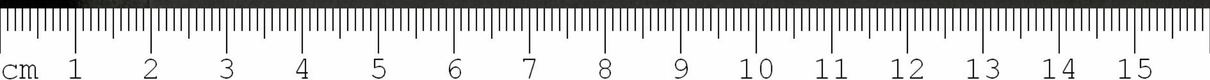
III.

FRANSKA PROVINSERNA

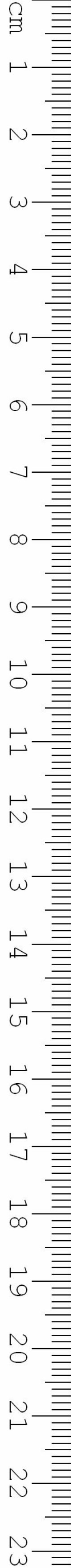

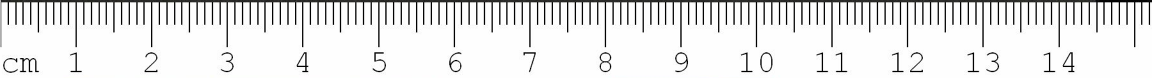
STOCKHOLM
A. V. CARLSONS BOKFÖRLAGS A. B.

PRIS 3: 75

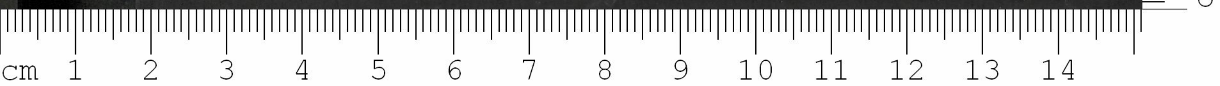

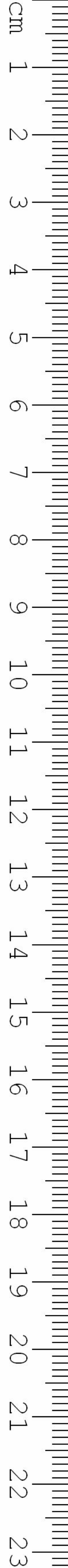
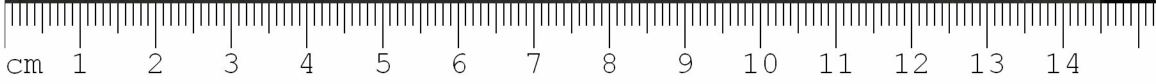

STRÖFTÅG I SKILDA LAND

cm 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14 15 16 17 18 19 20 21 22 23

cm 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 11 12 13 14

STRÖFTÅG I SKILDA LAND

AF

SPADA
(J. JANZON)

III.

FRANSKA PROVINSERNA

SKILDRINGAR FRÅN NORMANDIE, BRETAGNE, SÖDRA FRANKRIKE, JURA, LOIREDALEN OCH VINLANDET

STOCKHOLM
A. V. CARLSONS BOKFÖRLAGS-AKTIEBOLAG.

STOCKHOLM
NYA TRYCKERI-AKTIEBOLAGET
1913

Företal.

Frankrike var, kan man säga, Spadas andra fädernesland. Från sitt tjugusjätte år, 1879, till sin död 1910 bosatt i Paris, där hans stoft hvilar, såsom Stockholms Dagblads korrespondent lärde han under dessa trettioett år grundligt känna land och folk.

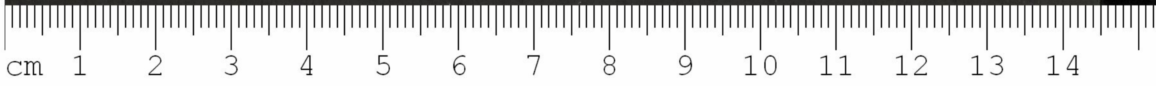
Under många år företog Spada sommartid utflykter till olika delar af franska provinserna, särskildt de senare åren ända till 1908. Hans spirituella, högeligen intressanta skildringar från dessa färder i den sköna franska landsbygden föreligga nu samlade i tredje delen af författarens "Ströftåg".

Stockholm i oktober 1913.

Utgifvaren.

INNEHÅLL.

VID NORMANDIE'S KUST

I.

På plagen. — En badortskedja. — Normandiska byar.

Öfver en mer eller mindre finsandig, mer eller mindre jämn plage, på sina ställen afbruten af små utstrålande bäckar och vattengölar och hvilken, när ebben blottar den, sträcker sig hundratals meter ut, höjer sig lindrigt en låg strandvall. På andra sidan densamma, inåt landet, knappast öfver högvattnets nivå, breda sig af diken kantade ängar, där fläckiga kor föra en maklig tillvaro. Längs stranden äro badorter och villagrupper utströdda, ibland närmande sig hvarann, så att man icke kan skilja den ena från den andra, ibland med några kilometers mellanrum. Längre in bakom ängsmarkerna, på slätt eller sluttning, ligga byar svalt inbäddade bland täppor, dungar och yfviga träd. Här och hvar sticker ett kyrktorn upp sin spetsiga, grå spira i romansk-gotisk öfvergångsstil. Och kommer man upp på de flacka, vågiga höjder, som än fjärmare än närmare bilda ram till kustremsan, ser man hän öfver gyllene åkrar och bördiga fält, där de kring sina kyrkor lägrade byarnas lummighet sätta en och annan grön jättebukett, en oas i en sädesöken.

Sådan är ungefär anblicken af denna strandnejd väster om den från Caen kommande Orne-floden. Först vid Arroman-

ches börjar terrängen mot hafvet att höja sig och bilda "falaiser" — dock icke så högt upptornande och imponerande som Etretats till exempel —, hvilka sedan, emellanåt öfvergående i lägre, sandiga strandmarker, sträcka sig bort mot halfön Cotentin.

Alldeles vid utloppet af Orne, eller rättare sagdt den från Caen förande, af alléer kantade kanalen med dess bassänger, sluss och långt utskjutande pålbryggor ligger Ouistreham. På en liten höjd befinner sig själfva byn med sin kyrka, som äger en skön romansk fasad. Faktum är, att under det första normandiska herradömet otaliga romanska kyrkor uppfördes i alla dessa landsdelar, och att de gotiska byggnaderna förr uppträdt i Isle-de-France och andra nejder än de blefvo synliga i Normandiet.

Den till själfva Ouistreham hörande badorten är oansenlig och består egentligen blott af ett par hotell. Men omedelbart därinvid ligger en mera betydande, hvars namn, som nu är af färskt datum förstås, ljuder lika mildt sydligt som det andra hårdt nordligt: Riva-Bella. Denna senare har en viss liten förnäm, men också stel och föga animerad prägel, med sina ofta ganska ståtliga villor omgifna af gräsmattor och små parker.

Framför Ouistreham och Riva-Bella tänjer, när hafvet faller ut, en grann, finsandig plage ut sig så långt att man knappt, då man går på den — och man kan promenera några kilometer utan att nå vågen —, upptäcker vattenspegeln. Sceneriet är egendomligt. Det är som en riktig öken, denna vida, med en liten blågrön fåll kantade sandyta. Bortom den, på andra sidan Orne-mynningen, skönjas silhuetterna af Cabourg och andra orter som i en hägring, medan litet mera åt norr höjderna mot Trouville och Le Havre svagt afteckna sig.

En rätt öde kustremsa — med terränger till salu, och om några år har kanske här en ny badort vuxit upp — skiljer Riva-Bella från Hermanville och det därmed sammanhängande Lion-sur-Mer, med deras terrass öfver hafvet bildande promenadkaj.

Utmed denna draga, här som annorstädes, badhytterna sin långa linje, under det att några meter tillbaka villorna, till stor del lyxfulla, många i gammal normandisk stil med tornutväxter, andra i norsk etc., rada upp sig. Trots sin burgna stämpel förfoga dock Hermanville och Lion-sur-Mer endast öfver ett ynkligt litet kasino, som näppeligen förtjänar namnet. Ett ansenligt sådant, lägradt på en terrass, besitter däremot Luc-sur-Mer, jämte Saint-Aubin det mest frekventerade och lifligaste bland alla ställen i denna trakt. För öfrigt tillbringa familjerna, särskildt nu deras kvinnliga medlemmar, en god del af sin dag i badhytterna, hvilka ofta förlorat sin karaktär af sådana för att i stället tjäna som ett slags små salonger, försedda med länstolar och divaner, och taflor, gravyrer och en mängd småting kring väggarna. Och damerna virka, brodera och taga emot visiter, medan å andra sidan sockerbagaren, som jämte en del andra handlande slagit upp sin brödbutik alldeles vid strandbrädden, får talrika besök.

Till Luc stöter vidare Langrune, med en rätt betydande gammal kyrka resande sin vackra, smäckra tornspira i höjden, ganska lifligt äfven det och försedt med en dubbel promenadkaj i två "våningar".

Ansenligare och hysande vida mer gäster är likväl det ett litet stycke därifrån belägna Saint-Aubin.

När fiskauktionen försiggår i en liten vid stranden uppförd hall, är det där en stor samling af pigor och anspråkslösare husmödrar, som vilja förse sig. För öfrigt går auktionsförrättaren rappt tillväga. Han skriker ut ett rimligt pris för en sjötunga, en "dorade", en rocka eller en "bar" eller för några tillsammans, om det gäller små fiskar, och den som bjuder någon sou högre får merendels genast sitt bud antaget, för man har icke tid att vänta länge. På tal om fisk sägs det ofta, att den är dyrare vid kusten än i Paris. Häri ligger dock gemenligen en öfverdrift, ty allra helst om man köper direkt af fiskarna, så kan man nog i regeln få den en trettio, fyrtio, kanske femtio

procent billigare, ehuru naturligtvis urvalet är mindre än i hufvudstaden, dit tillförsel äger rum från andra håll.

Men i fråga om existensen i dess helhet lefver man nog icke billigare här än i Paris, för om en eller annan vara kan kosta mindre, så ställa sig andra litet dyrare. Äfven hyrorna äro relativt ansenliga, något som ju också är lätt förklarligt, då det blott är ett par, tre månader på året husägarne kunna räkna på att förtjäna något. För en familj på ett halft dussin personer är det svårt att få någon skapligt möblerad lägenhet för säsongen, d. v. s. för ett par månader, under en fyra, fem hundra francs, och då är den dock modest, och man får tränga ihop sig efter bästa förmåga. Och om det ges mycket blygsamma små krypin ända ned till ett par, tre hundra francs, så betinga många af de förnämare, rymliga villorna ett par tusen eller mera . . .

På kort afstånd från Saint-Aubin ligger det anspråkslösa, hvarken kajpromenad, kasino eller dylik lyx ägande Bernières med dess på långt håll synliga kyrka, en af de intressantaste i trakten, och ytterligare en bit i väster Courseulles, som, fastän det utom en mängd, genomgående "borgerliga", badgäster endast räknar halftannat tusen inbyggare, har lynnet af en liten stad. Det har också sin af den lilla Seulles-floden bildade hamn, där man litet emellan träffar på norska fartyg lastade med plankor, och är bekant för sina ostronparker. Ostronen härröra likvisst från andra ställen, Saint-Vaast m. fl., och erhålla i Courseulles endast sin "uppfostran".

Nästa ort man träffar på, efter att ha tillryggalagt några tusen meter, är Ver-sur-Mer, den stillsammaste och minst mondäna i hela nejden. Ty om också den en liten bit ifrån, uppe på den med ett fyrtorn smyckade höjden, belägna byn har en gata, som, glest bebodd, är öfver en kilometer lång — den är för resten den enda — så äro nere vid plagen byggningarna ganska få och armbågas alls icke, som på så många andra ställen. En gång ha vi likväl bjudits på en teatersoaré,

i det att en tattarkvinna, hennes man och en kvinnlig släkting, som anlände med en "roulette" (marknadsvagn), utförde åtskilliga hokuspokus på en improviserad liten estrad i en smått demonisk belysning, vid skenet af på stänger uppspetade bloss. Men i regeln ser man efter klockan nio få ljus i fönstren i Ver.

Slutligen ha vi en half mil längre hän det betydligt snobbigare, ehuru ändock icke synnerligen bullersamma Asnelles, som har en särskild societets- och teatersal, väl tjugu alnar i längd, och hvars plage är en af de läckraste på den här omordade strandremsan. Längre sträcker sig icke den badortskedja jag här åsyftar, ty strax bortom Asnelles vidtager Arromanches-falaisen, mot hvilken Saint-Cômes enkelt mystiska, gamla grå lilla helgedom och kyrkogård stödja sig och se ned på omgifningen.

* *
*

Till de starkast besökta eller förnämsta franska badorterna hör nu, såsom förut sagdt är, ingen af de nämnda, änskönt t. ex. Saint-Aubin årligen mottager många tusen gäster, och blott en mindre del af deras publik kan hänföras till den eleganta världen — åtskilliga rika familjer ha emellertid egna villor eller "châteaux" i nejden. Men om det råder mindre lyx och ceremoni, och om man ej behöfver byta om kostym fyra gånger om dagen, så har man kanske i grunden icke så ledsamt här som på de mest raffinerade badorterna på andra håll. Man går i det ljumma vattnet och skjuter håf framför sig för att fiska räkor, man plockar snäckdjur och fångar krabbor ute bland refvens stenar, och styckevis kan man också, beväpnad med en spade, gräfva upp "lançons" eller "équilles" på sandbankarna. Jag vet ej rätt den svenska benämningen på dessa sylformiga små fiskar, nöjsamma att fånga in, ty man får vara rapp i vänd-

ningarna för att taga fast dem, när de pilsnabbt slingra i väg för att borra ner sig i sanden igen. Däremot vet jag, att de, en gång frästa i pannan, utgöra en högst välsmakande "friture".

Och vill man följa med fiskarbåtarna ut litet till hafs, så gifves naturligtvis också tillfälle. I förbigående sagdt klagar man i år (1904), liksom många andra år, öfver "pieuvrens" härjningar. Pieuvre är den stora, långarmade, vidriga bläckfisken, af hvilken Victor Hugo i sin "Hafvets arbetare" gaf en må vara sensationellt öfverdrifven skildring i dess strid mot bokens hjälte. Sant är dock, att om den med sina med sugvårtor besatta armar klänger om ens ben, den starkaste karl näppeligen kan slita bort den. Och fräcka äro de fula djuren! Jag minnes då jag för några år sedan var i en kustby i Cherbourgtrakten. Det var ett riktigt pieuvre-år — ibland synas de knappt till —, och man såg dem ligga till hundratal på bottnen af den lilla fiskarhamnen, eller simmade de en bit för att taga något byte — man kunde dra upp ett tjog i timmen om man kastade ner en ref med något fiskstycke eller annat på kroken — med armarna släpande bakåt, då de hade tycke af en stor tulpan. De voro så oförskämda, att de förföljde badande pojkar och, när dessa sprungo uppför en upp till kajen ledande trappa, klättrade upp för trappstegen efter dem för att gripa tag i benen. Emellertid gör pieuvren oerhörd skada på fisken. Den går in i näten och smörjer sig med deras bästa innehåll — pieuvren är en stor gurmand — och den suger ur hummer och "langouste".

Att unga och gamla herrar flitigt gå längs stränderna med bössa, faller af sig självt. Så särdeles mycket komma de icke öfver nu i augusti, då tiden för de större matnyttiga sjöfåglarna är långt senare på året, men det smäller i alla fall icke så sällan, med några hvisslande beckasiner, någon "courlis" * eller annan vadare till föremål. En mycket omtyckt sport på plagerna, som, då vattnet fallit ut, erbjuda en

* = snäppa, spof.

förträfflig terräng, är lawn-tennis. Låt mig tillägga, att velocipedisterna på vägarna här, utmärkta liksom i allmänhet i Frankrike, äro otaliga, de kvinnliga som de manliga, och jag förstår icke, att denna sport, såsom man påstått, skulle vara i starkt aftagande. Låt vara att man bland rikt folk har en tilltagande lust för automobilerna. Dessa är det ej heller någon brist på här.

I förströelseväg ha, såsom jag antydt, flera af dessa badorter sina kasinos, och i Luc, i Saint-Aubin, i Langrune spelas på de små kasinoteatrarna litet af hvarje, från den gamla "Cornevilles klockor" till Dounays "Återkomsten från Jerusalem". Trupperna äro likväl gemenligen hvarken af första eller andra klass, stjärnor höra till undantagen, och när man kallar hr X. eller Y. för "premier grand comique" från den eller den teatern i Paris, så handlar det vanligen om någon storhet, hvilken äfven för dem, som följa med teaterlifvet i hufvudstaden, är okänd.

Och konserter och baler bjuds det äfven på, och de spellystna af båda könen sätta flitigt ut måttliga summor på "les petits chevaux", i längden ett proportionsvis otacksammare spel än ruletten, ty under det att nio små hästar i sina skåror löpa rundt skifvan, får man blott åtta gånger sin insats, om den springare, som man håller på, kommer närmast målet. Drygare summor sättas i gång på den med kasinot vanligen förenade, alls icke svårtillgängliga klubben, en "cercle maritime" eller hvad den nu kan heta, där det kan gå hett nog till, och baccarat skördar offer långt in på natten.

På plagen är nu största delen af ens existens koncentrerad. Men man gör orätt i om man icke då och då gör en afstickare litet inåt landet. De äro helt präktiga en stor del af dessa lågnormandiska byar med sina gamla träd, sin rika växtlighet, sina rosor och klängväxter på gaflarna af de merendels solida husen, och cypresserna på kyrkogården utmed de grå tempelmurarna. Somliga gårdar ha en så massivt storslagen prägel,

att de förtjäna namnet "manoir". Och monumentala ingångar, frontoner ofvan fönster, utnötta vapensköldar, torn, fästningsdelar och skottgluggar vittna ock ofta om att de bära på mångsekelgammal nobless, äfven om det nu är fullt med gödselhögar och höns på gårdsplanen.

Ikring byarna ligga de vida, bördiga åkrarna och tala om välmåga. De visste nog hvad de gjorde, de nordiska förfäderna, då de slogo sig ned i dessa nejder. Och deras mer eller mindre uppblandade afkomling, den blåbluskläddde, slätrakade normanden, vet också hvad han gör. För om han än är gladlynt, tycker om ett godt skämt och gärna tager sig ett glas, så är han finurlig, envis och släpper icke taget om pungen. Han förstår sig på affärer, och att lura en normand, det är icke någon lätt sak, det.

II.

Caen.

Om man en solig sommardag står på någon af kullarne i Caens utkant, har man en af de stämningsfullaste vyer någon fransk stad kan te. Å en kuperad, vågig terräng med åsar och dälder stiga husgrupperna ned mot ett par af höga popplar kantade vattendrag, och där bortom utsträcker sig den västnormandiska slättbygden med gula tegar och friska ängsmarker, afbrutna och ornamenterade af dungar och alléer. Hvad som likväl ger taflan dess utmärkande karaktär, förlänar den ett episkt drag är den lilla här af torn och spiror, hvilka resa sig öfver gamla kyrkskepp, somliga trygga och mäktiga, andra lätta och smäckra, badande i soldimman, hvars flor gör dem till silhuetter snarare än till massor, — skänker dem nästan mer egenskap af drömbild och minne än af verklighet den dag som är.

Omedelbart röner man intrycket att detta icke är en stad som alla andra, att forntiden där förmått nästla sig kvar, och att dessa sköna stenpyramider och tinnar stå där som vårdtecken på, att vid deras fötter icke allt är banalt och fabriksmässigt. Och de bedraga ej heller. Ty i självfva verket är Caen en af Frankrikes intressantaste orter, en af de mest gammaldags gemytliga man kan träffa på.

För sin tillvaro har det egentligen Vilhelm Eröfraren att tacka. Åtminstone var det före honom blott en obemärkt by.

Men han och hans gemål Matilda gjorde Caen till sitt älsklingsresidens, gåfvo det rangen näst efter Rouen i Normandiets hertigdöme, byggde slott och stiftade barmhärtighetsverk och reste de två stora klosterkyrkor, hvilka än i dag utgöra stadens hufvudmonument, och hvarest deras kvarlefvor hvila, Vilhelms i den som hör till "l'abbaye aux hommes", Matildas i "l'abbaye aux dames".

Under de följande, af kamp mellan fransmän och engelsmän, af inbördeskrig sargade seklen spelade staden alltjämt en stor roll.

* *
*

Har Caen under längesedan svunnen tid haft sitt mest betydande skede, så bibehåller det dock alltjämt rätt mycket lif och rörlighet. I motsats mot många andra franska städer som, liksom rufvande öfver gamla glansdagar, karakteriseras af en tryckande trumpenhet och nu ligga där slöa, tungsinta och fulla af grämelse, har Caen bevarat en god portion liflighet och godt humör. Skälet härtill kan nu till god del sökas i att staden fortfarande är säte för en ganska driftig handel. Genom Orne-floden och en kanal förbunden med det på en femton kilometers afstånd belägna hafvet exporterar den bland annat den bekanta "pierre de Caen", bruten i kalkstensbrotten i närheten. Den förnämsta importvaran utgöres af nordiskt trä, som till stor del bearbetas på platsen — att staden står i liflig förbindelse med de nejder, hvarifrån fordomtima Rolf (Rollo) och hans kamrater seglade dit, därom vittnar bland annat en nära hamnen liggande gata, döpt till Rue de Suède et Norvège.

Till välmågan bidrager också att Caen är centrum för ett distrikt, där häst- och boskapsskötsel stå i flor. Men den till en utkant af staden förlagda kommersen med magasin och upp-

lagsplatser af mindre gemytlig prägel har lyckligtvis icke mäktat beröfva staden dess ålderdomligt trefliga karaktär. Och caenneserna tyckas hålla på denna. De ha åtminstone icke ännu funnit för godt att, såsom man gjort i Rouen till exempel, rifva ned stadens mest pittoreska delar. I dess sydvästra kanter finner man visserligen ett nytt kvarter med pretentiöst banala, nymodiga byggnader, några breda platser och bulevarder. Men det uppmuntras icke af befolkningen utan ligger där tråkigt, öfvergifvet och dödt, fastän nyss födt, medan däremot den gamla staden och hufvudsakligen dess båda hufvudådror, Rue Saint-Jean och Rue Saint-Pierre, bjuda på vida mera fägnad och rörelse. Det är en riktigt angenäm företeelse, detta gamla Caen, och när man tittar sig omkring där, känner man starkare huru grymt förorättade många andra orter, som varit stilfulla en gång i tiden, blifvit, i det moderna vandaler för att göra något riktigt snyggt och fint nystadsmässigt kastat kull hvad som gaf dem färg och egendomlighet och, ofta utan att äga så mycket som hygienisk förevändning en gång, skapat allting lika platt och lika fadt.

Hur många artistiska missgärningar har man icke begått blott för att få till stånd en lång, rak, snörrät gata? Precis som om sådana, allra helst i orter af mera modesta dimensioner, vore något så oundgängligt. Och just som om icke en slik, linjalartad väg i regeln vore det oangenämaste och fulaste man kan tänka sig. Den kan ha sitt berättigande i ett Champs-Elysées till exempel, där man för öfrigt just icke behöft vräka omkull något gammalt respektabelt af intresse. Men hvad skall man säga om alla andra rätliniga tilltag utan motivering, efter genuin Amerika-praxis?

* *
*

I Caen ha de, som sagdt, lyckligtvis icke ännu huggit bort de gamla formerna och utplånat seklernas färg. Vid hvarje

steg träffar man på något intressant: ett åldrigt monument, en enkel och vacker liten byggnad, en sirligt ornerad fasad, ett stämningsfullt hörn eller krypin. Otaliga äro husen från renässansens tid, och äfven från en tidigare epok står en och annan värdig kvarlefva, nött och frätt, men likafullt gärna med sina blomsterkrukor på fönsterbrädena, just som små-löjen på härjade, skrynkliga anleten.

Ett riktigt centrum i staden bildar den lilla Place Saint-Pierre, ett af dessa väna små torg, som man icke så lätt glömmer, om man äfven sett dem blott en gång, ty de bli med ens kära bekanta. På dess ena långvägg höjer sig den åt Petrus helgade kyrkan, gotisk så när som på de under Frans I i ädlaste renässansstil smyckade absiden och korkranskapellen, och hvars högt uppspirande eleganta torn från trettonhundratalet är en skön typ för den normandiska arkitekturen på detta område. På den andra innesluter ett gammalt renässanspalats, hôtel de Valois, en gård med rik arkitektur. Mellan detsamma och kyrkan ligger en fridsam liten square, där en springbrunn kastar en hög stråle. Är lyckan god, håller man i ett hörn af platsen blomstermarknad. Det hela har en karaktär af obeskriflig hemtrefnad, som alls icke störes af tornspirans majestät.

Och fördjupar man sig sedan i gator och gränder omkring, är det en följd af pittoreska vyer, mystiska element och konstnärliga öfverraskningar. Än är det en kyrkmur, hvars fönsterinfattningar och listverk äro prydda med de delikataste gotiska skulpturer, än en stenbyggnad från sextonde seklet med harmoniska former, än ett gammalt hus med spetsig gafvel och trästomme, där fasadens bjälklag är öfversålladt med allehanda andäktiga eller humoristiska figurer och ornament.

Här och hvar blickar man in i någon trång, skum portgång, sina tio, tjugu meter lång ibland, men knappt högre än att en stor karl ungefär kan stå rak. Gå in, och ni får kanske därinne se ett eller ett par boningshus eller gamla hotell af hug-

gen sten, bärande på åtskilliga sekel, i nobel stil, med ornerade fönster, småtorn, reliefer, vidunder till takrännor, en liten riddargestalt tronande på spetsen af en lanternin...

Upp mot det forna kastellet, grundadt af Vilhelm Eröfraren, och där den ryktbara du Guesclin en gång residerade som guvernör efter att ha förjagat engelsmännen, är ett virrvarr af små backiga gränder, där fattiga människor bo i af ålder buktade kåkar, icke sirade med reliefer och små riddarstatyetter dessa, men i alla fall hugnade med sol och ljus. På ett annat håll kommer man ut på en stilla, folktom plats skuggad af vackra kastanjer. En kyrka ligger strax bredvid: Sankt Stefan den gamla. Där klinga icke längre några mässor, ty alltsedan den stora revolutionen, hvars vandaler skändligt härjade det, står templet där öfvergifvet, med inslagna fönster, splittrade portaler, lemlästade skulpturer. Och likvisst visar det ännu i sitt förfall ett af de mest glänsande prof på normandisk blomstergotik.

Hvad som förlänar en vandring i Caens gamla kvarter ett särskildt behag är dessutom, att den gamla arkitekturen interfolieras med så mycket grönt. Alléer och små planteringar, täppor och blomsterprydda terrasser sticka fram litet här och hvar, spridande ro eller gamman i knutar, gator och backar.

Låt oss icke lämna staden utan att ägna några ord åt dess förut nämnda två största monument: Saint-Étienne eller kyrkan vid mansklostret, la Trinité eller kyrkan vid kvinnoklostret, den förra, som sagdt, grundad af Eröfraren, den senare af hans gemål Matilda. Af de väldiga, ursprungliga klostren återstår numera intet, så när som på några rester, hvilka i tiden tillhört "l'abbaye aux hommes". Dettas terräng upptages nu af skolor och stiftelser, uppförda för något århundrade sedan. Och på platsen för "l'abbaye aux dames" reser sig det i början af sjuttonhundratalet byggda Hôtel-Dieu, i förbigående sagdt ett af Frankrikes präktigaste hospital, storståtligt

anlagdt i skönt läge, omgifvet af en park med saftiga ängar, där kvigor föra en idyllisk tillvaro.

Drottning Matilda ligger begrafven i den tillstötande Trinitékyrkans kor, hvilket dock tjänar till kapell för de i hospitalet anställda augustinernunnorna och är "claustreradt", d. v. s. afspärradt för allmänheten. Hennes enkla sarkofag har en poetisk inskrift från elfte seklet. Vilhelm Eröfrarens grift i Saint-Étienne skändades under religionsstriderna af calvinisterna. Någon del af skelettet återfanns och hvilar nu under en stenplatta i koret.

De göra en imponerande verkan dessa båda tempel, vidt synliga, Saint-Étienne höjande sig i stadens västra del, la Trinité i dess östliga. Begynta på 1060-talet äro de romanska med några gotiska tillsatser, enkanneligen i det förstnämnda, hvars kor visar den primitiva normandiska gotiken. Ståtligare prof på romansk arkitektur finner man knappt i Frankrike, och de restaureringar som naturligtvis under tidernas lopp vidtagits äro gemenligen verkställda med mycken pietet. Det yttre är mäktigt, massivt utan klumpighet. Fasaderna inramas af digra torn. I synnerhet äro dessa, här krönta af smäckra spiror, sköna på Saint-Étienne, som hän mot absiden också smyckas af småtorn, medan dess centraltorn öfver korskeppet, nu lågväxt liksom det på Trinité, förut, innan calvinisterna sköflade kyrkan och kommo det på fall, nådde 125 meters höjd.

Innandömena äro präktigt verkningsfulla, enkla harmoniska i sina storslagna proportioner, med vackert genomförda element, sexdelade hvalfpartier, gallerier öfver sidoskeppen, undre delen af centraltornet bildande "lanterna" öfver korskeppet. Det är alltigenom ädelt, lyftande och majestätiskt.

Att de grundligt misstaga sig, som vilja påstå att nordmännen inplanterat gotiken i Frankrike och Europa, stödjande sig på behagliga fantasier sådana som att den gotiska kyrkans höga skepp, utifrån sedt, har en förebild i ett vikingafartyg med kölen i vädret m. m., därpå lämna dessa båda kyrkor goda

bevis. Den romanska stilen har här drifvits ända in i tolfhundratalet, alltså lång tid sedan det första gotiska templet restes i Isle-de-France. Och ingen ort är dock mera äkta normandisk än Caen.

För att nu sluta på ett mera prosaiskt område, så går det icke gärna för sig att säga farväl åt denna goda stad utan att ha smakat på en "tripe (slarfsylta) à la mode de Caen", tillredd på ett pikant sätt och, om den skall vara god, serverad rykande het, "vestaliskt", med en brinnande spritlampa under silfverfatet. Man får nog rätten mångenstädes, men erkännas måste, att den i Caen smakar förträffligt, allra helst om man är finurlig nog att ta sin tillflykt till någon af stadens gamla pröfvade restauranger, så till "Tenntallriken" eller till Pepin, i närheten af den lilla Place Saint-Pierre med det stora tornet.

III.

Granville. — Carolles.

En dam i ljus dräkt med brokigt parasoll, en stiligt draperad en, som tecknar af sin eleganta kontur mot den skinande sanden och den gröngula, hvitfransade hafsrundeln, inte ser ni många sådana i Granville inte! Här gifves ej så mycket som en enda pariskokott, och "den stora världen" är här föga företrädd. Lyxen i klänningar, hattar och parasoller når ej någon synnerlig utveckling. Skall man studera den franska modjournalen sommartid, må man hellre välja en annan uppehållsort. Granville är hvarken Dieppe eller ett Trouville. Det är en halfstad med blandad atmosfär; där finns det en tolf, femton tusen inbyggare och ett infanteriregemente, där luktar borgerlig provins och där luktar något fisk; om ni därtill lägger några gram utspädd parisparfym, så har ni ungefär odören klar för er.

Till Granville far egentligen folk, som för ett skäligen måttligt pris vill hämta ro och krafter utan att allt för mycket störas af societetsbaler och orkestrar på femtiofyra musikanter — den i Granville är blott fyra man hög.

Likväl är orten ett litet stilla Babylon i jämförelse med andra på samma kuststräcka. Så t. ex. Saint-Pair, företrädesvis hemsökt af notarier och deras gelikar. Där går man till

hvila, sedan kyrkklockan slagit nio slag. Efter kl. tio ses icke en katt på gatorna, ty äfven dessa annars nattsvärmande djur föra i Saint-Pair en exemplarisk tillvaro.

* *
*

Till min förvåning har jag suttit och läst i stora böcker, att Granville skulle vara Frankrikes *sjunde sjöhamn*. Det torde vara sant, men låter otroligt ... credo, quia absurdum ... I självfva verket råder dödsstillhet öfver hamnregionen; icke ens några fulla sjömän uppträda på scenen. Måhända är det lifligare vid andra årstider, men nu i augusti tyckes "Frankrikes sjunde hamn" hafva tagit sig ett opierus.

Det enda som gifver något lif åt marinen är fiskarbåtarna, hvilkas segel hänga öfver horisonten, när skrofven inte sitta fast i gyttjan inne i hamnen vid lågvatten och se ynkliga ut.

En respektabel del af befolkningen ägnar sig emellertid åt fiske på fjärran farvatten och styr kosan ända åt Newfoundland till. Sjömännen i fråga äro naturligtvis borta månadtal om året.

När man tittar utåt hafvet, då vattnet är lågt, och öfverögnar den sanka "plagen" och de små uppstickande halft svartaktiga, halft rostfärgade klipprefven, ser man i nord och syd rörliga streck afteckna sig mot sanden, stenarna och det våta. Det är fiskarkvinnor och pysar som göra lifvet odrägligt för sjötungor, spetsiga "lançons", skeft kilande krabbor, räkor och andra slemmiga eller hala varelser. Fiskarkvinnorna äro vida mer pittoreska, än man i allmänhet får se dem afbildade på salongen, där det dock årligen ges uppsjö på dem. Åtskilliga töser äro högst stiliga att skåda, när de efter slutadt arbete med uppfästad kjol, två korgar öfver höfterna, kroppen litet framåtlutad och spänstiga, brynta, smäckra ben i rask takt ge sig in till staden med fångsten.

Längs utefter plagen äro här utarrenderade fisken, inhägnade af små stenmurar. Att ta fisk ur dem kan en hvar lära

sig på kort tid. I en vinkel af muren är nämligen en öppning gjord, utanför hvilken man vid ebb anbringar en sorts ryssja, som fullständigt famnar hålet. När så vattnet rinner ut, samlas huller om buller alla möjliga fiskar och kräftdjur i ändan på nätet, som tid efter annan vittjas.

Om man vill se hvad Granville mäktar bjuda på i fiskväg, må man aflägga en visit i den måleriska, på träpelare uppburna fiskhallen nere vid hamnen.

Ens uppmärksamhet väcks där i första rummet af en sorts mindre hajar, s. k. ”chiens de mer”, med utpräglad roffamiljstycke, men icke så utbildade att de kunna bita af en människa på midten. Fiskargummorna försäkra, att deras kött är deliciöst, men af andra, opartiska personer har jag förnummit, att det lär vara segt med besked. Så finnes där rockor med taggiga ”svansar”, så hummer * och ”langouste”, makrill och sjötungor, flundror, ”bars”, ”mulets” och många andra, hvilkas titlar på svenska äro mig obekanta. Fiskarne sköljas och vattnas rikligen. Icke nog med det, man borstar och gnor dem så att det står härliga till; det är en riktig stortvätt, alldeles som om de ej haft tillfälle att bada sig rena i lifstiden.

De flesta packas sen in i upptill bredare, cylinderformiga korgar och skickas per järnväg till Paris och andra matfriska större orter.

* * *

Jag ämnar icke ge någon noggrann topografisk skildring af denna stad. Vare det nog sagdt, att den gamla staden befinner sig på en landtunga till en klippa, omgifven af vallar, grafvar, vindbryggor och annan attiralj från gamla tiden, då platsen spelade en viss krigisk roll. Uppe på den där långsträckta klippan, som skjuter ut likt ett ”rostrum” i vågorna, är garni-

* Ostron och ostronparker ges ock. Dock lära ej de förra vara af ädlare slag.

sonen förlagd. Äfvenså finner man där några, två och två sammanlänkade, längs de glest bevuxna kanterna linkande får. En grå kyrka med ett lågt torn, uppkrupet på ryggen dominerar husen och midten af bergsryggen. På udden höjer sig ett fyrtorn till gamman för de sjövägen farande. Utsikten där uppifrån med Carolles-udden i söder, en sandkantad, i solfjäderform buktande rad låga falaiser mot norr och sedan den oändligt växlande vattenrymden är alls icke oäfven. De små Chausey-öarna simma på en mils afstånd och tyckas ibland hänga i luften, medan hafvet ikring dem får en nyans af mattpoleradt silfver.

Längre hän till vänster tänjer det bretagniska landet ut sig, bildande spets vid Cancale, hvarifrån så många ostron komma. Och är luften genomskinlig, och har man synorgan som hörde man till falkfamiljen — eller också en god kikare — kan man till och med skönja Jersey-ön i töckengestalt.

Husen i de nyare stadsdelarna liksom i gamla staden, till stor del uppförda af grådaskig granit, ha ett tungsint lynne. Den lilla Bosq, ett vattendrag som man upphöjt till rang, heder och värdighet af flod, flyter igenom staden åt hamnen till. Dess böljor hysa visst inga fiskar, men dess fler smutspartiklar; två ändlösa rader tvättkäringar pryda dess bräddar från morgon till kväll.

* *
*

Någon veritabel "lifsglädje" synes Granville-befolkningen mig nu icke besitta; men så upplifvas den ej heller af några drufvans safter. Nog ser man rankor här och hvar, men "blot til lyst". Deras frukter hinna sällan bli större än stora ärter förrän de fördärfvas, väl icke af rost och mal, men af höst och frost. Cider är folkets lif- och husdryck här liksom i Bretagne. Personer ha sagt mig att man kan dricka så mycket af den att man blir glad. Detta förefaller fabelaktigt. Billig

vara är emellertid den goda cidern; för några centimer har man sig en liter. Vid större fester ser man på långa nakna träbord i det fria undersätsiga lermuggar uppradade, hvarur nektarn i fråga inmundigas...

Trots sin blygsamma karaktär äger likvisst Granville sina förlustelser. Så för ögonblicket en teater, där några illustra artister, hvilkas namn aldrig varit i hvar mans mun, uppföra operetter, och ett kafé chantant. Sättet att locka folk till dessa muntrationslokaler saknar ej sin originalitet. Vid tiden för teaterns öppnande klifver en stackars pojke, som slumpen gjort till idiot, med hastiga steg gata upp och gata ned och rör i evinnerligen samma takt på en stor klocka, för att på det viset påminna publiken om att ej försumma festligheten. Hvad kafé chantant'et beträffar, är dess annonseringsmetod ännu mera bullersam. En karl i blå, sid rock går nämligen kring för dess räkning, stannar i hvarje hörn, slår en ljudlig trumhvirfvel för att äska ljud och uppläser sen ett manifest affattadt i frestande ordalag, hvarigenom granvillesarna inviteras att hedra konserten med sin närvaro.

Så alldeles tyst är här alltså ej på gatorna. För resten ha vi utom ringaren och trumslagaren-utroparen en massa kvinnfolk, hvilka med gälla, gnällande stämmor skrika ut ”chevrets”, ”bouquets”! (två olika slags räkor) och andra goda ting.

Granville står, som en sannskyldig sjöstad, under hägn af den heliga jungfrun, ”stella maris”. Den 15 augusti var ock fest till hennes ära, då en regatta, hvari fiskarbåtar, kuttrar och roddbåtar deltogo, anställdes.

Naturligtvis hade folk kommit i horder från alla väderstreck för att se på ståten, borgare, bönder och bondkvinnor med den traditionella hvita mössan (karakteristisk för traktens femininer är äfven en vid, svart kappa med dito huckle)

* *
*

"Plagen" hör här hvarken till de största eller jämnaste och skönaste. Den lider af stenåkomma och kan icke rekommenderas åt individer med liktornar. Men vattnet är friskt, mycket friskare än på många andra badorter, och det är alltid en god sak. Naturligtvis bada här som öfverallt i Frankrike båda könen tillsammans. Hvad de täckare af de två vidkommer, finner jag till min stora ledsnad, att det ej är så väl representeradt som önskligt vore. Man upptäcker få skönheter och föga "chic".

Allt som allt, Granville är ganska kälkborgerligt.

Man kan nogaf vegetera en tid här också, i fall man ej nödvändigt måste se figurer à la Grévin. Sätter man värde på ro och — cider, så kan man rent af trifvas som en prins i en bagarbod.

* *
*

Carolles, ett för de skandinaviska konstnärerna välkändt ställe, ligger icke synnerligen långt från Granville. Om han håller sig utmed strandbrädden, drar af sig skor och strumpor samt kaflar upp benkläderna, tillryggalägger en rask fotgängare vägen dit på halfannan timme.

Då man närmar sig Carolles, antager landskapet ett mera frodigt, växlande lynne. Trots det korta afståndet tycker man sig förflyttad en god bit sydligare. Naturen blifver rikare, trädgårdar och täppor se ymnigare ut, träden mera vördnadsvärda; väldiga bohvetefält bilda väna insättningar i grönskan med oräkneliga hvithufvade, nätta blomsterstänglar.

Här och hvar en liten by, hus eller kojor med spetsiga stråtak utskurna i halfrundlar liksom ögonbryn öfver fönstergluggarna.

Byn Carolles själf är i hög grad liten och anspråkslös. Egentligen består den bara af en enda kort gata: Goliat skulle ha gått den i ända på tjugufem sekunder. Midtframför hotell

Benit — hvars värd aldrig tvättar sig med annat än konjak eller öl från Avranches — breder denna Carolles' "corso" ut sig till en liten plats, där man ser en slaktarbutik utan stekar, en bagarbod, några inställsamma hundar, talrika höns och, om lyckan är god, några personer tillhörande gräddan af byns befolkning.

I ena ändan af hufvudgatan, eller kort och godt gatan, ses en enkel granitkyrka spira upp midt i en vacker liten kyrkogård. Ett fyrkantigt, fästningslikt torn rider grensle på den.

Men om Carolles som stad är föga värd, dess ståtligare är natursceneriet därikring. Trakten bjuder på en mångfald förtjusande promenader. Små bäckar spola i dalgångar, skuggade af den präktigaste vegetation. Där finns virrvarr af snår, där skjuta upp de allra vackraste kastanjer, almar och popplar, där ges små hörn alldeles glömska af den öfriga världen, tycker man, och där plantorna äro fulla af älskog.

"Paradiset", så har till exempel P. Ekström, målaren, döpt en kjusa, hvarest kronor, stammar och rörväxter, blommor och strån, yfviga umbellater och doftande örter mänga sig i hart tropisk lifskraft och en ursprunglighet, hvilken ej skulle ha passat illa åt våra första föräldrar.

Men drager man sig åt hafvet till, blifver "dekorationen" af en ödslig storslagenhet. Bergkanterna klä sig tunnt, ljung och sparsamma gröngula ängsmarker efterträda den varma, mättade växtlighet man nyss lämnat. Melankoliska, fast stolta, sträcka sig höjder och falaiser efter höjder och falaiser i åsynen af Atlanten. Mont-S:t-Michels bisarra klippmonument varsnar man i ett nu framför sig i den sanka golfen åt Bretagne till. Det är icke så nära. Men det förefaller nästan som om man kunde taga det med handen.

IV.

Arromanches och andra badorter. — Bayeux. — Drottning Matildas broderi.

Tätt som kulorna på ett radband ligga badorterna utefter den normandiska kusten, stora och små, pretentiösa och anspråkslösa, med eller utan kasino, men alla gemenligen fyllda af hafsluft och saltvatten åtrående gäster, bland hvilka enerverade parisare bilda en väldig procent. Från ena änden till den andra af denna långa kuststräcka går i hafsbrynet folk, som med uppkaflade byxor och kjolar skjuter håfvar framför sig och infångar räkor — det förundrar mig verkligen att det finns några kvar ännu — medan på plagerna flanörer af båda könen, otaliga barnungar väpnade med spadar, krocket- och lawn-tennis-spelare och under små tält samlade familjer föra en mer eller mindre utpräglad animalisk tillvaro, endast i de större orterna afbruten af kasinots enformiga lockelser.

För småstädernas och byarnas hotellvärdar, husägare, bönder och fiskare tager hela denna societet formen af ett guldregn, som dock varar endast från juli in i september med sin höjdpunkt i augusti, feriernas välsignade tid, under det hela återstoden af året orterna ligga där öfvergifna och ledsna, med tomma strandbräddar och stängda luckor, och hafvet sjungande sin sång för individer, som äro så vana därvid, att de icke längre sätta något värde på den. Men under säsongen är det nu ett myllrande, och det tar till år från år. På sina ställen får man söka sig om efter plats, nöja sig med en vinds-

skrubb inåt en gård, då man kanske drömt om ett vackert rum med fönster utåt oceanen. I själfva verket har fransmännens och enkannerligen parisarnes lust för hafsbad och öfverhufvud för "villegiaturer"* enormt tilltagit på senare år. Antalet badorter har på kort tid mångdubblats, gästerna tilltagit, så att de räcka till för allt, och af obetydande ställen ha blifvit orter, hvilka räkna besökare i hundraden och tusenden. Icke långt härifrån ligger till exempel en plats, som bär det poetiska namnet Saint-Laurent-Plage-d'Or. För få år sedan fanns där icke en katt. Men en företagsam journalist, Conil, fann att plagen var förträfflig, omgifningarna ovanligt vackra; han förde upp ett hotell och några villor, andra byggde sina, och nu är det riktigt frekventeradt.

Som sagdt, fransmannen-parisaren har på sistone fått en obetvinglig lust att på några veckor skaka stadsdammet af sig och läppja på salt bris. Småborgare och employéer, hvilka för tjugo år sedan icke skulle ha tänkt sig något så rosenrasande, skulle nu anse sig och sina närmaste som barbarer och utbölingar, därest de icke en tid sträckt sig på plagen den eller plagen den. Modet, en viss ambition att icke vara sämre än de andra har nog gjort mycket till utvandringen, men det har slutat med att bli ett slags behof...

Endast här i departementet Calvados ha vi dussintals badorter. Åt Le Havre till befinna sig nu några mera anspråksfulla, bjudande på damer som byta toalett fyra gånger om dagen, stora kasinon och prydliga teatersalonger, stråkorkestrar och pariserartister, ett vimmel af snobbar och kokotter. Så de mycken lyx utvecklande Trouville och Deauville, det stelt förnäma Houlgate, som också lifligt senteras af en viss klass engelsmän, det ståtliga Cabourg. Men drager man sig mera åt väster, blifva ställen och gäster i regeln mindre ceremoniösa, mera gemytliga, prisen äfven måttligare och räkningarna icke så

* Villégiature s. f. = vistelse på landet under den vackra årstiden.
Utgifvaren.

"saltade", om också icke billigheten drifves till samma grad som i Bretagne. I dessa små orter, som väl egentligen äro de minst ledsamma, trifves folk, som sätter mera värde på att vara i lugn och ogenerade än att skåda pikanta toaletter, höra på chansonnetter och violiner. Och där finner man kanske ock de mest utpräglade typerna: den ensamma, något till åren komne herrn, som anställer regelbundna promenader och är fullt öfvertygad om att hafsbaden skola göra honom ett par år yngre; familjepappan, ifrig räkfångare, hvarje dag traskande barbent ned till vattnet med håf på axeln och korg vid sidan, utdelande order åt sin afkomma och med förnöjelse tänkande på, huru många små äfventyr och fiskeridater han skall ha att berätta för gubbarne i Paris; fågelmamman, table d'hôtens skräck, hvilken portionerar ut maten åt sina små och skickligt utväljer de bästa bitarna; den femtioåriga fröken, hon som rest mycket, talar om Neapel och sjöarna som vore hon född där och saligt ler, då hon lyckas fängsla ett auditorium, hvari någon yngre herre ingår.

Jag kan icke neka till, att jag hyser mera klockarkärlek för det gamla Bretagne och enkannerligen dess västliga delar, där allt är mera ursprungligt, de nötta stenkorsen sträcka sina armar öfver hvarje vägskillnad, och klumpiga bönder i korta jackor och sammetsbandade hattar, kvinnor i styfva kjolar och vackra spetsmössor ge pittoreskt staffage åt landskapet. Men äfven denna kuststräcka har sin charm, med täppor och planteringar gående nära nog till vattnet i sänkningarna, de höga, blekgröna falaiserna, ingröpta af böljslagen, djupt stupande öfver hafvet, och de långa gulvioletta plagerna, med fiskarbåtarna under ebben uppkrupna långt upp på land, färgade af blå, gröna, rostiga, svartmuskiga fläckar, beströdda med små människogestalter, hvilka på afstånd te sig som bisarra vadarfåglar. Och hafvet ligger där fritt, vidt och stort, skiftande kulör alltefter grundens och strömningarnas, vindens, himmelens och molnens nycker.

Promenerar man sen ett stycke inåt land, är man i en välmående bygd, hart när utan tiggare, där de gamla normandiska husen med stråtak och höga gaflar växla med af fast sten uppförda landtgårdar, förr i tiden hafvande rang af "manoir", många af dem nu degraderade till "fermes", men förmögna, solida och ännu ofta visande monumentala portar, vackert inramade fönster, små torn, orneringar och gamla sköldmärken. Betesmarker med digra kor och hästar omväxla med sädesfält, dungar och trädgårdar, där äpplena skimra på grenarna i afvaktan att förvandlas till cider. Man ser att man är i en bygd, hvars innevånare taga vara på allt — normanden går i Frankrike och gäller för att se noga på styfvern, att vara riktigt ekonomisk, om icke snål, och när man säger det om folk här i landet, kan man lita på att det icke är några slösare.

Blidt och högtidligt höja sig så öfver byarna de grå romanska kyrkorna med fyrkantigt, i en liten undersätsig spira afslutadt torn på ryggen. Hela denna nejd är beströdd med tempel, ofta intressanta nog, i sina gamla delar daterade från tio- och elfvahundratalen, då de nordiska inkräktarne, efter att ha tröttnat på att sköfla och plundra, ville visa sin pietet mot den kristna guden och hans helgonskara.

Inlandscentrum och provianteringsort för vår nejd är den gamla biskopsstaden Bayeux, som, dominerad af sin vidt synliga katedral med de tre resliga tornspirorna, ligger en mil från kusten, vackert omgifven af friska, gröna ängar och grupper af poppel och alm, bok och ask. Föga animerad vanliga dagar, då lejonparten af dess åtta tusen invånare tyckes ligga i ide, får staden två gånger i veckan, när marknad hålles, lif så att det räcker till. På det stora salutorget utbjudas varor af olika slag, ätbara och icke ätbara, af de förra icke minst smör, produceradt af omnejden i ofantliga kvantiteter och utbjudet af i långa rader uppställda bondhustrur och töser, iförda en liten broderad hätta med en horisontal knut i nacken. Strax intill är boskapsmarknaden, där stor svinkonsert uppföres. Kar-

lar i långa, blå blusar och svarta sidenmössor gå omkring med utseende af kännare, här och hvar lyfts en grymtares bakdel i vädret, och ägaren klipper med en liten sax prudentligt af en tofs i svansändan som tecken på att djuret funnit köpare. Ett kort handslag beseglar hvarje handel.

Man har här godt tillfälle att studera den normandiska typen på dessa kanter. Det är en kraftig ras, seg och hård utan att vara öfverdrifvet mager, med rätt försvarliga, raka eller lindrigt buktiga näsor — våra nordiska uppnäsor saknas alldeles — vanligen rödlätta kinder och gråblå ögon. De flesta se ganska illmariga ut, likt folk som icke lätt låta lura sig. De gamla normanderna för en åtta hundra år sedan lära ha haft ansiktet slätrakadt, i motsats mot sina rivaler angelsaxarna, hvilka buro mustascher. Hos våra moderna normander är en öfver mungiporna hängande mustasch högt i flor, särskildt nu hos de yngre männen. De äldre ha icke ogärna kortklippta polisonger. Likvisst ges det många, både gamla och unga, som ha hela anletet slätt. Helskägg ser man däremot nästan aldrig till.

När man sett nog med smör och nassar och blå blusar, styr man naturligtvis sina steg till katedralen, ett af Normandiets skönaste monument, en gång i tiden invigdt af biskop Odo, broder till Vilhelm Eröfraren, i dennes närvaro. I både romansk och gotisk stil, vackert sammansatta, är detta tempel så i sin yttre massa och sitt präktiga innandöme som i rikedomen på stiliga och intressanta detaljer en ärofull skapelse.

Och slutligen kan ingen förståndig människa lämna Bayeux utan att ha beskådat ”drottning Matildas broderi”. Legenden förmäler, att detta världsbekanta arbete, som gifvit anledning till så många utläggningar, skrifter och polemiker, tillverkats af Eröfrarens gemål och hennes hofdamer. Detta är nu mindre troligt —, men broderiet torde i alla fall ha tillkommit under Matildas uppsikt, antagligen på initiativ och efter plan af hennes svåger bikop Odo, hvilken sedan må ha förärat det

till katedralen i Bayeux, hvars öfverhufvud han var. Angelsaxiska arbeterskor, bekanta för sin händighet i broderingskonsten, ha kanske nog utfört arbetet efter teckning af någon tidens artist. Det synes vara otvifvelaktigt, att det sett dagen omedelbart efter de tilldragelser det skildrar, nämligen hertig Haralds resa till Normandiet på uppdrag af anglernas konung, Edvard Bekännaren, huru han mottages och hedras af Vilhelm, som lofvar honom sin dotter till gemål, och svär att erkänna Vilhelm som konung öfver England efter Edvards död, men sviker sitt löfte och själf låter utropa sig till härskare, hvarefter Vilhelm utrustar en stor flotta, landstiger i England och år 1066 besegrar angelsaxarna vid Hastings, i det Harald finner sin död i striden.

Broderiet, som består af ylletrådar i gröna, blå, gula, röda, bruna nyanser sydda på en fin lärftsväf, är på det hela taget mirakulöst väl bibehållet och upptager, numera utspändt i glasskåp kring en sal i municipiets bibliotek — förr i tiden exponerades det tidtals i katedralen — en längd af öfver 70 meter, med en bredd af 50 cm. Öfver och under bilderna löper en bård utsirad med allehanda djur och odjur och andra framställningar, och hvarje scen beledsagas af en liten text på epokens dåliga latin. Det är ofantligt naivt, så i komposition som teckning och färg — hästarna t. ex. äro ofta gröna eller blå, med hofvar i skilda, lika bisarra färger —, men det är af ett alldeles säreget intresse, både ur historisk-arkeologisk och mera konstnärlig synpunkt, som prof på tidens lynne och smak.

Man kan stå timmar inför detta dråpliga sömnadsmonument och fördjupa sig i dess drastiska eller lustiga detaljer — gjorda dock på så fullt allvar — utan att tröttas och fägnande sig åt, att seklen så underbart behållit det trots dess skiftande öden.

En resa till Bayeux, färdades man äfven hundratals kilometer, lönar sig verkligen bara för att se drottning Matildas broderi.

V.

I Cotentin.

När man står uppe på kyrkbacken vid Quinévilles by, har man en vacker tafla för sig. Till höger når blicken längs den åt detta håll något öde kustremsan till strandhöjderna kring Grand-Camp och Port-en-Bessin, medan åt vänster en vågig, lummig mark aftecknar sig åt Cherbourg till. Midtemot, på andra sidan den lilla hafsbukten, resa sig på en sex, sju kilometers afstånd La Hougues den lilla hamnstaden Saint-Vaast inklämmande gamla fästen, trotsiga och imponerande nog med det af Vauban uppförda tornet, men angenäma för ögat i sin gulgröna, mjuka ton; och ett godt stycke ut i hafvet simma de små Saint-Marcoufön, äfven dessa uppbärande fästen, ehuru de icke längre göra någon tjänst.

Och ikring en, närmare och fjärmare, är det en växling af betesmarker och strandängar med kor och får — de förra skänkande ett utsökt smör, de senare bestämda att gifva slaktarna högt värderade ”pré-salés”* —, af små höjder och sluttningar täckta af en ymnig vegetation, trädgårdar och lundar, hvilka på sina ställen, såsom vid Moesalines på vägen härifrån till Saint-Vaast, gå ända ner till vattenkanten. Då jag härtill lägger att Quinévilles plage sträcker ut sig, efterträdd af andra orters, på många, många kilometers längd, så

---

* Kött af får uppfödda på betesmarker vid hafvet.

Utgifvaren.

kan man ju utan öfverdrift säga, att denna nejd hör till de af naturen väl lottade.

I själfva verket synes mig denna del af den normandiska kustzonen, åt Cherbourg till under departementet la Manche, vara trefligare och vida mera skiftande än den till Calvados hörande sträckan, närmare Le Havre, norr om Caen, som är genomgående mera enformig, om äfven den bjuder på en serie af präktiga plager. Men dock är denna senare till följd af lättare kommunikationer, större bekvämligheter och mera lyxfulla inrättningar besökt af tiotusentals badgäster, under det att man på detta håll gemenligen icke har så svårt att räkna dem på fingrarna. Ända till Barfleurs udde betjänas denna del af Contentin-halfön af en på ett litet afstånd från kusten löpande afstickare från stora linjen Paris—Cherbourg, och denna lilla lokaljärnväg är visserligen den mest ”legendariska” jag skådat i någon del af Frankrike. Den uppnår sällan en fart motsvarande tjugu kilometer i timmen, de små vagnarna skallra och skramla på vårdslöst anlagda spår — det är som sutte man i en diligens från 1830-talet eller än tidigare —, vid hvar liten station göras långa raster, och tåget är alltid försenadt. Man vinner ofantligt med tid, om man begagnar sig af velociped för att fara till Saint-Vaast, ett dussin kilometer härifrån, i stället för att taga järnvägen, som dock icke är långt bort.

För öfrigt är hela västbolagets nät med rätta ansedt som det sämst inrättade och skötta i Frankrike, och allra helst under badsäsongen hör det till undantagen om man når sin bestämmelseort på utstakad tid. Den knappt tilltagna personalen, öfverlastad med arbete, räcker alls icke till, och åtminstone på smärre stationer, där ofta en episk förbistring råder med inregistrering eller aflastning af allehanda persedlar, kappsäckar, fiskhåfvar, velocipeder, barnvagnar och tennisspel, se de utschasade tjänstemännen gärna att de resande själfva räcka en hjälpsam hand.

Som sagdt, resande och badgäster äro icke några oräkneliga horder på detta håll. De som söka mondäna förströelser och tillfälle att ståta med olika toaletter fyra, fem gånger om dagen finna ej heller något fält för sin åtrå här. Alltifrån Grand-Camp, den sista utposten för en mera lyxfull tillvaro — och den är dock här skäligen modest —, ända till Cherbourg finner man på denna kuststräcka icke så mycket som tillstymmelse till ett kasino. Man spelar icke ens "aux petits chevaux", och ingen parisisk teaterstjärna, vore den äfven af sjätte ordningen, skulle falla på den barocka idén att förirra sig hit.

Den fasta befolkningen i Quinéville stiger (1905) till ungefär fyrahundra personer, fördelade mellan husgrupperna kring kyrkan och terrängen nere vid plagen, där man också skådar ett tjog för sommarvistelse afsedda villor. Emellertid ha vi utom villor två hotell, intetdera kolossalt förstås, de kunna tillsammans hysa ett par dussin personer; men under det att det något litet mera fashionabla "Hôtel Moderne" i regeln har få gäster, är det ofta fullt hos pappa och mamma Gouhier, det hyggliga värdpar, under hvars spira jag också befinner mig.

På strandvallen rada ett åttiotal badhytter upp sig; men man må dock icke tro att så många kräfvas för dem, som ha sin vistelse här. De flesta tillhöra invånare i den goda staden Valognes, hvilka då och då hitkomma, särskildt på söndagarna, för att tillbringa dagen och ibland natten i sina små plankhus vid hafsstranden. Det kokas också flitigt i en del af dessa hytter, och det finnes till och med några, hvilkas ägare där tillbringa hela säsongen. Något slikt vet jag mig knappt ha sett på något annat ställe i detta land. Sålunda ges det hytter, ganska ansenliga, hysande en hel liten familj och afdelade i flera små rum: salong, matsal, sängkammare och kök, från hvilket senare alltemellanåt ljufva dofter spridas.

I allmänhet är friden ganska stor i Quinéville och råder också i vårt lilla hotell, där tjänstemän i ministeriet, artister, köpmän med eller utan fruar, ett par med nejdens kartlägg-

ning sig sysselsättande officerare, gemenligen hyggligt folk, värdera fru Gouhiers raguer eller ”tripes à la mode de Caen”.

Och vid 10-tiden, då fyrarna glimta från la Hougue och Marcouföarna, och det stora Gattevillefyrtornet borta vid Barfleurs udde kastar sina mäktigt vibrerande strålar vida omkring på haf och land, hängifver man sig allmänt åt sömnen.

VI.

Från det gamla Lisieux till det moderna Trouville.

När man från Paris far till Trouville, passerar man nödvändigtvis Lisieux, där bibanan till den förstnämnda orten tager af från stora stråkvägen till Caen och Cherbourg. Och det lönar mödan att stanna några timmar i den goda staden Lisieux. I själfva verket är det en af de normandiska städer, hvilka ännu trognast bevara en gammaldags prägel och en mängd återstoder från svunna tider. Jag tänker då icke blott på kyrkan Saint-Pierre, förr katedral, från den tidigaste gotiska epoken, med dess vackert gulnade, tornprydda fasad, dess gamla fönstermålningar och korstolar, samt också inneslutande det absidkapell biskopen Cauchon, en af Jeanne d'Arcs domare, lät uppföra för att försona sitt brott. Ej heller på dess yngre, men likaledes gotiska broder, Saint-Jacques. Utan framförallt på den massa åldriga privathus som man öfverallt, då man en gång lämnat den lilla modernare stadsdelen nära bangården, stöter på under en vandring genom Lisieux' gator.

Redan ha, under de allra sista åren, åtskilliga rifvits ned af dessa vördnadsvärdt gemytliga kvarlefvor från fordomtima, och med den fart moderniseringen tagit stå väl, om ett par dussin eller så, högst få kvar af dem. Men ännu (1906) ser man dem i myckenhet vid Rue aux Fèvres, Rue des Bou-

cheries, Grande Rue och andra gator eller gränder, med deras korsvirkeskonstruktioner, de öfre våningarna skjutande ut öfver de nedre, deras spetsiga gaflar, snidade, skulpterade bjälkar och mer eller mindre symboliska, fantastiskt trefliga bildhuggerier i trä, helgon och porträttmedaljonger, bondska eller ridderliga figurer, vidunder och allehanda kräk. Från tretton- och fjortonhundratalen äro de äldsta af dessa byggnader, hvilka ofta sneda, vinda och lutande synas stå på sina fötter tack vare ett mirakel. Präktigast af alla är det med en yppig fantasi ornerade s. k. Salamanderhuset från Frans I:s tid.

För öfrigt är den uråldriga staden — ty redan före romarna gafs här ett folkcentrum — icke död utan en ganska liflig marknadsplats, där det säljes boskap och frukt, ägg och cider, smör och framförallt ost. Ty Lisieux är medelpunkten för ett stort ostdistrikt. Ett stycke i norr har man Pont-l'Evêque, känd medlem af den stora franska ostfamiljen. Och ett stycke i söder har man den ännu mera kända Camembert och likaså Livarot, den starkast — för att icke såra en del gurmander på detta område vill jag icke säga: sämst — luktande af alla franska ostar. Det är ju icke rådligt att lägga en Camembert i sitt linneskåp. Men i jämförelse med Livarot'n luktar till och med den tyska Münstern som en mild parfym.

Dock skulle, trots sin kommersiella rörelse, Lisieux strängt behålla sin lilla patriarkaliska provinsprägel och göra intryck af att lefva i ro ett stycke från vår jäktande civilisation, därest det icke tidt och ofta under dagens lopp hemsöktes af en mängd automobiler. Den ena "töff-töffen" efter den andra frustar fram, några för att så styra kosan åt Caen till, andra, och väl de flesta, för att bege sig till Trouville och andra badorter i dess närhet.

Allt fruktansvärdare blir automobilernas antal. Från år till år ökas siffran i den ansenligaste grad, och fastän det är godt om förmöget folk i Frankrike, kan man undra öfver att det finns så många personer som ha råd att disponera öfver de

praktiska, men likvisst ganska kostbara fordonen, hålla sig med dessa chaufförer — hvilkas skrå utgör nästan en ny människoras, med en speciell själsart — och ge ut så många slantar för olja, spruckna gummiringar och reparationer af olika slag. Och aldrig har jag mer än under de här dagarna vid hafsstranden konstaterat till hvilken grad alla dessa autos förstöra den landtliga karaktären, göra lifvet surt och respirationen besvärlig för vanliga dödliga. Då man tänker på, att för ett par tiotal år sedan de stackars velocipedisterna betraktades som landsvägarnas skräck och väckte ond blod hos de stillsamma byarnas invånare för sin våldsamma framfarts skull! Nu är den halft afliden, åtminstone i dessa nejder, velocipedismen, af "les gens chics" är den nästan utdömd, eller i hvarje fall äro dess anhängare få, och damerna rynka merendels på näsan åt bicykeln.

Automobilen har blifvit landsvägens herre eller, rättare sagdt, tyrann. Från Cabourg allt till Honfleur vrålar dess hotande trumpet så godt som i hvar minut; om hr mären i den eller den kommunen visligen slagit upp plakat förbjudande att fara öfver hans område med mer än tio kilometers fart i timmen, gör den ogeneradt sina trettio, fyrtio eller mer i alla fall och rör upp sitt damm-moln, som knappt hunnit lägga sig innan en annan framflåsande, tutande tingest sprider ett nytt. Det kan vara lustigt nog, om man själf sitter inuti och åtminstone njuter af "hastighetsberusningen". Och låt oss böja oss för framåtskridandet. Men man kan med en viss saknad tänka på de tider, då man ännu kunde lugnt gå vägen fram, titta på land och haf, grönska och fiskarbåtarnas segel där ute på det blå utan att i hvarje ögonblick draga sig åt sidan för att till belöning få omtöcknade ögon och fullt af damm långt ner i halsen.

* *

*

Skillnaden är stor, då man från Lisieux, dess ålderdomliga byggnader och den lilla Touques-flodens armar kantande, pitto-

reska ruckel anländer till Trouville, ett stycke Paris förlagdt invid en fiskarhamn, bullersamt, mondänt och kosmopolitiskt. Trouville är onekligen kokett beläget där det ligger, inklämdt mellan grönskande, med villor besatta kullar på ena sidan och Touques-flodens utlopp, hamnbassänger och kajer på den andra. Medan i fonden den vida plagen med sina badbaracker och hundratals små bjärta tält-krypin breder ut sig under kasino, ett par stora hotell och en del enskilda, mer och mindre lyxfulla privatbyggningar och "chalets" i skiftande stil eller, kanske rättare, utan någon utpräglad sådan, för så vidt man icke vill tala om en "style 1890" eller något dylikt.

För den som kommer hit för första gången kan likväl detta så omskrikna Trouville i viss mån blifva en liten desillusion. Och både i afseende på ett och annat kan han få skäl att utbrista: "Comment, ce n'est que ça!" Saken är verkligen, att Trouville både i och utom Frankrike har medtäflarinnor, hvilka slå den famösa orten än i det, än i det. I en äro societetsanstalterna vida mer monumentala eller glänsande, hos en annan är badpubliken åtskilligt mindre blandad och tonen mycket mera aristokratisk, en tredje kan bjuda på en strandpromenad, i jämförelse med hvilken den låga planktrottoaren utmed Trouvilles plage faller alldeles till föga.

Hvad man däremot icke kan förneka, Trouville är lif och rörelse, och en pikant växling i hvad den bjuder olika existenser på, stora som små. Och just därför blifver det kanske den mest parisiska af alla badorter.

VII.

Trouville och dess grannar.

Aristokrati och demi-monde af olika klasser, millionärer och folk i högst blygsamma omständigheter, vivörer, "badortsskummare" och äfventyrare, hederliga småborgare och i patriarkalisk enkelhet lefvande familjer, af allt detta, och tillhörande många olika nationaliteter förstås, finner man en brokig blandning i Trouville och på dess plage. Innehafvarna af de i "le bassin à flot" förankrade, hvitglimmande ånglustjakterna, sportsmän och automobilister mänga sig med folk, som icke har råd till annat fortskaffningsmedel än apostlahästarna, och de som betala trettio francs om dagen på Hôtel des Roches Noires eller Hôtel de Paris med dem, som intaga sina måltider på en prix-fixe-restaurant till en franc femtio.

Ty i Trouville finns det möjlighet att inrätta sig för så stora som små, om också bostäderna i augusti, och särskildt nu under den tid då kapplöpningarna äga rum i det närbelägna Deauville, ansenligt fördyras. Men låt mig tillägga, att den som vill draga sig fram mycket billigt hellre bör uppsöka en annan ort än denna. Ty under sådana förhållanden lefver man utan tvifvel dåligt här. Och vill en turist under denna årstid icke ge ut en femton, tjugu frcs om dagen, utan att tala om det skäligen dyra kasinot och andra extra-utgifter, så har han det vida sämre än på många andra äfven ganska besökta eller fashionabla orter för två tredjedelar af det priset. Då det därför i någon

resandebok heter, att man kan lefva i Trouville från fem à sex francs om dagen, så får man göra sina förbehåll . . .

Jag har under dessa dagar (augusti 1906) besökt de andra badorterna i denna nejd, mellan den Caen sköljande Orneflodens utflöde i väster och Honfleur i öster.

Alldeles vägg i vägg med Trouville, endast skildt därifrån genom den lilla Touques-floden och hamnbassängerna, ha vi åt det förra hållet Deauville, nyskapadt och tillkommet sedan några tiotal år. En förnäm ledsamhet tyckes vara lägrad öfver denna ort — som endast då hästarna springa rundt på dess vid foten af gröna kullar anlagda kapplöpningsfält får ett ryck af lif och rörelse —, öfver dess präktiga, af trädgårdar omgifna villor, dess breda strandväg och sömniga alléer. Det är stillsamt aristokratiskt utan någon mondän hvirfvel. Ej heller har Deauville något eget kasino, utan dess invånare få, om de ha lust, begagna sig af Trouvilles. Kontrasten mellan de båda grannorterna är verkligen slående. En sju, åtta kilometer från dem i väster, och bortom en rad strandklippor, ligger Villers-sur-Mer i ändan af en bred, med lummiga höjder kantad dalgång. Det är mycket mindre stojande än Trouville, men liffullare dock än Deauville på samma gång som af mindre dimensioner, en favoritplats för personer, som vilja lefva i ett relativt lugn, men likväl ha en societet omkring sig. Ty under säsongen saknas där icke en viss elegans — badpubliken är äfven mindre blandad än i Trouville —, och på den hafvet dominerande strandpromenaden ser man många vackra toaletter.

Längre hän, bortom ”de svarta kornas” branta, mörka falaise, är Houlgate lägradt, tätt omgifvet af trädgårdar och dungar, ganska trefligt och animeradt — alla dessa orter betjänas af den från Trouville kommande, nära kusten löpande lilla järnvägen — och ansenligt besökt. Prisen här äro ungefär desamma som i Villers, d. v. s. en tio francs i hotell-pension med ett par, tre francs höjning under augusti månad.

Och så ha vi på kort afstånd från Beuzeval-Houlgate, på

andra sidan Dives-flodens utlopp, därifrån Vilhelm Eröfraren inskeppade sig för att taga England i besittning, Cabourg. Om denna bekanta badort kan man säga, att den har allt för vida kläder. För några tiotal år sedan gafs här blott en stackars fiskarby. Ett bolag, lockadt af den ståtliga plagen — ty om alla de förutnämnda ställena ha vackra, jämna sådana, öfverträffas de dock härutinnan af Cabourg —, företog sig då att anlägga en riktigt fashionabel badort. Den planerades i form af ett slags solfjäder, i det att från platsen framför det väldiga Grand-Hôtel, i hvars ena flygel det ganska lyxfulla kasinot är inrymdt, en mängd mellan lindar inramade alléer strålformigt utgå. Men folktilloppet motsvarade icke riktigt organisatörernas förväntningar. Änskönt de af trädgårdar omgifna villorna icke äro få, verkar Cabourg väl icke så dåsigt som Deauville, men något tomt i förhållande till den stora ramen. Men det har onekligen något rätt aristokratiskt, med sin karaktär af park å ena sidan och å den andra sin präktiga, kilometer långa promenadterrass behärskande den ofantliga plagen.

Ett omtyckt frukostställe ha Cabourgs och Houlgates invånare, liksom genomfarande resenärer och automobilister, i den en kort bit inåt landet liggande, gamla lilla staden Dives' "hostellerie de Guillaume le Conquérant", delvis härrörande från femtonhundratalet, senare något bric-à-brac-mässigt tillökadt och inneslutande minnen från madame Sévigné, som i tiden gästade på platsen.

Ett stycke från Cabourg befinner sig slutligen det tämligen obetydande, mycket stillsamma Le Home, med villor på en sandig terräng fortsättande till Ornes mynning. Och bortom denna vidtaga de som pärlor på en tråd radade badorterna, gemenligen af modestare slag men ganska talrikt besökta, från Riva-Bella, där man vid de stora lågvattnen kan promenera kilometer ut på den fina hafssanden, bort till Arromanches, med Lion, Luc, Saint-Aubin och allt hvad de heta. Men med denna "serie" befattar jag mig icke här.

På sträckan mellan Trouville och Honfleur åter med dess "corniche", den sköna strandvägen, som än löper högt ofvan strandklipporna, än med frodig, ända till vattenranden nående vegetation går alldeles nära hafvet, ha vi blott en badort: Villerville. Relativt fridsam och mindre pretentiös än någon af de öfriga, med ett starkt anglo-amerikanskt element, njuter den af vackra omgifningar, och den gemytliga Touques-skogen är här på än närmare håll än då man kommer från Trouville. Plagen, ehuru acceptabel, är likvisst stenigare. Men i det blygsamma kasinot spelar man, där liksom annorstädes, icke minst damerna, "aux petits chevaux", liksom äfven baccarat till en viss grad odlas. Och Villerville-borna ha en praktfull illumination att se på hvar afton, utan att tala om skådespelet af alla från eller till Le Havre eller Honfleur gående fartyg. Ty ingenstädes skådar man så väl de långa, glittrande ljusramper, hvilka efter mörkrets inbrott förhärliga Le Havre, dess långa kajer och vågbrytare, och Sainte-Adresse under La Hève's kap, uppe från hvilket den stora fyren kastar sina mäktiga ljusglimtar. Någon gång ser man ock öfver den dunkla hafsrymden en trolskt skinande ljuskista glida: en stor transatlantiker med Newyork till mål.

* *
*

Mest sprittande och nervöst och så fullt af växling, som man kan begära af en badort, där dock existensen i allmänhet nödvändigtvis blifver litet enformigt reglerad, är, som sagdt, bland alla dessa ställen Trouville. Dess kynne af liten hamn, dit kol forslas från England eller Belgien och plankor från vår nord, och där lustjakter ha en samlingspunkt, medan ångbåtar många gånger om dagen knyta förbindelsen med det snedt öfver liggande Havre, bidrager naturligtvis i sin mån till rörelsen. Fiskarbåtarna äro ock i mängd, lifvande taflan i synnerhet då de med flodvattnet styra in mellan de båda långt utstickande

pålbryggorna för att sedan aflasta sitt rika eller magra byte i närheten af fiskhallen på kajen, allt ifrån småhajar till sprattlande räkor — fisken är, i förbigående sagdt, såvida jag icke dit hänför musslor och räkor, gemenligen minst lika dyr som i Paris, om icke dyrare.

Hvad det mondäna lifvet beträffar, så koncentreras det naturligtvis utom vissa timmar på plagen och ”les planches” — den plankbelagda strandpromenaden — på kasinot eller ”le salon de Trouville”, såsom den officiella titeln är. Det finns äfven ett ”Eden-kasino” i närheten med en kafé-konsertsal och en i förbindelse därmed stående till rangen af klubb upphöjd liten spelhåla. Men det är besökt af en tarfligare publik och tvetydiga element. Det stora kasinot kan i afseende på dimensioner och monumental anläggning icke mäta sig till exempel med kursalen i Ostende, på samma gång dess karaktär är litet slutnare. Om man går från plage-sidan, så kommer man först upp på den öppna terrassen, där, när vädret är gynnsamt, på eftermiddagen och de aftnar, då ingen föreställning ges på teatern, konserter äga rum och damerna ha godt tillfälle att briljera med sina dräkter. Vid sidan af denna kafé-terrass befinner sig, med sin glashall och rotunda, den rymliga matsalen, där prisen, det är klart, icke äro de lägre. För öfrigt äro inträdesprisen på kasinot tämligen höga. Enkel inträdesafgift är tre francs, abonnemang för en månad sjuttio o. s. v.

Till höger om terrassen springer byggnaden ut i en flygel, hvarest en mängd bord för det ädla spelet ”aux petits chevaux”, ofta till trängsel omgifna, äro installerade i bottenvåningen, och de nio små hästarna oförtrutet galoppera omkring, under det att flygelns öfre våning upptages af en ståtlig, men föga frekventerad läse- och skrifsal. Längre inåt ha vi så i den undre våningen några merendels ganska angenämt och smakfullt dekorerade salonger, en danssal, klädrum etc. Nära den nämnda flygeln befinner sig teatern, litet emellan gästad af berömda artister. Vid dylika ”représentations extraordinaires” gälla för-

stås icke de vanliga prisen och abonnemangen. Teatern tjänstgör ock som fest- och konsertsal.

Åt andra sidan till är den öfre våningen, utanför hvilken balkonger löpa, inrättad till klubblokal, d. v. s. spelhus. I "le cercle" — där upptagningsvillkoren eljest icke äro synnerligen stränga — betalas särskild afgift, och det är onekligen i dess salonger, af hvilka en enda inrymmer ett halft dussin stora spelbord, som man finner den lifligaste rörelsen och kasinots kuriösaste skådespel. Baccarat bedrifves här ifrigt, så väl före middagen som långt in på nätterna, och samlar en ofta passionerad publik, finare yrkesspelare, tillfälliga amatörer och eleganta, spellystna damer med talrika, mer eller mindre sminkade, yngre eller bedagade representanter för den "högre" demi-monden, hvilka här också ha godt tillfälle att göra sina iakttagelser i fråga om "förmögenheternas vandring" och enligt dem upprätta sin strategi. Och från "cerclen" går, om ett fåtal här som annorstädes i längden vinner eller står sig, mången "rentvättad" sin kos.

På tal om baccarat, så kan man konstatera huru fort reglementenas kraft slappnar. För ett antal år sedan utfärdade myndigheterna en förordning, i följd af hvilken det strängeligen förbjöds att på liknande klubbar använda marker representerande så och så mycket, och endast kontanta penningar tillstaddes. Man trodde sig kanske, delvis på vissa psykologiska grunder, därmed kunna i någon mån stäfja spelraseriet och en del ofog, i det att spelarna också borde draga sig mera för att sätta ut stora summor, när de måste lägga fram banksedlar i hvarje stund. Under det att en spelmark glider så lätt ur handen... Denna förordning efterföljdes måhända ett år eller två, hvarefter man somnade ifrån den. För närvarande äro markerna lika mycket i svang som någonsin. Och om Trouvillekasinots "cercle" är, om äfven mycket ofullständigt, sluten, så spelas på en del mindre ställen baccarat eller "chemin de fer" så godt som för öppna dörrar, och hvilken person som helst

kan, åtminstone om han är välklädd, utan vidare formaliteter kasta sig in i leken.

Emellertid bör kasinot — där bland andra ägarna till den kända Maxime-restaurangen i Paris äro intressenter — göra ganska goda affärer, icke minst på spelsalarna och "cagnotten" * naturligtvis.

---

* Cagnotte: ett slags sparbössa, i hvilken afgifterna för spelets hållande samlas. *Utgifvaren.*

VIII.

Små normandiska vyer.

Då man är vid kusten, vid någon badort, och plagen och de mumlande, regelbundet stigande och fallande vågorna inbjuda en till ett dolce far niente, fordras det en viss energi för att, vore det också blott för tolf timmar, draga sig från det inlullande, dagliga sceneriet och se sig omkring i inlandsnejder. En dylik energi har jag emellertid utvecklat ett par gånger och senast i går (d. 28 aug. 1906), då jag företog en bicykelfärd på omkring sjuttio kilometer, en sträcka, som icke är något alls för en van löpare, men för mig utgör ett respektabelt resultat. Jag fick för öfrigt ingen anledning att beklaga mig. Ty de trakter jag for igenom höra, till stor del åtminstone, till de vänaste i det dock på angenäma naturskådespel så rika Normandiet.

Efter att ett stycke från det lilla Villerville, där jag nu gästar, ha åkt genom den s. k. Touques-skogen — ty ehuru där finnas många träd, är det dock icke någon egentlig skog, men i alla fall en treflig tillflyktsort, dit Trouville-borna gärna begifva sig för att få litet landtluft och dricka mjölk på någon stor "ferme" — styrde jag kosan åt väster och anlände efter en stund till Beuzeville, ett ganska burget och snyggt litet samhälle, där det just, kring kyrkan, var stor marknad. Ingen boskapsmarknad likvisst, men eljest gafs det både det ena och

det andra: tyg och lärfter, kramvaror och Paris-artiklar af det billiga slaget, ägg och smör och kött, höns och ankor. Och tronande vid den öppnade bakluckan på en diger vagn sålde en bleckslagare på auktion pannor och kastruller i en krets af husmödrar. Normander i sina långa, blåa blusar, ofta med den kära piskan i handen, gingo ikring i den myllrande, mest af kvinnfolk bestående hopen eller fyllde de modesta kaféen och de små värdshusen, hvilkas gårdar belamrades af kärror och frånspända hästar.

Om man närmare skärskådar dessa våra aflägsna släktingar — hvilkas starka uppblandning med andra raser man ju icke må förgäta — så är i själfva verket deras frändtycke med den skandinaviska stammen icke så särdeles utprägladt, ty att de blå ögonen äro regel utgör väl icke någon speciell likhet. Fysionomien i dess helhet är ganska olika. Solida, men sällan fetlagda, och framför allt gifvande ett intryck af seghet — gubbar på åttio år eller mera kunna ännu, trots den krökta ryggen, se högst bastanta ut — ha de i allmänhet ansiktsfärgen mera matt än rödblommig. Näsorna, bland hvilka uppnäsorna äro undantag, äro gemenligen försvarliga. Mustascher, fallande, äro i allmänt bruk; dessemellan ser man en del slätrakade eller, helst mognare män, prydda med korta polisonger. Men skägget är, här liksom i normandiska nejder i allmänhet, alls icke omtyckt.

Mellan äppelhagar bar det sedan från marknaden i Beuzeville mot Pont-Audemer, det egentliga målet för min tripp. Snart, i det vägen i slingringar begynte gå nedför till den lilla fredliga byn Toutainville, ändrade dock landskapet lynne. En skön dal rullade upp sig, omgärdad af sluttningar och höjder täckta med en böljande vegetation, som, oaktadt sommargrönskan ännu icke bröts af höstgula löf, varierade i oändlighet, i ett virrvarr af alm och lind, barrträd och rönn, valnöt och bok, knotiga pilar och smäckra popplar. Och Toutainville sedan, genomflutet af den klara Corbie-bäcken, vid hvars bräddar någon liten trädgårdsterrass, framför en nätt byggning i den gamla normandiska

stilen, med blommande rosor och geranier och friserade akacior låg så graciös.

Hvad Pont-Audemer beträffar, så är det en helt liten stad, som — den har väl sina sju tusen inbyggare — äger sin handelsrörelse, sina fabriker och äfven sin lilla hamn. Ty Rislefloden, hvars armar, kantade med ofta åldriga och skröpliga pittoreska byggnader, sträcka sig genom den i dalen vackert lägrade, af lummiga höjder omgifna orten, är segelbar ända hit för att så, en femton kilometer därifrån, kasta sig i Seinen nära dess utlopp. Pont-Audemer kan också bjuda på ett par intressanta kyrkor, Saint-Ouen och Saint-Germain, hvari de romanska elementen växla med de gotiska och gamla fönstermålningar blidt fjättra en.

Efter gammal vana frågade jag, med frukosten i sikte, efter "hôtel du Cheval blanc", ty i allmänhet har hvarje respektabel ort i dessa franska bygder ett sådant. Underligt nog fanns likväl icke "Den hvita hästen" i Pont-Audemer. Utan jag fick nöja mig med "Det gyllene lejonet", jämte "Tennkrukan" stadens förnämsta och ett ganska godt ställe för öfrigt, med det traditionella frukostpriset, två och femtio, dryck inbegripen.

Då jag sen på eftermiddagen återvände till Villerville, nu tagande en helt annan stråt, öfver Honfleur, uppmuntrades jag af en så tjusande väg, att den ganska sällan blifvit mig förunnad. Det gick — med grönskande höjder på litet afstånd, till höger och vänster, på båda sidor Risle — genom skuggiga alléer, mellan hagar och ängar med fruktträd och stilla betande kor och får. De trefliga små husen voro garnerade med reliefer af på murarna uppklängande päronträd. Präktiga geranier prunkade i fönstren, hortensiorna slogo sina mildt färgade skärmar kring bottenvåningarna. Och "les chaumières", de halmtäckta husen med murgrönsgarnityrer och lökväxter på takåsen, hvilka gunås allt mer och mer undanträngas och rifvas i dessa bygder, visade litet hvarstans sina blygsamma, med omgifningen så väl stämmande silhuetter. Jag gjorde en liten af-

stickare till Foulbecs lilla kyrka, liggande afsides på sin stilla, af friska briser spolade kulle, med en vidsträckt syn öfver dalar och höjder. Och där, vid ena hörnet af det bland grifter, buskar, almar och cypresser sofvande templet med dess nätta, romanska portal, såg jag en samtida till Karl den store. Detta i skepnad af en oerhörd idegran, mätande sina sju meter i omkrets och ett stycke öfver roten sändande upp flera väldiga armar i höjden. Men man såg knappt självfva barrverket och dess rödt lysande bär, till den grad hade murgrönan och andra slingerväxter slagit sina kappor kring denna till elfva sekels ålder uppskattade, vördiga ensling.

Det led mot solnedgången, när jag, efter att ha varskotts af salta fläktar, kom fram till Seinemynningen för att sedan följa hafsranden åt. Från den ”rocher Godin” kallade strandhöjden, hvilken så fortsättes af andra, var anblicken härlig. Åt ena sidan Seinens sista lopp, de sanka ängarna, ”les marais Vernier”, bort mot Quillebeuf och Tancarvilles udde å den motsatta stranden. Åt den andra, hän öfver sumpmarkerna under mina fötter, där glest utströdda, klotformiga pilar bildade förunderliga skepnader, hägrade den stora hafsviken, där Honfleurs udde stack fram, i grönblått och blek opal med mörkare och ljusare strålningar, och öfver Le Havres nejd och La Hèves kap var ett långt, gult skir svept.

Längs den sedan mindre öde, tvärtom leende kuststräckan, som, med sina rikt bevuxna sluttningar och dälder, sina charmant belägna hus och villor inom blomstergårdar, där yuccor och araukarior trifvas bra, har en nästan paradisisk prägel, kom jag hem igen, utan att ångra att för en dag ha öfvergifvit plagen och dess lättjefulla frestelser.

BRETAGNE

I.

Auray och Sainte-Anne.

Ett par mil västerut från Vannes ligger i södra Bretagne den lilla staden Auray på sina kullar vid floden Loch, som skiljer den i två delar. Då man kommer från den karga, melankoliska bygden norr om Saint-Nazaire, öfverraskas man angenämt af att här möta en svällande lummighet. Lochs stränder äro riktigt väna. Yfviga kastanjer och ekar, lönnar och almar, bokar och akacior täcka sluttningarna, och i trädgårdarne i stadens utkanter blomma magnolior och andra representanter för sydligare luftstreck. Floden själf fägnar med sitt friska grönblå vatten och tänjer nedanför orten, där bakom den gamla stenbron masterna på farkosterna i den lilla hamnen sticka upp, ut sig till en betydlig bredd, för att en mil därifrån mynna ut i Morbihan-golfen. Tidvattnet drifver starkt sitt spel vid Auray, och alltemellan strömma de salta böljorna upp och fösa undan de söta. Ofvan flod och omgifvande dungar te sig husgrupper och kyrktorn gemytligt på höjden, och de höga skiffertaken gnistra i solen.

Här liksom i andra delar af Bretagne spelar graniten en viktig roll som byggnadsmaterial. Många hus äro uteslutande uppförda däraf, öfverallt bildar den listverk, infattningar kring fönster och dörrar etc., och den fasta, grå stenen förlänar det hela en massiv, litet tungsint prägel. Öfver vindsfönstren resa sig, äfvenledes i granit, spetsiga gaflar, understundom sirade med några klumpiga slingornament. Här och

hvar ser man emellertid byggningar af trä, i regeln dock alltjämt med dessa vissa ingredienser af granit, helt måleriska med höga gaflar utåt gatan, den ena våningen skjutande ut öfver den andra, och allehanda sniderier.

Hvad som särskildt tilldrog sig min uppmärksamhet i den stillsamma staden Auray, då jag där gjorde mitt intåg, var den gamla torghallen, som tronar vid sidan af rådhuset. Det är ett monumentalt ruckel af allra vördnadsvärdaste slag. Låga, blott fyra, fem alnar höga, fyrkantiga stenpelare infatta en stor rektangel, men från den stiger i två afsatser ett kolossalt skiffertak, på midten afbrutet af en sorts paviljong, väl sina tjugufem, trettio alnar i höjd. Det inre, med sekelgamla pelare och takstolar af trä, är afdeladt i två skepp, mellan hvilka den nämnda paviljongen bildar ett lägre sänkt parti. Upp till detta leder från ett af skeppen en åldrig trätrappa med egendomlig balustrad.

Då jag kom till hallen tidigt en morgonstund, var det torgdag, och utanför svärmade folk som sålde ditt och datt. Men därinne var dock skådespelet ändå trefligare. Här var det smörmarknad. I långa led på ömse sidor af skeppen stodo bretagniskor uppställda, yngre och äldre, de senare dock kanske i öfvervägande tal. Deras hvita, luftiga vingmössor ringlade sig i oafbrutna linjer framåt det halfskumma innandömet, skarpt afstickande från de mörka dräkterna. Hvar bondgumma eller tös höll framför sig en korg, på hvars lock en eller ett par digra, prydligt fasonerade smörklimpar voro upplagda på tallrikar, medan ägg och andra goda saker voro förborgade inunder. Mellan dessa häckar af kvinnor och gula klimpar drogo stadens fruar och pigor fram, synande och spörjande. Men ett beskedligare och lågmäldare mångelskesläkte har jag väl aldrig sett. Inga skrik, inga åthäfvor, inga bullersamma försök att prisa sin vara och draga kunderna åt sig. Tysta och allvarliga stodo försäljerskorna där, orörliga likt karyatider, mystiska som om de haft ett helt annat värf

än det att sälja smör. Och endast då och då utgick ett litet mummel från någon af de hvita vingmössorna, när dess ägarinna sakta svarade en som frågade på priset.

Icke långt från den gamla hallen ligger en annan saluplats af än blygsammare art både hvad lokal och varor beträffar. Ty den förra utgöres af ett litet torg, beskuggadt af resliga lönnar, och de senare bestå uteslutande af träskor och lumpor, bådadera uppstaplade i ansenliga högar. Träskor gör man en väldig förbrukning af här i landet, och lumpor äro minsann inte heller det som fattas.

*   *
*

Ett stycke norr om Auray ligger ”La chartreuse”, ett kloster fordom tillhörigt San Brunos lärjungar, men numera upptaget af en inrättning för döfstumma, skött af nunnor kallade ”les soeurs de la Sagesse”. Genom en liten ekskog kommer man fram till byggnadskomplexet, där, sedan man ringt på, en skrynklig gammal syster i ljusgrå dräkt för en omkring. Något synnerligt märkvärdigt såg jag för öfrigt icke till i själfva klostret, som till större delen i sin nuvarande skepnad förskrifver sig från sextonhundratalet. En stilig anblick företedde likvisst klosterkyrkan, där dussintals kvinnliga gestalter lågo på knä, höljda i vida, svarta kappor, som slogo ring kring dem på stengolfvet, och med hufvudena skylda af stora kapuschonger, så skulpturala och enkla i konturerna som de figurer man ser mejslade på riddersmäns och prelaters sarkofager från femtonde seklet. Det var nunnor, som från nejden omkring samlat sig hit till ”retraite” för att gemensamt göra andaktsöfningar.

Men ”La chartreuse” är särskildt bekant såsom hviloplats för de sista rojalisterna, hvilka under den stora revolutionens tid togo till vapen för att störta republiken och återinsätta Bourbonerna på tronen.

På sommaren 1795 landsatte en engelsk eskader vid halfön Quiberon och Carnacs strandbrädd en armé af emigrerade rojalister, samlade från Tyskland och England. Med dem förenade sig band af "chouans", bretagnare och Vendéeboar, hvilka rest sig mot revolutionen. Allt som allt en styrka af omkring tio tusen man. Men konventets här under Hoche hade ingen svårighet att få bukt med denna nya insurrektion, allra helst som emigrantcheferna sinsemellan icke voro rätt eniga. Rojalisterna slogos och drefvos ut på Quiberons smala landtunga. Trängda mot vattnet nedskötos många af dem, andra sökte uppnå de engelska sluparne och funno till stor del sin död i vågorna, några rojalister genomborrade sig själfva med sina svärd. Återstoden, under Sombreuil, gaf sig åt fienden. Fångarne fördes till Auray och fysiljerades under de närmaste dagarne. En stor del af dem nedsköts i grannskapet af "La chartreuse" nära Lochflodens strand. Det fält, där de föllo och jordades, heter sen dess Martyrfältet. Men efter kungadömets återupprättande flyttades kvarlefvorna till det närbelägna klostret och nedsattes i en källare, hvaröfver man på adertonhundratjugotalet reste ett kapell och en präktig mausolé, det förra invändigt belagdt med svart och hvit marmor, den senare i hvit marmor, täckt af skulptur, figurer och reliefer, bland de senare porträttmedaljongerna af de dödade rojalistcheferna de Sombreuil, de Soulanges, Talhouët, d'Hervilly och biskopen af Dol, de Hersé. I ett närliggande, diminutivt kapell är en lucka anbragt i golfvet, och med tillhjälp af en nedhissad lykta ser man där i djupet dödskallar och knotor, rester af de besegrade på Quiberon.

En kilometer från klostret har man på "Martyrfältet" rest ett annat minnesmärke öfver dem, som här skötos ner, i form af ett litet tempel med grekisk fasad, öfver hvars port står inskriften "hic ciciderunt" (här föllo de). Framför kapellet sträcker sig en af häckar och träd inhägnad, långsträckt gräsmatta, där några kor nu betade det frodiga gräset i allsköns

ro. Men från den platå, där "försoningskapellet" höjer sig, far blicken öfver Kersos för utkämpade strider beryktade träskmark, i sicksack genomskuren af floden Loch, med sin ödsliga karaktär ett mera lämpligt panorama till det ställe, där en af revolutionens sista blodsscener utspelades.

* *
*

En utflykt, som hvar och en må göra, då han befinner sig i Auray, är den till Sainte-Anne d'Auray, beläget en fem kilometer i nordostlig riktning. Ty Sainte-Anne är en af de berömdaste vallfartsorter, om icke den allra mest besökta i hela Bretagne. Och det vill icke säga litet i ett land som här, där massan af befolkningen är ärkekatolsk och bigott, tron går hand i hand med från urminnes tid nedärfda vidskepelser, och pilgrimsfärder och "pardons" florera i samband med mirakel och undergörande källor. Det är naturligtvis på den helga Annas fest, i juli månad, som tilloppet af troende till den namnkunniga helgedomen är allra starkast. Dit flöda då tusenden och åter tusenden pilgrimer icke blott från tillgränsande delar af provinsen, utan från långt aflägsna nejder, med sina olika kostymer erbjudande det mest måleriska skådespel. Och virrvarret är desto större, enär här liksom eljest i Bretagne ett slags marknad växer upp jämte den religiösa festen, och man dricker äppelvin och dansar vid ljudet af "biniou'n"*, sedan man gått i procession och begärt förlåtelse för sina synder.

Det var en solig söndagseftermiddag, då jag begaf mig till Sainte-Anne d'Auray. Vägen bar öfver Lochfloden och sedan mellan trädgårdstäppor och dungar, af häckar eller låga stenmurar skilda betesmarker och fält, där ljungen spred sina rödvioletta broderier. I ett hörn af en mur stod något gammalt rödt kors af nött granit, ofvantill siradt med naiva figurer:

* Biniou: ett slags säckpipa. *Utgifvaren.*

den korsfäste Kristus på ena sidan, på den andra en gestalt med krona på ännet, som beskyddande lade sin hand på en knäböjande kvinnas hufvud, och andra stelt blickande, trumpna personligheter vid tvärbalkens ändar. Man skulle kunna tro, att det var sina tusen år gammalt. Men man kan lätt bedraga sig härvidlag, ty kors med skulpturer, som se riktigt "bysantinska" ut, härleda sig ibland, såsom man ser af det anbragta årtalet, från de senaste århundradena, verk af någon klumpig, inhemsk konstnärshand.

Snart, från en höjd af vägen, syntes kyrkan och den höga tornspiran i Sainte-Anne stigande upp öfver en gördel af trädkronor och grönt. Stråten dit myllrade af landtligt folk: kvinnor med skinande hucklen och svarta klänningar, lätt utstående öfver höfterna och besatta med sammetsbårder, karlar i mörka dräkter och låga, runda hattar, hvarifrån ett par band af sammet — ett prydnadsmaterial, som bretagnarne länge omhuldat — hängde ned öfver ryggen. Tröja och väst rikligen försedda med knapprader, och kring fickorna på den senare breda sammetsplättar. En skock nunnor i de traditionella, ofantliga hvita hufvorna och gulhvita dräkter, öfver hvilka långa hängande radband drogo båglinjer, rörde sig sakta framåt. En af dessa "soeurs fidèles compagnes de Jésus" — de ha en stor skolpension i närheten af Sainte-Annes kyrka — läste på bretagnisk munart högt ur en bönbok, och de öfriga hörde andäktigt på.

Mellan grupper af människor, som gingo dit eller kommo därifrån, anlände jag så till vallfartsorten. I ändan af den förnämsta bygatan lågo helgedomarne samlade, kyrkan, krönt af helga Annas förgyllda staty, till höger, "den heliga trappan" till vänster, och bakom den till den senare hörande terrängen "den undergörande källan". Dylika källor, än liggande utom kyrkan, än kvällande upp i dess inre, utgöra ett viktigt element i bretagnarens religiösa kult, de äro städse förenade med någon legend och äro ofta i och för sig föremål för pilgrimsfärder eller "pardons". Godt om dem i landet är det också.

Men jag skall först säga några ord om hur Sainte-Anne kommit till som vallfartsort. I början af sextonhundratalet lefde här en bonde vid namn Yves Nicolazic, som hade en vision. Den heliga Anna uppenbarade sig nämligen för honom och befallde honom att till hennes ära bygga ett kapell på ett uppgifvet ställe, där enligt hennes utsago ett sådant hade funnits niohundratjugofyra år förut. Yves begabbades i förstone af sina landsmän, men upptäckte så på den angifna fläcken en gammal murken, stympad staty af helga Anna. Nu strömmade gåfvor till från de troende, och inom kort reste sig en kyrka, hvarest statyn placerades, och ett karmelitkloster på den märkvärdiga platsen. Kyrkan förstördes under revolutionen och likaså den heliga statyn, hvaraf blott en liten bit räddades, som sedermera insattes i piedestalen på en nygjord bild.

* *
*

För tjugo år sedan återuppbyggdes kyrkan. Det är ett ganska ståtligt, treskeppigt tempel i renässansstil med reslig, fjärranifrån synlig spira. Framför detsamma och på sidorna sträcker sig en rymlig, omhägnad plats, delvis innesluten af byggnader, och i fonden ligger det gamla karmelitklostret, nu prästseminarium, med sina solida rödgrå stenmassor ändande i väldiga, spetsiga, svartblänkande tak. Utanför kyrkterrängen och rundtomkring den stora gården voro en mängd butikstånd uppslagna, där matronor och flickor sålde andaktsföremål af olika slag: kors och radband, bilder och vaxljus, skrifter och medaljonger, likväl parade med mera världsliga ting, börsar och pennknifvar, klockkedjor och leksaker, allt saker som snålt beskådades och tummades af den söndagspyntade hopen, mot hvars högtidsdräkter några ömkliga tiggares paltor och slarfvor skreko. Vid några stånd stämde de unga försäljerskorna upp en religiös melodi, sjungande ur en liten bok. Och de bretag-

niska dialekterna, obegripliga för den profane, surrade öfver förgården.

Inne i kyrkan, rikt dekorerad och där man bland annat ser vallfartsortens historia afbildad på de färgade fönstren, låg en i bön och betraktelse fördjupad mängd på knä, medan det mumlades och pinglade från altarna, och de af de fromma offrade vaxljusen spredo ett blekt sken öfver det ena eller andra helgonets bild. Kvinnornas mössor, på hvilkas form och snitt den som är inne i förhållandena genast kan se från hvad trakt ägarinnorna äro hemma, bildade täta, ljusa flockar, och stund efter annan gick det en skälfning genom dem, då de knäböjande lyfte på sig eller hukade sig mot golfvet. Kyrkväggarna voro på långa stycken belamrade med "exvoto", löftesskänker, och massor af dylika såg man ock i pelargångarne kring klostergården bakom kyrkan, till större delen små marmorplattor, där gifvarne låtit inrista sina namn eller initialer under tacksägelser till helga Anna för det hon frälst dem från någon olycka eller sjukdom. Dessemellan funnos dock små oljefärgstaflor, en föreställande en mor vid sitt barns sjukbädd, en annan ett skeppsbrott, en tredje en vagn som ramlar utför en brant m. fl. situationer, hvarur man räddats tack vare skyddsfruns hjälp.

Kring "den undergörande källan" var äfven tilloppet stort. Det ursprungliga så blygsamma vattuflödet har efter vallfartsortens uppväxt fått en storståtligare infattning. En präktig damm af huggen sten, väl sextio fot lång och trettio fot bred, omgifves amfiteatraliskt af stensitsar, tre rader öfver hvarann, i samma material. Trappor leda ned till bäckenet, på hvars botten tre bassänger öppna sig, två inneslutande det egentliga källvattnet och den tredje afsedd för att mottaga öfverloppsvattnet. Denna sista omger en piedestal, hvarpå man ser Sankta Annas bild med den lilla Maria framför sig.

Kring källorna, hvilkas innehåll just ej var det allra klaraste, trängdes nu bretagnare och bretagniskor, gamla och unga, drickande af det undergörande elementet eller tvående ansiktet

med det, fast öfvertygade om att det skulle lända dem till fromma och fria dem från krämpor och annat ondt, så i denna världen som i den kommande.

Den heliga trappans, "scala santa", område gränsar, som sagdt, omedelbart till "la fontaine miraculeuse". Anblicken däraf var verkligen högeligen pittoresk. Midtemot kyrkplanen är en af murar omgifven, längs alla sidor med träd planterad, aflång gräsmatta. I fonden af denna reser sig byggnaden: en plattform uppburen af rundbågar och krönt af ett kupoltak, under hvilket ett altare befinner sig. Då man här läser mässan, kan den nedifrån den stora gräsplanen åhöras af en väldig publik, då kanske tjugutusen människor där kunna rymmas. Upp till altarplattformen leder från hvar sida en hög, rak trappa.

För tillfället firades nu ingen gudstjänst på "scala santa", men folktomt var där långtifrån ändå. Pilgrimerna stego upp för ena trapparmen, bådo framför altaret och begåfvo sig sedan ned på andra sidan. Att säga det de stego upp är dock litet orätt. De kröpo på knäna upp ett steg i sänder, på hvart och ett rastande en stund för att hviska fram sina böner. För denna botöfning — liknande den man gör vid heliga trappan i Roma — belönas de äfven ymnigt, enär de för hvarje trappsteg, som de streta uppför i den rätta sinnesstämningen under bön och åkallan, erhålla nio års aflat. Därför ringlade där också en oafbruten orm af båda könen och alla åldrar, och gamla gummor hade knappt hunnit ner på andra sidan, innan de skyndade tillbaka för att begynna knävandringen på nytt, beställsamt kaflande upp kjolarne, och sedan med händerna till bön.

När jag lämnade Sainte-Anne, led det mot aftonen, och det begynte bli tomt kring kyrka, källa och trappa. Kvällen var härlig, och solen strödde ett sista guldskimmer öfver ljungfälten, på hvilka än här, än där några hvita hufvor rörde sig längs häckar och stigar.

II.

Carnac—Locmariaquer.

En tolf, tretton kilometer i sydväst från Auray, nära kusten, på ungefär lika stort afstånd från Lorient och Vannes, ligger Carnac, världsberömdt för sina druidiska eller megalitiska minnesmärken. Från Auray för en liten järnvägslinje till halfön Quiberon, men innan man kommer till den smala sandtunga, som förbinder denna med fastlandet, stiger man af vid stationen Plouharnel för att sedan, till fots eller i vagn, fortsätta till det några få kilometer därifrån belägna Carnac.

Jag kom dit en augustiförmiddag. Den blygsamma köpingen gassade sig i solen, genomdragen af landsvägens skinande, hvitgula band. Vid det lilla torget stod bykyrkan, uppförd af huggen granit, med ett ganska ståtligt förhus, krönt af en baldakin, genombruten så att den liknade en furstlig krona. Till de respektabla blocken i murarne hade nog åtskilliga druidiska ”menhirer” fått skänka bidrag, liksom ”dolmens” gifvit material till altarborden i det inre, hvars gamla buktiga trätak pryddes af kuriösa målningar, afbildande episoder ur Sankt Cornélys lif. Sankt Cornély är Carnacs skyddspatron och på samma gång oxarnes. Legenden förtäljer nämligen, att dessa djur vid flera tillfällen räddat honom ur stora faror. Därför åkallar man honom ock mot allt hvad boskapspest heter, och på hans hedersdag, den trettonde september, då här i Carnac en stor, mycket besökt ”assemblée” — religiös fest i förening med marknad — äger rum, ”offrar” man åt den helige mannen en myc-

kenhet nötboskap, d. v. s. man skänker dem till kyrkan, som sedan säljer oxar och kor till sin förmån, inklusive de rep, hvarmed de varit bundna. Dessa gå för att skydda boskapen mot smittosamma sjukdomar.

Snedt mot kyrkan låg ”Hôtel des Voyageurs”, där jag intog frukost. Till det som serverades hörde också ostron, anmärkningsvärda icke blott för att det just ej var säsongen för dem — något ljumma, ehuru eljest friska, smakade de dock bra — utan i synnerhet därför att de serverades som vanliga ”hors-d'oeuvre” utan tillökning i priset. De härrörde nu äfven från värdinnans egen ”park”. Hela distriktet i trakten af Auray intager i förbigående sagdt en framstående plats i afseende på ostronodling. Så t. ex. lämna en hr de Wolbocks parker, belägna vid byn Trinité-sur-mer några kilometer från Carnac, årligen tolf millioner af dessa välsmakande skaldjur.

Jag gjorde så ett besök i byns lilla museum, ”Musée Milne”, till större delen upptaget af de fynd den engelske arkeologen af detta namn gjort vid mångåriga utgräfningar i trakten i ”tumuli”, under ”dolmens” och andra monument: prydnader, vapen, verktyg, silex, yxor, vaser m. m. Som man vet, är ursprunget af de megalitiska, storsteniga minnesmärkena mycket omtvistadt, liksom man ej heller är riktigt ense om hvad de haft för uppgift. Somliga anse nu att deras första upphofsmän icke varit kelterne, utan folk som föregått dessa, ehuru kelter eller galler sedermera fortsatt att resa dylika, ännu länge efter det deras land intagits af romarne. Ett bevis härför lämna bland annat de gjorda fynden. Samlingen i Musée Milne, som sagdt härrörande från gräfningar i denna nejd, innehåller jämte föremål af sten och ben, som känneteckna den förhistoriska tiden, sådana af brons och gallisk tillverkning och äfvenså romerska mynt, allt funnet under de monument man med en gängse term plägar kalla druidstenar.

Minnesmärkena äro flerfaldiga. För mera tydlighets skull vill jag omnämna några af de oftast förekommande formerna.

Hit höra "tumuli", ibland kallade "galgals", stora högar — åtskilliga ha ett par, tre hundra meter i omkrets — än sammansatta af jord och sten, än uteslutande uppförda af större och mindre stenar. De innesluta eller resa sig i regeln öfver en grafkammare, bildad af digra block och stenskifvor, till hvilken en allé eller täckt galleri af liknande material plägar leda. Denna grafkammare är, om man så vill, ingenting annat än en underjordisk "dolmen". En dolmen (jättestuga) består i sin enklaste skepnad af en stor, horisontell stenskifva — liksom öfriga druidstenar är den rå och oarbetad — lagd öfver ett par eller flera vertikala block, bildande liksom ett bord. I allmänhet torde dessa dolmens, somliga af kolossala dimensioner, ha tjänat som grafvar, isynnerhet när de voro nedsänkta i jorden. Komma så "menhirerna", merändels långsträckta, ofta oerhörda stenkolosser, stående upprätta med ena smaländan nedstucken i marken. Ändamålet med menhirerna är tämligen dunkelt. Gemenligen finner man dem isolerade, och de äro måhända då minnesstenar öfver någon framstående man. Men ibland, såsom i de berömda "alléerna" vid Carnac, äro de uppställda i långa, jämnlöpande rader. Hafva dessa stått i samband med kulten? Ha de rests på ett bataljfält och haft karaktären af en kyrkogård? Därom tvista de lärde. Understundom äro ock en mängd menhirer ordnade sida vid sida och forma en cirkel eller fyrkant, kallad "cromlech". Denna har väl haft en liturgisk, religiös bestämmelse och utgjort ett slags öppet tempel, där druiderna eller deras föregångare förrättat sina mystiska ceremonier och blodiga människooffer. Man träffar dock äfven vissa grafvar omgifna af en liten cromlech, antagligen förbehållna åt mäktiga chefer. Nämnom slutligen bland andra former de s. k. "pierres branlantes", vridstenarne, bestående af två stenblock, af hvilka det ena, liggande ofvanpå det andra, är rörligt. Af dessa, ibland väl icke annat än en nyck af naturen, ser man emellertid just inga prof i Carnacs omnejd.

Kulten af alla dessa bisarra stenar och monument har här

i Bretagne bibehållit sig långt in i den kristna tiden. Och än i dag förenar mångenstädes folktron dem med underbara berättelser, eller tillskrifver dem öfvernaturliga egenskaper,

* *
*

Från Carnac styrde jag närmast kosan till Mont-Saint-Michel, beläget en kvarts timmes väg därifrån. Det är en på en liten höjd uppförd tumulus eller galgal, sammansatt af nästan bara stenar, icke mindre än åttio meter i längd vid basen och tjugu meter hög. För några och tjugo år sedan anställde man gräfningar där och upptäckte en grafkammare, hvilken dock sedermera täppts igen. På toppen befinna sig ett litet kapell och ett åldrigt, slitet stenkors med uthuggna figurer.

Synnerligen intressant var den vy man hade däruppifrån. Åt söder den ödsliga, sorgbundna kuststräckan med saltdammar och sandreflar bortom små fyrkantiga fältplättar, inhägnade af låga stenmurar, och där utanför den blåa hafsytan, glattstruken, med schatteringar i grönt och stålgrönt, Quiberons ödlelika landtunga till höger och öar och holmar i fonden. Rundtomkring på alla håll, närmare och fjärmare, lindrigt vågiga marker och hedar, där ljungen omväxlade med ärttörnets taggiga, gråskiftande massor, denna årstid icke upplifvade af tallösa, gulglänsande blomster. Och öfverallt drogo de små grå, fält och ägor skiljande stenbarrikaderna sina raka streck, afdelande landskapet i en oändlig massa liktoniga schackrutor. Här och där, som hvilopunkter för ögat, en husgrupp, en liten kyrkspira. Mot norr afbrötos hedarna af små tallskogar och löfträdsdungar, bakom hvilka man såg en skymt af staden Auray, och än längre hän skönjdes det höga, smärta tornet i vallfartsorten Sainte-Anne. Åt samma håll, men mycket närmare, blott på några kilometers afstånd från kullen, där jag stod, fjättrades ögat af en mängd underliga föremål i långa, långa linjer, på sina ställen afbrutna, sträckande sig från byn Ménéac i ostlig

riktning, backe upp och backe ned, tills de stäcktes vid brynet af en tallskog: en armé af krumpna, stelnade kämpagestalter i grågul dräkt. Det var de berömda menhirerna vid Carnac. *

Till dessa gåtfulla lämningar af ett svunnet folk begaf jag mig från Mont-Saint-Michel, begynnande vid byn Ménéac. ”Alléerna” taga sin början omedelbart vid denna — i förbigående sagdt äro de, åtminstone delvis, statens egendom, hvilket ock är fallet med en mängd andra af traktens viktigaste minnesmärken. Att staten inköpt dem har varit en nödvändighetsåtgärd, då de annars, redan starkt sköflade, skulle ha fallit offer för landtbornas vandalism.

Alldeles vid husen i byn Ménéac ligger en cirkelformig cromlech. I elfva långa rader med ganska breda mellanrum — liksom ock stenarne i samma rad äro åtskilliga meter den ena från den andra — äro så menhirerna i denna grupp posterade utåt fältmarken. Många ha naturligtvis försvunnit från platsen. De som ännu äro kvar äro 874 till antalet, större och mindre, rundade eller skrofligt kantiga. Somliga tämligen regelbundna, andra med bisarra, tillvridna former, många stympade, många kullvräkta. De flesta af blocken äro vertikalt långsträckta, ehuru det icke saknas sådana som ha en mera kupig eller sammanträngd form. De mest högresta stodo närmare byn. Längre därifrån krympte de samman, några ej mer än alnshöga eller knappt det, om ock en och annan stack hufvudet högt öfver ledet.

Jag kan icke säga, att anblicken af dessa otympliga, råa stenfalanger var synnerligen skön, knappt pittoresk en gång. Men ett egendomligt intryck gjorde i alla fall dessa långa linjer af trumpna kummel, mellan hvilka en gång i tiden högtidliga druider i hvita, sida kläder med stafvar i händerna rört sig.

---

* Folksägnen i Carnac förtäljer, att Sankt Cornély, då han förföljdes af hedningar och kom ner till stranden utan att där finna någon båt, förvandlade sina förföljare till stenar. Menhir-linjerna kallas därför ännu af allmogen »soudar del Sant Cornély» eller Sankt Cornélys soldater.

Ett stycke öster om Ménéac-gruppen vidtaga, dragande sig i samma riktning, alléerna vid den lilla byn Kesmario, där det ännu ges 855 stenar ordnade i tio linjer. Bland dessa menhirer såg jag ståtligare exemplar än vid Ménéac. Åtskilliga af dem hade två, tre manshöjder med en bredd af tre, fyra fot eller mer, understundom nedstuckna med den smalaste ändan i jorden, och sågo riktigt imponerande ut där de tronade på fältet.

Genom en liten skog kom man slutligen till den tredje och sista gruppen, de s. k. "alignements de Kerlescau". Denna är den minst nummerstarka, i det blott 262 stenar stå kvar, i tretton rader, äfven dessa sträckande sig i ungefär enahanda riktning som de föregående alléerna och föregångna af en illa tilltygad tumulus och en stor fyrkantig cromlech, hvilken likvisst blott har en ringa del af sina stenpalissader i behåll.

Från Ménéac till Kerlescau upptaga menhir-linjerna, änskönt som antydt med stora afbrott, en sträcka af cirka tre kilometer.

En bit från Kerlescau ligger "Château de Kercado", dit jag gick för att besöka en där befintlig tumulus. Slottet var, liksom ofta händelsen är i Frankrike med egendomar som bära denna pompösa titel, en skäligen modest byggnad, men omgifven af en vacker, skuggrik park, något att sätta värde på i denna trakt. Trädgårdsmästaren på stället, hvars ägare var frånvarande, åtföljde mig, beväpnad med en liten ljusstump, till grafhögen i fråga. Den låg midt inne i skogen, förstucken bland det gröna och täckt af gräs och ormbunkar, så att man svårligen kunde ana dess tillvaro. Min vägvisare låste upp en liten dörr, tände eld på ljuset, och genom en af fasta stenblock bildad gång, sina åtta, tio meter lång och låg, så att man halft måste krypa genom den, kommo vi in i ett litet griftrum, cirka fyra alnar högt och sex alnar långt, täckt af en väldig granitplatta. Det hela påminte onekligen, fastän i blygsam skala, om grafkamrarna i de egyptiska pyramiderna.

* *
*

Men jag uppehöll mig ej länge i Château de Kercados park, ty jag ville hinna till Locmariaquer innan kvällen och hade ett godt stycke väg att tillryggalägga. Det gick mellan fält och täppor. Då och då en diminutiv by eller ett enstaka hus nära vägen. Genom något öppet fönster kunde man se in i en skum interiör med mörka möbler och rökiga väggar, upplifvade af bondfajanser, där en gammal bretonska flitade vid sin spinnrock, medan en ung telning latade sig i en hög säng. Vid byn Kerispec förfriskade jag mig hos en välvillig gumma, som hade utskänkning, med två glas inhemskt, varmt öl och ett glas syrligt hvitt vin, hvilket allt kostade hela sex sous, och satte mig sen på en färja öfver floden Crach. Den breder litet längre ned ut sig i en blånande fjord, där köpingen Trinité-sur-mer med en liten hamn och ansenliga ostronodlingar är belägen, och sedan vidare på den solbaddade stråten, vid hvars kanter här och hvar almar med smala toppkronor och hela stammarne omslingrade af yfviga murgrönor sågo ut som håriga maskar, trefvande upp i vädret. Några megaliter uppträdde på sidorna om vägen, här en enstöring till menhir, där en dolmens nakna jättebord.

Efter ett par timmars vandring såg jag litet nedunder mig, helt nära, Morbihan-golfen, så full af hopgyttrade öar och bankar att man har svårt att skilja dem från hvarandra och fastlandet, och en stund därefter visade sig kyrkspiran och skiffertaken i den lilla staden Locmariaquer, bekant för sina präktiga keltiska minnesmärken, i sitt slag nästan utan rivaler i Frankrike.

De äro alla samlade i ortens närmaste omgifning. Först kom jag, vägledd af en trupp trasiga ungdomar, till en grann dolmen kallad Mané-Lud. Den låg inne i en smutsig gårdstäppa, hvars ägarinna hade nyckeln till innandömet. Ty denna dolmen är till större delen underjordisk. Endast den horisontella, täckande skifvan, ett kolossalt fast splittradt block, nog ett dussin alnar i längd, sticker upp öfver jordytan.

En kort gång, infattad mellan menhir-stenar, för till grafkammaren. Vid det knappa skenet från en ljusdank såg man på de skrofliga väggarna allehanda inristningar: krumlinjer, slingor, halsbandslika ornament och underliga teckningar, hvilka just ej liknade någonting. Betydelsen af dessa mystiska hieroglyfer torde man ock sväfva i djup okunnighet om. På stengolfvet skönjdes likaså en aflång, smal inristning, nästan i form af ett svärd.

I närheten af denna dolmen befunno sig en annan ofantlig sådan med bräckt skifva, undangömd bland snår, och en gräsbevuxen tumulus. Fördjupningar i marken tyda på att andra monument, under tidernas lopp förstörda, funnits här.

Går man ett litet stycke framåt, stöter man på menhiren Men-er-H'roeck (fe-stenen), den oerhördaste tingest af detta slag, som existerar. Den har träffats af ljungelden, och låg där kullvräkt på marken, splittrad i fyra block. Det längsta af dessa är likvisst tolf meter långt. Kolossen, som varit rest på sin smaländа, räknade, då den var upprätt i tiden, tjuguen meter i längd, med en diameter af från tre till fem. Dess vikt har anslagits till mer än 200,000 kilo. Man kan med skäl häpna öfver, hur Galliens gamla bebyggare förmått resa denna digra obelisk, och fundera på hvilka medel de betjänat sig af.

Ett stenkast från jättemenhiren ser man en vacker dolmen: Dol-ar-Marc' hadourien eller "handelsmännens bord". En af de vertikala stenar, som stödde skifvan, företedde bisarra tecken och ornament, och under skifvan var ett kors, kanske af senare datum, inristadt.

Ett stycke därifrån återigen en stor menhir, krossad itu, och vidare en dolmen, den s. k. Mané Rutual, hvars skifva, äfven den rämnad, var ännu ofantligare än själfva Mané Luds. Den kunde ha sina femton alnar i längd.

Slutligen, sedan jag passerat byn, kom jag till den en kilometer söder därom belägna Mané-er-H'roeck (feberget), en vid pass tolf meter hög galgal. I stenmassan var en vid fördjup-

ning liknande en krater, hvari man steg ned för att komma in i grottan eller grafkammaren. Äfven här voro kabbalistiska figurer inristade på väggarna.

Från toppen af denna tumulus var utsikten vacker öfver Morbihans arkipelag, i norr begränsad af kuststräckan nedanför Vannes, i söder af halfön Rhuis, skild genom ett sund från Locmariaquers landtunga, öfver hvilken blicken far till den öppna Atlanten. Det rådde vindstilla, solen höll just på att gå ned, och öar och kustband sköto ljusvioletta upp öfver Morbihangolfen i öster. Snedt öfver, på halfön Rhuis' kala klippa, satte husen och terrasserna i Port Navals en skimrande hvit fläck. På en af holmarne hvälfde sig krönande en stor, majestätisk stenhätta. Det var ön Gavr'inis', getöns, beryktade tumulus, som likt ett vårdtecken höjde sig öfver dessa kelternas heliga marker.

III.

Pont-Aven.

Pont-Aven är en liten stad på femtonhundra invånare, hvilken man utan öfverdrift kan kalla förtjusande. Och härför har den till största delen att tacka sin flod, som är graciös och liflig. Staden ligger på ömse sidor om floden, i en dalgång mellan kullar och höjder, glada och prunkande, här med en park af kastanjer och ekar, där med en vacker, högtidlig bokskog, som har det poetiska namnet "le bois de l'amour", där med trädgårdsterrasser. Öfverallt på sluttningarna ligga ofantliga, rundade granitblock kringströdda. Man skulle kunna tro, att de rasat ned från några jätteberg, men dessa får man fåfängt söka efter.

Själfva staden ter sig gemytlig med sina hus af gammalmodig prägel i dämpade färger, grå och hvitgula, af hvilka somliga ha en mycket respektabel ålder. Invid bron öfver älfven ser man t. ex. en gammal kvarnbyggnad från fjortonhundratalet med ett par lejon skulpterade å sin mörka stengafvel.

Ifrån skogssnår och betesmarker rusar den lilla Avenfloden genom staden. Dess vatten är klart, men antager mot bottenstenarna en egendomlig rostfärg, som, då solen lyser därpå, mänges med guldreflexer. Öfver vattnet bukta sig väldiga klippblock, nedglidna från höjderna, än isolerade, än sammanhopade så att de bildat små öar, där en ymnig vegetation nu

spirar upp, träd och busksnår, massor af höga plantor med blekvioletta blommor. Mot alla dessa hällar, kummel och stenar bryter sig den muntra, skummande bäcken, formar små kaskader, återvändsgränder stoppade af någon fördämning, och delar sig i otaliga grenar och rännilar kantade af al och poppel, ek och pil, där kotterier af belåtna gäss föra en idealisk tillvaro, medan skygga foreller kila öfver den knaggliga bottnen.

Ett dussintal kvarnar stödja sig mot klipporna och foga som oftast sina surrande refränger till flodens evinnerligt upprepade, lullande melodi. De små holmarne förbindas sinsemellan och med stränderna af träspänger, från hvilka man skådar ned i något alnshögt Niagara.

På båda bräddarne doppar ett antal af stadens små byggningar sina fötter i Aven. I ett skröpligt dufslag, på en gafvel öfver floden, trippa och nicka invånarna beställsamt. Ett stycke därifrån sköljes en mera monumental hönsgård, murinfattad och täckt med ståltrådsnät, af vattnet. Små stentrappor leda dit ned under ett sluttande trätaks hägn, och här liksom på stränderna och hällarna i det fria klappa och gnida ortens tvätterskor, hvilkas nedhukade gestalter ge sceneriet ytterligare lif och färg.

Pont-Aven har också att bjuda på vackra omgifningar och tillfällen till utflykter, uppåt och nedåt floden, till Trémalos lilla åldriga kyrka, dit sköna alléer af bok och ek föra, till Château de Hénan, till Rustephans präktiga borgruin etc. "Motiv" finnas hvart man vänder sig, i staden som utom. Intet under således om Pont-Aven sedan många år haft privilegiet att samla en talrik målar-koloni af olika nationer. Herrar artister ha naturligtvis också här, liksom på många andra ställen, dekorerat salarne i ortens värdshus med små taflor och studier. I "Lion d'or", som dock numer stängt sina portar, finner man goda saker af Pelouse, Harrison och andra. "Hôtel des voyageurs" eller "hos Julia", såsom det gemenligen heter, stadens största och mest anspråksfulla hotell — det har ej

blott en riktigt fin salong, utan till och med åtskilliga ateljéer för inkvarterade målare — äger likaledes en mängd konstverk.

Hos mamma Gloanec är det heller ingen brist på artistiska arbeten, och väggarna i den lilla matsalen äro fullsatta med pannåer. Om det ej är så fashionabelt här, så är det till gengäld billigt på samma gång som det är landtligt och hemtrefligt. För en riklig mathållning, kaffe på morgonen, frukost och middag, betalas endast 55 francs i månaden, och ett bra rum i staden, utom hotellet, där det icke ges mycket plats, kostar tjugo, kanske mindre, om man stannar lång tid. Är man där helt kort, räknas 2 francs om dagen för maten, en för rummet, allt inbegripet. Och det är icke något att säga om, eller hur?

Entréen hos Gloanecs stämmer genast till godt lynne. Ty man kommer omedelbart in i det stora köket, som man måste passera för att gå in i matsalen. I närheten af den digra spiseln ha värdinnan och ett par af husets kvinnliga personal — någon maskulin existerar ej — sina "sängskåp", där de krypa upp, sedan dagens arbete är till ända och gästerna aflägsnat sig. Utom sängarna ser man några andra prydligt skulpterade möbler: skåp, skänk och en snidad ekbänk med ryggstöd framför det långa bordet till höger, där pappa Gloanec emellanåt tronar och tar sig en förtäring. Denne, en tilltalande, nyter, kort gubbe med ena ögat hopknipet, ser man dock icke mycket till. Han talar småstolt om att han i tiden byggt åtskilliga af kvarnarna i det för denna industri beryktade Pont-Aven, hvarom ett bretonskt ordstäf säger: *"Pont-Aven, ville de renom, quatorze moulins, quinze maisons"*. Är det härpå eller på hotellrörelsen som pappa Gloanec grundat sin förmögenhet? Allt nog, han har nu köpt in ett närbeläget gammalt hus för hela femton tusen francs och säger sig på den tomten ämna föra upp ett nytt värdshus i större skala.

Men om han mestadels är osynlig, så är hans gumma det icke. Den snedmynta, vänliga, språksamma varelsen rör sig

som en tätting i sitt stora kök omgifven af sitt lilla, patriarkaliskt behandlade kompani pigor, i regeln yngre personer, bland hvilka enkannerligen en som heter Marie utmärker sig för ett ansenligt mått fägring. — Pont-Avenskorna äro nu i allmänhet kända för att ha en nätt typ.

Och där glammas och skämtas dagen om bland kvinnfolken, utstyrda i sina vackra, flaxande, hvita mössor eller helt enkelt i de små brokigt färgade hattar, som alltid tjäna dessa till underlag, med öfver kvartersbreda, veckade kragar nedvikna öfver rygg och skuldror.

Där diskas och torkas, rensas och skärs, medan mamma Gloanec i spiseln mystiskt rör om i en kittel, visar någon nyfiken amatör sina vackra antika ljusstakar eller prutar på varan med en inträdande fiskare. Tidtals tar någon af flickorna upp en fransk eller bretonsk visa, och värdinnan och de andra stämma in.

Bäst som det är uppträder i köket, som är en verklig samlingssal för gäster och kunder, den lilla trinda, rödbrusiga tullofficern och pikas genast af kvinnfolket för sin väldiga istermage.

"Ni är mycket mer besvärad af er, mamma Gloanec, än jag af min", genmäler han.

"Ska vi slå vad om det? Låt oss se hvem som kan hoppa högst jämfota!"

Och sagdt och gjordt, mamma Gloanec och tullofficern ställa sig sida vid sida, ta af sig träskorna och begynna skutta i kapp i strumplästen. Den trinda mannen hoppar trots istermagen vida högre än den betydligt smalare värdinnan, triumferar öfver sin vighet och flåsar i kapp med mamma Gloanec, allt under det Marie och hennes kamrater, som lämnat fat och tallrikar, kikna af skratt.

Undra sen på om jag stannat litet längre i Pont-Aven än jag först ämnat.

IV.

I Sankt Pols spår.

Ön Batz. — Roscoff. — Léon. — Morlaix.

Det var en dag på femhundratalet som Sankt Pol, eller Pol (Paul) som han då ännu helt enkelt hette, en brittisk munk, kom öfver från sitt fosterlands kuster till den af vindarne piskade ön Batz vid Bretagnes norra rand för att omvända de därstädes boende hedningarne. Ty de goda bretagnarne på dessa kanter ha gemenligen fått sin kristna lära från Britannien, något som icke hindrat dem att ända in i nyaste tid hysa ett djupt inrotadt agg till engelsmännen. Men detta härleder sig från de ständiga fejder och härnadståg de varit utsatta för från de senares sida, och den fromme Pol och hans kolleger hafva däri ingen skuld.

Den helige mannen invigde emellertid sin vistelse på den druidiska marken med en stor välgärning. Ty då en drake vid denna tidpunkt svårt hemsökte ön, gick Pol, väpnad med sin andliga makt, lugnt mot odjuret, virade sin stola om dess hals, och besten störtade sig på hans befallning från en klippa ned i hafvet för att aldrig mer synas till. Stolan tycks han dock icke ha tagit med sig, ty den förvaras ännu i byns kyrka under form af en gammal bysantinsk sidenväfnad, där man på blå botten ser ryttare med falkar på händerna och åtföljda

af hundar. Så grundade Pol ett kloster, och ryktet om hans fromma lefverne spred sig vida ikring.

I närvarande stund är ön Batz säte för en befolkning af tusen och ett par hundra människor, hvilka till största delen lifnära sig af hvad hafvet ger. Annan näring saknas dock icke. Ty i synnerhet å den några kilometer långa öns åt fastlandet vettande del ges det talrika fält och täppor. Kål och blomkål, potatis och morötter, bönor och annat smått ansas af kvinnor i stora hucklen med veckad nackhuf, nunnelika. Några kor beta, en hvit häst utan tillstymmelse till arabiska anor visar sina refben öfver en häck, och där nere, i närheten af den lilla hamnen där fiskarbåtarna ha sin asyl, plaska ett par humoristiska svin kring i strandvattnet, med endast tryne och ryggborst öfver ytan ibland. De höra till öns få badgäster. Kring murarna sticka tamariskerna upp sina sammetslena, gröna viskor. En och annan alm. Något fikonträd. Men på nordkanten, utan skydd utsatt för oceanen och härjande vindar, är den klippiga, här och hvar af någon sanddyn, en liten plage afbrutna strandbrädden vild och ödslig. Elementen drifva fritt sitt spel, och det stora hafvet, fradgande mot grund och strandhällar, breder ut sin vida cirkel. På en höjd hvitskimrar den väldiga fyren, välbehöflig i dessa farliga, af strömmar oroade, med lömska ref besållade farvatten. Å en annan aftecknar sig en gammal slopad fästning. Några väderkvarnar, hvilkas armar icke böra lida brist på motion, se lika melankoliska ut. I en dalsänkning, där fordom Sankt Pols kloster skall ha stått, ser man ruinerna af den romanska kyrka, som senare byggdes på dess plats.

Den gode Pol slöt dock icke sina dagar på ön Batz' mark. Ty i så högt rop stodo hans vandel och gudliga gärningar, att en bretagnisk konung kallade honom öfver till fastlandet för att ge honom en hans stora förtjänster mera värdig ställning. I en liten farkost begaf han sig därför öfver den några tusen alnar breda kanal, hvilken skiljer ön från kusten, och landade

vid Roscoff eller åtminstone på den udde, där denna lilla stad nu har sin plats. Ty om den redan existerade i sjette seklet efter Kristi börd, därom har jag trots min goda vilja icke kunnat få närmare besked.

I hvarje händelse tar jag för gifvet, att det då icke fanns några turister här. Nu ges det däremot icke så få, badgäster både från Paris och andra håll.

Det är emellertid märkvärdigt hvad det tusentungade ryktet kan förstora och måla ut. Af beskrifningar eller antydningar hade jag fått för mig att Roscoff var en mäkta fashionabel plats, smått förnäm, om den naturligtvis också ej kunde figurera i rang med Trouville, Cabourg och Paramé. Då talet kom på Bretagne, och man nämnt en och annan mer eller mindre blygsam kustort därstädes och det som spordes om denna, så var det gemenligen någon som sköt ut läpparne och sade: ”Åh! ... Roscoff! ...” I någon tidning ville jag också minnas att jag läst om stadens ”undersköna terrasser”. Det var därför icke utan räddhåga jag styrde kosan åt denna nejd. Jag befarade tillvaron af något kasino, om ej stort och elegant som det i Dieppe, så i alla fall bjudande på silhuetter af mamseller klinkande piano, och jag tänkte mig det så ceremoniöst, att man kanske måste söka sig en fristad på annat håll.

* *
*

Men hvad har jag funnit? En anspråkslös och icke ogemytlig liten ort, utan tecken till kasino, etikett och snäfva fröknar. I fråga om musik endast några måsars och beckasiners pip, småfåglars kvitter, hanegäll och snatter från några ankkotterier. Och man kan gå i tofflor eller hvilka sockor man behagar utan att väcka vare sig anstöt eller uppmärksamhet. Så har också ödet fört mig till ett en gammal klosterterräng

tillhörande hus, där förr i tiden herr kapucinerpriorn bodde, mellan trädgårdar med stora almar och andra träd — annars en sällsynt vara här på udden —, i hvilka brisen jämt och ständigt mumlar om det närliggande hafvet. Och knappt ha hönsen på gården utanför fönstren burrat ihop sig till sin söta nattsömn, innan det redan är så tyst på vägen vid grinden, som om man befunne sig på milshåll från andra människoboningar.

Ortens förnämsta gata, ett par hundra meter lång, löper jämsides med vattnet från den medeltida kyrkan — med högt och vidt synligt, genombrutet, prydligt renässanstorn — till hamnen. En stor del bland de gemenligen af fast, huggen granit uppförda små husen datera sig från femton- och sextonhundratalen. Källrarna äro ofta kuriöst inrättade, och man stiger ned i dem från gatan genom dörrar, som bilda fyrtiofem graders vinkel. Många byggnader ha ornerade takfönstergaflar, spygattar, stirrande ansiktsmasker och underliga figurer, hart när utplånade sköldemärken. Ty Roscoff har också spelat en ridderlig och krigisk roll, därom tala rester af den gamla stadsmuren med dess torn. För tre och ett halft sekel sedan hade den lilla staden äran att mottaga Maria Stuart, då hon beträdde fransk jord för att äkta den unge Frans. Ett förfallet kapell i sengotik betecknar platsen för hennes landstigning. Ett par århundraden senare anlände hit en annan Stuart, pretendenten Charles Edward, besegrad och landsflyktig, räddad af en fransk korsar.

Vid "stora gatan", i en liten inskärning af densamma, är det salutorg om morgnarne. Ibland räknar man där ända till ett dussin grönsaksförsäljerskor, några som sälja smör och frukt och sju, åtta individer af båda könen, mest kvinnor dock, bjudande ut fisk. Den viktigaste fångsten göres nu af rocka och stor hafsål, men man finner vanligen, om ock ej i stora massor, både det ena och det andra: sardiner och makrill, sjötunga och piggvar, liten kabeljo och "dorade", "bar" och

"mulet", af den senare äfven den läckra, röda sorten, som annars mer hör Medelhafvet till. Att ej tala om hummer och "langouste". Man hör ofta sägas i Paris, att "fisken är ingenstans så dyr som vid kusten". Mest allt skickas till hufvudstaden eller de stora förbrukningsorterna, heter det, och resten får man betala mera för än i hallarne vid Saint-Eustache. Men det är nu bara sladder. I synnerhet om man förstår sig på att pruta, äro prisen här blott hälften, ibland kanske tredjedelen af hvad som betalas i Paris. Och därtill kommer så färskheten.

Må man för öfrigt icke föreställa sig att Roscoffnejdens bebyggare hufvudsakligen ha fiske till sin födkrok. Tvärtom, går man några steg från hafvet, så bjuder landtungan, hvilken på afstånd ter sig kal och steril, på täppa vid täppa, åkerland vid åkerland. Ingen säd, men legymer i massor; i all synnerhet blomkål och kronärtskockor, hvilka man skördar under nästan hela vintern, och dessutom lök i legio. Ty klimatet är ganska jämnt och mildt, i det också golfströmmen stryker förbi i närheten. Legymerna exporteras till England, Holland, Paris, där de stå i godt rop. De äro ej heller att beklaga här, odlare och bönder. Jorden, gödslad med hafstång m. m., är värd sina tolf, sexton tusen francs hektaren, och man kan göra sig ett begrepp om deras relativa välmåga, då man hör att på ett ogynnsamt år för någon tid sedan traktens odlare gjorde en förlust på cirka en och en half million. Men man tager väl vara på allt. Ett af barnungarnas hufvudsakliga göromål — och äfven en del kvinnor syssla därmed — är att gå kring på vägarne och — horribile dictu — med de fem omsorgsfullt plocka upp spillning af hästar och kor. Liksom hafstången användes den både till gödning och bränsle. Undra nu på om folket är småförmöget.

Roscoffs inbyggare höra till de få i Bretagne, hvilka icke räkna cidern som sin vanliga dryck. Äppelträd ges det just inga heller, och man är i allmänhet kassastark nog för att

hålla sig med vin, smått föraktande fruktsaften. En anmärkning, som man här kan göra, är att invånarna också tyckas förbruka mindre alkohol än hvad seden annars är i Bretagne. Jag har aldrig sett några liggande i dikena här, knappt några ostadigt gångande. Detta ej ens på söndagarne, sedan folket strömmat från kyrkan, kvinnorna — ful ras gunås — i långa svarta schalar, lika mörka kjolar och små hvita mössor, karlarne — i regeln bättre lottade på skönhetens vägnar — i sina stora sammetskantade hattar, korta jackor, blå skärp och benkläder nästan lika åsittande som en andalusisk tjurfäktares. Mest mörkhyade, ha de ofta något nära på spanskt i typen.

Är det vackert i Roscoff? Man kan tryggt svara ja, om man mot solnedgången sitter på den utskjutande, smala udde, där Sankta Barbaras hvitmenade lilla kapell ligger på sin brant öfver vattnet. Fjärran inåt landet sträcka sig borttonande höjder i parallella våglinjer. I öster bortom Morlaixbukten och dess talrika skär, där ibland något band delfiner leker och hoppar öfver vågen, skjuter Trimals udde fram, och ännu längre bort kan man skönja i töckniga konturer Trégastels och Ploumanachs klippstränder med de ”sju öarna” som förposter långt ut i hafvet. I norr fradga bränningarna kring ett och annat ref, innan den omätliga vattenrymden ostörd får dominera. Men åt väster till far blicken, sedan den glidit förbi den långsträckta Batz-ön och hoppat öfver Roscoffs kyrka och husgrupper, till en hord af vilda öklippor och ref i olika former, hvilka ligga på lur längs hela kuststräckan, med nakna ryggar öfver böljorna. I solnedgångens prakt, öfvergjutna af skiftande reflexer, äro de charmanta sirener. Men ve den olycklige sjöfararen, som drifves i deras armar. Ty många offer ha de slukat, och flera bida de på.

En så föränderlig himmel som här har jag aldrig skådat. Den är rent kameleontisk. Tjugu gånger om dygnet kan den växla mellan solighet och mulenhet. Ena stunden är det klart, den andra kan det vara blygrått; ett par minuter sedan ett

nattligt ösregn fallit ser man stjärnorna tindra i all sin glans. Vindarne regera ohejdadt, med kvinnlig nyckfullhet, och molnens och skyarnas tunga eller lätta skaror fara öfver vår landtunga, brådskande liksom de om fem minuter hade det angelägnaste möte någonstädes flera mil härifrån. Den lilla artigheten har dock himmelen, att den merendels när det lider mot aftonen låter oss få se solen stiga ner i strålande gloria.

* *
*

Men nu återvänder jag, sent nog, till vännen Sankt Pol. Han uppehöll sig för öfrigt icke så länge på Roscoffs plats som jag. Ty han begaf sig ofördröjligen till den en kvarts timmes väg därifrån liggande staden Léon, där han af den sagde bretagniske konungen insattes som biskop, med makt öfver det kringliggande området. Här fortsatte han sin välsignelserika verksamhet och ändade sin lefnad antagligen vid en mycket hög ålder, ehuru jag därom icke hört något närmare. Pols efterföljare på biskopsstolen under de första tiderna voro äfven mycket fromma, undergörande män, och staden — som senare efter sin förste, för helgon förklarade biskop erhöll namnet Saint-Pol-de-Léon — hade under medeltiden en religiöst privilegierad karaktär, som den tidt och ofta fick försvara mot lystna hertigars, grefvars och baroners angrepp.

Ännu i dag vittnar Saint-Pol-de-Léon om denna sin forna ställning och betydelse, fastän dess gamla glans är svunnen och klosterklockorna och vapenrasslet tystnat. Monumentala granitportar, murar inneslutande vida terränger, hvarest förr i tiden andliga myndigheter och ordnar regerade. Creizkerkapellets högresta, smäckra och eleganta gotiska torn, besjunget af många, i en nyare tid af Pierre Loti, ögonmärke på många mils håll, dominerar slätten och den åt hafsviken ned-

stigande sluttningen. Och ej långt därifrån ligger den gamla katedralen, ett af Bretagnes skönaste tempel, som i sina till största delen från tolfhundratalet härrörande skepp innesluter grafvar af gamla bispar och riddersmän — utantill siradt med balustrader, baldakiner, statyer och fantastiska gestalter och krönt af tornspiror, öfver hvilka århundradena strukit sin mildt gyllene, makalösa patina.

Under en sten framför altaret säger man att helge Pol hvilar. Såvida hans grift nu blifvit respekterad af härjande nordmän och andra inkräktare.

Kom den vördade biskopen någonsin till Morlaix, som ligger ännu några timmars väg längre bort, på hans tid visserligen blott en diminutiv ort lägrande sig vid foten af en borg, medan det nu är en ganska liflig sjöfarts- och handelsstad? Jag har i alla fall varit där, och jag har icke ångrat mitt besök.

Det är kanske en af Frankrikes mest kuriösa orter, Morlaix, lägradt i en flodbädd, öfver hvilken en kolossal viadukt, hög som Notre-Dame i Paris, slår sina djärfva bågar, och på hvars bråda sluttningar och backar en ymnig vegetation och trädgårdsterrasser växla med gamla klostermurar, hemlighetsfulla, buktande gränder och pittoreska kåkar. Det finns sådana i Morlaix, det vill jag lofva. Vid en och annan gata äro tre hus af fyra från fjorton-, femtonhundratalen. De ha ett mera normandiskt släkttycke än de i Roscoff och Saint-Pol, med gafvelfasaderna skjutande ut i flera afsatser från nedan till ofvan, täckta med bleknadt skiffer. Snidadt trävirke, balkar, friser och fönsterkolonnetter, en mängd allvarliga helgonbilder eller gotiska figurer i samma material smeka ögat. Några af dem, bland dem det sköna hus där Frans den förstes svärmoder Anna af Bretagne bott, ha en mycket egendomlig anordning i det inre. De förete nämligen en på alla sidor innesluten täckt liten gård med takljus, omgifven af gallerier i flera etager, och i hvars ena hörn en vindeltrappa — af trä med vackert arbetadt värn, öfversålladt af gotiska ornament, besatt med

små pinakler och talrika statyetter, madonnan, helgongestalter under baldakiner — leder upp till de olika våningarna.

Och härmed tager jag farväl af den af vindarne spolade nejd, där en gång Sankt Pol bemästrade drakar, helade sjuka och respekterades af hög och låg.

V.

I Ploumanach.

I hörnet af en liten bukt, omgifven af stenkummel, hvilka i fonden af den blygsamma vattenspegeln ge rum för en ljus sandbrädd, står i ett vördnadsvärdt, för väder och vind öppet "oratorium" bilden af helge Guirec, denna nejds skyddspatron. Enligt den gamla sägnen landade han här vid Ploumanach på femhundratalet, kommande till bretagniska kusten (i det nuvarande departementet Côtes-du-Nord) från britternas ö, han liksom många andra af kristendomens utbredare här, för att förkunna den nya läran.

Det till åminnelse af hans landstigning resta lilla monumentet är ytterligt måleriskt och har väl sina åtta hundra år på nacken. På ett klippblock, hvars bas sköljes af den stigande, salta floden, äro fyra korta, illa slitna romanska kolonner fotade och uppbära ett slags baldakin, bestående af ett spetsbågshvalf af den mest primitiva art, ehuru något senare tillkommet än kolonnerna. Mot den enda, groft uppmurade väggen stödjer sig helgonets lilla staty af bemåladt trä i bleknade färger. Han är utan armar den stackars Sankt Guirec, och fötterna finns det just ej heller mycket af, men han fäster sig med krampor envist vid väggen där bakom, och det platta ansiktet stirrar blidt och tankspridt ut öfver viken, som en gång vaggade hit hans farkost. I skydd för det öppna hafvet är han här, men det hindrar icke att vattnet, när det blåser hårdt,

slår upp mot de undersätsiga kolonnerna och väter både honom och hans gamla baldakin. Och liksom det icke vore nog med denna vedermöda, så ha också de af bygdens unga flickor, som vilja gifta sig under årets lopp — och detta åstunda nu de flesta, hvilka kommit till lämplig ålder —, för sed att sticka in knappnålar i den kanoniserade mannens beläte. Så nog har han fått sina små blessyrer.

Ett stycke från detta egendomliga monument står uppe på landbacken ett enkelt, rektangulärt kapell, äfven uppfördt Sankt Guirec till ära i trettonde seklet.

Det är en underlig, gripande syn man har, då man står på höjden, där den pittoreska lilla kyrkan Notre-Dame-de-la-Clarté skjuter sin smala spira i vädret, ungefär halfvägs mellan Ploumanach och Perros-Guirec, och blickar ner åt det förstnämnda till. En lindrigt kuperad kustremsa breder ut sig i gula och mattgröna tegar, ängar och ödsliga fält. Knappt ett träd är att skåda. Men öfverallt, hvart ögat vänder sig, jättestora, fantastiskt formade klippblock, med hvilka hafvet fordomtima drifvit sitt spel. De äro utströdda likt spillrorna efter en våldsam lek mellan giganter. Mot hafsbrynet torna de upp i täta, digra massor, vältrade och staplade öfver hvarandra, bildande oerhörda trafvar, väldiga, söndrade vallar såsom ruiner af cyklopborgar. Och de sticka upp ett godt stycke ut i vattnet, bytta till vilda klippholmar, ref och grund, skilda af smala hafsarmar.

Går man dem närmare, antaga dessa kummel och stenar de besynnerligaste skepnader. Man tycker sig se bålstora ödlor, elefanter, sälar, galtar, sköldpaddor, bufflar, förvridna mänskliga gestalter, krökta gummor och långskäggiga män, stelnade i förbistrade grupper, somliga som hade de flyktat inåt landet och fastnaglats i ett nu, afbidande någon domstrumpet för att bli kallade till lifs. På ett block sitter ett annat i form af en svamp eller ett päron, balanserande på en enda punkt.

I strandvattnet reser sig på en isolerad klippa, men förbun-

den med fastlandet genom en stenbåge, en liten fyr i den vildaste omgifning. Går man dit, är vyn öfver höfvan präktig. Granitmassorna, så väl de hvilka doppa sig i hafvet som de på torra landbacken, pråla, allra helst när solen begjuter dem, i ljus koppar- eller rosenfärg, såvida ej tången gifvit dem ett omhölje af gulgrönt med guldpaljetter, och mot dessa puddingstenens förstoringar bryter vågen med sina långa skumfransar, sina skiftningar allt efter bottnens karaktär, än kompakta och starkblå, än genomskinligt buteljgröna. En mil ute på den ändlösa hafsytan simma ”de sju öarna”, däribland Munkön med sitt skimrande fyrtorn och sin kastellsilhuett, och mera fjärran, i nordväst, höjer sig Triagoz' stora fyr på sitt klippfäste, så oansenligt att den omedelbart tycks skjuta upp ur det djupa blå. Och längs hela kustlinjen ser man bara klippor och stengyttringar, de ena grannare och mera nyckfullt gestaltade än de andra. Då hafvet vräker på med nordan, fradgar och högt yr mot blanka hällar och rusar genom otaliga klyftor, tandningar och krypin, dånande och kvidande, sugande och smackande, är skådespelet imponerande på denna Ploumanachs kust.

* *
*

Men jag skall väl tala litet om själfva byn Ploumanach också. Ty är strandremsan karg och vild, så inbyggare har den i alla fall.

Uppifrån höjden vid Notre-Dame-de-la-Clarté ser man byns gemenligen modesta byggnader med grå eller rödlätta tak nätt grupperade till höger om en rund liten hafsvik, mot norr skyddad af ängsvallar och klippbildningar samt sträckande in i landet två smala armar, öfver hvilka fördämningar föra, uppbärande kvarnhus, där man begagnar sig af tidvattnet för att drifva hjulen. Passet, som leder in till bukten från hafvet, är så trångt, att man skulle kunna taga den för en insjö, svure

icke dess blånande färg mot insjöprägeln. Kring strandbrädden stå i regeln de mer aristokratiska af byns anspråkslösa hus uppställda. Någon ansenligare rik mans byggnad kröner en klippudde. Af de längre upp på land befintliga husen äro en hel del inklämda och halft gömda mellan resliga stenkummel, flera gånger högre än de själfva. Jag kan icke neka till att sceneriet af byn vid den lilla viken har en släng af nordiskt lynne, en viss arm kylighet, men parad med något hemtrefligt.

Emellertid är den väl mest inbjudande från långt håll, byn Ploumanach. Dess invånare äro i allmänhet fattiga stackare, och de manliga medlemmarne ha så godt som uteslutande sjöfart och fiske till födkrok. Många bland dem bege sig till Island eller New-Foundland på storfiske, eller taga de tjänst i marinen. I förbigående sagdt frapperas man på kuststräckorna i dessa nejder af att se till så få karlar, åtminstone under en stor del af året. Kvinnor och småttingar utgöra den ofantliga majoriteten, och i all synnerhet är förrådet på gamla käringar outtömligt. Ty de vuxna af den manliga befolkningen äro ju sjömän eller fiskare nästan allesammans, och många äro de kvinnor här som icke se sin make mer än någon månad på året, om ens det.

De af Ploumanachs män, hvilka icke göra långfärder, lefva öfverhufvud af att draga sina nät eller lägga ut sina krokar utanför kusten, där det finns ganska godt om byte för resten: piggvar och slängare, "dorade" och makrill, hummer och andra krustacéer m. m. Sardinen går däremot icke så ofta till i dessa trakter. Så särdeles mycket betalar man icke för varan, och de fiskandes förtjänst är icke synnerligen riklig. En stor del af inkomsten på fisket går naturligtvis ock i uppköparnas och mellanhändernas fickor. Ty väl är vägen lång till Paris, och transporten till de stora förbrukningsorterna är icke så väl organiserad som vid normandiska kusten till exempel, där också fisken ofta kan vara precis lika dyr som i Paris, när man köper den i detalj.

Men likafullt transporterar man ganska stora kvantiteter från Ploumanach till hufvudstaden, och man har ock inrättat någon ”vivier”, där lefvande fisk, hummer och ”langouste” provisoriskt förvaras.

* *
*

Går man upp i Ploumanachs små gränder — om jag så må kalla de illa hållna, smala vägar hvilka föra mellan kåkarne —, får man ett öfvervägande intryck af armod. De tarfliga byggningarna, hopfogade af grofva granitstycken, med sina stubbiga stråtak, skumma innandömen, dyngstackar och något orenliga omgifning kunna nog kallas för pittoreska. Men näsan smekes icke i högre grad af denna atmosfär, hvari folk i mestadels fattiga, lappade paltor göra sitt ditt och datt och smutsiga barnungar fraternisera med grisar. Dessa ädla djur må förträffligt i Ploumanachs gyttjiga backar och njuta af stora privilegier. De ha också nästan prydligare boningar än sina patroner, små runda stenbyggningar krönta af ett högt, pyramidformigt halmtak. Från dessa pagodliknande lokaler, hvartill en liten dörr leder in, hör man deras belåtna grymtningar, då de icke traska ikring husen eller promenera vid stranden. Ty de krabaterna gå gärna på fiske efter krabbor och andra små invånare i vattenbrynet.

Ja, släktet Sus dominerar riktigt i Ploumanach. Jag har för öfrigt sällan eller aldrig sett någon nejd, där svinen haft mer att säga eller intagit en så hög social ställning som i detta land. Klart är dock att de icke uteslutande äro lyxdjur. Bevis därpå har man i de digra fläsksidor, som sira taket i hvarenda landtmannabostad, upphängda på krokar i bjälkarne eller på käppar och stänger. Fläsket saltas naturligtvis, och en viss liten rökningsprocess undergår det äfven genom röken från den stora spiseln i det både som kök, matsal och sofgemak tjänan-

de samlingsrummet i stugornas bottenvåning — såvida de nu ha mer än en — där det sedan kan få hänga i månader och år. Fruktansvärdt fett, utgör det jämte bröd och potatis, nedsköljdt med vatten, mjölk eller cider, alltefter råd och lägenhet, dessa våra bretagnares pièce de résistance på matsedeln.

För att nu återgå till de lefvande nassarna, så samlas de regelbundet hvarje morgon vid sex-tiden, åtminstone de närmast boende, på någon öppen plats i byn och språka om litet af hvarje, afbrytande konversationen genom omotiverade krumsprång och kortgalopper. Folkskygga äro de icke alls, utan nalkas en förtroendefullt, under smeksamma nosningar. Tidt och ofta göra de ock visiter in i stugorna eller försöka hälsa på, ty af en eller annan prisnosig, hjärtlös inbyggare motas de verkligen ut. Men gemenligen behandlas de, som antydt, med allsköns vänlighet och aktning. Ofta ser man här i trakten någon gumma komma längs vägen för att göra besök hos grannarna eller flanera, åtföljd af sin grymtande älskling ledd i band. Och ibland ser man dessa sällskapande favoritdjur, hvilka i viss mån tyckas ersätta hundarne — ty dessa finns det här icke så många af —, så uppsnyggade, fintvättade och rosiga, att de med heder kunna uppträda hvar som helst. Att de äro fullt medvetna om sin vikt och värdighet, det syns nog äfven på dem.

Är svinets lefnadsbana här lycklig och ärofull, så ger äfven dess död anledning till hedersbetygelser. Efter hvarje svinslakt — jag talar nu om de relativt välmående af befolkningen — har man nämligen för sed att ställa till festligheter, ofta varande ett par dagar, till hvilka vänner och bekanta inbjudas. Cidern plär då flyta i strömmar utför törstiga strupar. Merendels inledas dessa festligheter på en lördag, för att så fortsättas ända in på måndagen, och de utgöra ett betydelsefullt afbrott i invånarnes vanliga lif.

Om man lätt förstår grisarnes munart, hvilken är densamma som på andra håll i Frankrike och den öfriga världen, så be-

griper man däremot föga eller intet af den infödda befolkningens bretonska, keltiska språk — och många af dem kunna ej heller uttrycka sig på något annat.

För en nordbo låter det likvisst helt bekant att i hvarje ögonblick höra deras långt utdragna ”ja! ja!” Något som nu har samma betydelse i Ploumanach som i Trosa.

VI.

Perros-Guirec.

Det var hela tio år sedan jag varit i Perros-Guirec, då jag i dagarne återvände till byn, hvars hus, täppor och träd på nytt stodo upp för mig som gamla bekanta. Och likvisst hade icke få förändringar inträdt sen den tiden. Då var stället ännu relativt okändt; turister och badgäster voro tämligen få. Nu (1901) mötte man ”främlingar”, parisare eller icke, på alla vägar; en mängd nya byggningar hade vuxit upp litet hvarstans i trakten; hvad som förr var en vanlig landsväg liknade sig nu till en gata med hus på ömse sidor. Ofvan den vackra plagen vid Trestraou, dit en brant väg leder ner från den på höjden liggande kyrkbyn, kunde man räkna badhytter i dussintal, och jämte villor och hus för sommargäster funnos där två hoteller. Å den lika finsandade och läckert ljusgula, men mindre plagen vid Trestringel stod ett digert hotell med hela fem våningar, och litet längre inåt landet annonserade ett annat hotell, ehuru det var af vida blygsammare dimensioner, om att det i sin park icke blott bjöd på kasino — ett så storståtligt namn förtjänade dock inrättningen ej —, petits-chevaux-spel och andra förlustelser, utan äfven på en ”elit-orkester” af veritabla Wiendamer.

Det är så öfverallt vid kusten, här i Bretagne som annorstädes. Man ”upptäcker” ett ställe, som ännu är obesmittadt af den stora världen och är fridsamt och hemtrefligt, utan

öfverflöd på turister, ännu naivt och med full lokalprägel. Och kommer man dit några år senare, så är karaktären till stor del förändrad, allt har blifvit mera civiliseradt, folk har anländt i skockar, och det ogenerade lugnet har flytt sin kos.

Äfven i andra afseenden har jag funnit mycket förändradt genom de tio år som gått: "Papa Coz" (uttalas som "pappa gås"), gamle far, som hela världen kallade honom — pappa till vår värdinna, madame Geffroy, i hvars lilla anspråkslösa hotell vid byns diminutiva torg nära kyrkan några nordiska artister och jag förr gästade —, är ej mera. Det var en gubbe med tofvigt hakskägg, rödkantade ögon och fåradt anlete, städse uppträdande i slokig halmhatt med sammetsband, i rock, väst och byxor af någon odeciderad färg, sirade med talrika lappar, och väldiga träskor. Seg och driftig var han trots sina många år, sin hukade rygg och sina krokiga, långa spindelben, arla lämnande sitt sängskåp, installeradt i stallet bakom kornas svansar, släpande på bränsle och grönsaker, skötande om kreatur och grisar, erfaren i att bota sjuka hästar och kräk, allmänt respekterad. Men för ett par år sedan hade gamlingen anträdt den sista färden.

Och andra hade äfven gått hädan och hvilade nu inom kyrkogårdsmuren. Den muntre, rödbrusige lille fredsdomaren hör icke längre till de lefvandes tal. Borta är ock hans sekreterare, ortens "greffier", den magre, rödblommige mannen, som kände såväl till hvarenda vrå i kantonen och på sina fem fingrar visste hvar man kunde komma öfver något gammalt intressant i bohagsväg. I hans sällskap gjorde mina vänner artisterna så många förvärf och briljanta affärer, till mer än måttliga pris köpande upp originella skåp och sängar, ålderdomliga, vackert skulpterade "bahuts" och "huches" (lårar) af tjockaste ek med framsidan besållad af ornament och figurer, förskrifvande sig från femton- eller sextonhundratalet, om ej ännu äldre, att nu icke tala om alla gamla fat och tallrikar.

I förbigående sagdt synes denna gyllene tid nu vara förbi

här i trakten. Redan då hade naturligtvis det mesta som fanns af gamla intressanta ting förts bort af lystna köpare, såvida det ej murknat och ätits af mask, så att de digra ekplankorna föllo sönder bara man petade på dem, eller alldeles förintats genom att de fåvitska invånarna användt det till bränsle — dyrt bränsle, ty blott en gammal lår t. ex., något så när väl bibehållen, kunde i Paris betalas med sina hundra francs och därutöfver. Men numera finns, efter hvad man säger mig, just ingenting att få i bondstugorna mera.

Det som här var kvar håller man väl också på mera än förr, då man var belåten äfven att kunna ersätta ett solidt, ärevördigt, ornamenteradt ekskåp med en banal, ljusfernissad godtköpspjäs med spegel.

En figur som jag ej heller återsett i Perros är den trinde, supige kaptenen, hvars hela lif var en backuskult, vare sig att han kryssade på sitt lilla kustfartyg eller emellan krogarna i byns backar. Ty han omkom ömkligen vid ett skeppsbrott, och mot all förmodan blef vattnet och icke alkoholen hans död. Den som anlitade glaset lika flitigt var sakristanen i kyrkan, och afsomnad är han, också han.

Däremot är vår gamla värdinna ännu i lifvet: gumman Geffroy, om jag för gumma får kalla en så ung och rörlig liten människa. Liksom fordomtima pysslar hon ifrigt vid disken eller grytorna kring den stora spiseln i sin kökssal. Hennes bleka lilla anlete skyles fortfarande till hälften af två väldiga mörka glasögon med svarta ”skygglappar”. Ty hon har svaga ögon, fru Annette, hvilket ej hindrar henne från att sysselsätta sig med allt möjligt, allra minst från att, när man sitter till bords i den lilla matsalen, litet emellan beställsamt komma in och underrätta sig om huru maten smakar samt hålla lättflytande haranger om de olika ämnen, som ligga inom hennes horisont. Hon bistås förträffligt af några tjänsteflickor, icke desamma som förr, ty dessa äro numera allesammans gifta, men ungefär lika snälla och mindre pratsamma än matmodern.

Och man är alltjämt väl förplägad och omhuldad; såväl kött som fisk och hummer lämna icke något att önska; smöret är godt, cidern förträfflig, och madame Annette lagar fortfarande vissa små efterrätter, högligen smakliga, åt hvilket allt man med hjälp af frisk luft och sköna bad gör all möjlig heder.

Patriarkaliskt går det till i huset. Patronen — eller rättare sagdt madame Geffroys man, ty patron är hon själf — hr Charles, en liten undersätsig, slätkindad karl, som förr idkade det ädla snickaryrket, men numera slagit sig på landtbruk, ser man likvisst sällan till utom på söndagarne, då han tar sig riktigt ledigt, dricker sitt kvantum och orerar. För resten är han så godt som alltid litet sluddrig på målet, ty han inmundigar flitigt flytande ämnen. Men gumman Annette, om hon ock skakar på hufvudet åt hans fortlöpande pirumskap, ursäktar honom nu som alltid med de orden: ”Il boit bien, mon pauvre mari, mais il n'est pas méchant.”

* *
*

Emellertid är vårt Perros-Guirec trots alla nydaningar, allt tillflöde af resande och en beklaglig utsträckning af det smått fashionabla ännu ett ganska tilldragande ställe med sina små massiva byggnader, på hvars höga, spetsiga, merendels skifferbelagda tak ofta trefliga vindskupor titta fram, medan murbruket mellan fasadernas oregelbundna stenar och granitstycken beskrifver allehanda figurer. Och trädgårdstäppor, lundar och fält inrama de kring kyrkan lägrade husen. Ty jag talar nu särskildt om den på en höjd några minuters väg från hafvet belägna delen af orten. Ett stycke därifrån vid en ansenlig, inskjutande bukt ligger nämligen den lilla hamnstaden med sina hus utplanterade längs en kaj, upplifvad genom åsynen af några smärre fartyg och fiskarbåtar, än vaggande i det blå, än, när ebben råder, ynkligen visande kölarne, lutade mot sand och slam.

Perros kan skryta af att äga den trefligaste kyrkan i hela denna trakt: ett af en fridfull kyrkogård omgifvet, långsträckt tempel, hvars gamla murar skifta i grått, gult och rödt. Det väldiga, starkt sluttande taket är skifferklädt, och klocktornet krönes af en bisarr, rödbrun granitkupol, som med sin ytterst smala spira på pricken liknar en upp- och nedvänd tratt. Denna vördiga, gemytliga helgedom förskrifver sig i sina äldsta delar från elfvahundratalet, hvarom en gammal romansk portal med en stympad Kristusfigur mellan Markus' lejon och Johannes' örn bär vittne liksom äfven en del af det inre, där gubbar med stora hufvud, symboliska personligheter och vidunder smycka de af tidens tand illa gnagda granitpelarnes kapitäler. Andra mystiska gestalter, skurna i trä, blicka mot en från listverken under de enkla trähvälfningarna, och icke minst fjättrar en det urgamla vigvattenskaret, på hvars sidor högst förunderliga mansfigurer sitta uppklängda, uthuggna i den slitna graniten. Mycket sevärdt är äfven förhuset på kortsidan med sin vackra portal från den tidiga gotiska epoken.

Men om Perros har sin lilla forntid, så har det nog äfven framtid för sig. Icke minst, såsom jag redan antydt, som badort. Ty några hundra meter från kyrkan är ju Trestraous badställe, det skönaste man gärna kan tänka sig, i det de vilda strandklipporna lämna plats för en plage i solfjädersform, vettande rakt mot norr. Den breder ut sig ungefär en half kilometer lång mot en bakgrund af gröna sluttningar och trädgrupper, finsandad och jämn och glatt som ett golf.

Sceneriet är präktigt. Till vänster framåt afteckna sig "de sju öarnas" silhuetter med sina utposter af småholmar och grund, kring hvilka hafvet bränner; till höger på närmare håll sticker den kala, obebodda Tomé-ön upp sin höga rygg. Den är vacker och växlande, denna nordbretagnska kust med sina otaliga uddar och vikar, skjutande ut och in i alla riktningar, sina fjordliknande flodmynningar, där tidvattnet bedrifver sin regelbundna lek, sin frans af klippor och ref, ofta piskade af

ursinniga böljor. Och hvad som förlänar den ökadt behag är att, trots granithällarna, grönskande, vänliga marker oftast sträcka sig ända ned mot vattenbrädden. Ingen jämförelse mellan denna pittoreska kuststräcka och till exempel den med få undantag så enformiga normandiska med dess evinnerliga gula "falaise". Och strandvattnet här är ock skönt och klart, alls ej att förlikna med den gulgrå blandning den senare stranden ofta nog erbjuder.

* *
*

På fredagar och söndagar är det som lifligast uppe i Perros-Guirec kring vårt värdshus och kyrkan. Om fredagsmorgnarna håller kantonens fredsdomare till i det närbelägna mairiet och mäklar och dömer mellan grälaktiga parter, hvilka, sedan seansen är öfver, fortsätta att tvista på "torget" och vägen, så att man ibland har svårt att skilja dem åt. Och de skrika hårdt på sin bretonska, invånarne här.

Fredagen är äfven alla tiggares utkorade dag. De komma hit från alla håll, skrynkliga gummor och kvinnfolk, som se eller låtsa se eländiga ut — ty några, hvilka det just icke går någon nöd på, bedrifva tiggeriet som en biförtjänst —, krokiga gubbar höljda i lappar och slarfvor med påsar och påkar, trasiga och smutsiga ungar. Fram mot eftermiddagen är hela denna handutsträckande svärm bortblåst för att så lika ordentligt dyka upp nästa fredag igen, ty de ha punktligt sin dag bestämd för den ena eller andra byn.

Söndagen går det ännu lifligare till. Klockan 5 på morgonen begynna klockorna i kyrktornet sitt "ding! dong!", något som likvisst icke är absolut utmärkande för helgdagarna, ty sakristanen — klockringaren — börjar regelbundet i dagbräckningen med sitt pinglande, och då man tror det skall vara slut, taga de tre klockorna med olika toner i på nytt. För att nu

icke tala om allt klockspel, som äger rum i anledning af dödsfall, dop, bröllop m. m. Inbyggarne här ha öronen så uppöfvade, att de på de muntra eller sorgliga slagen och klämtningarna genast kunna säga, om ett gossebarn eller ett flickebarn blifvit födt eller till hvilket kön den aflidna hört.

Vid 6-tiden på söndagsmorgnarna öppnas rakstugan, där ett oafbrutet pladder och surr råder under åtskilliga timmars tid. Till lokal för uppsnyggningsoperationerna har utsetts stallet till vårt lilla värdshus, där byns gentlemän passera i tur och ordning, tronande bland halm och gödsel, och barberaren drar de intvålade individerna vid näsan. Barberaren hör icke till byn; han är ambulatorisk och står blott arla på söndagarna till tjänst. Återstoden af veckan får man gå orakad eller hjälpa sig själf — i förbigående sagdt låter man på dessa kanter sällan skägget växa, och mustascher har folket en ännu mera utpräglad antipati för.

Det ambulatoriska spelar för öfrigt en stor roll i Perros' existens. Ofta nog ljuda trumhvirflar eller trumpetstötar, då någon kringåkande månglare på detta vis riktar uppmärksamheten på sina mångskiftande varor, hvilka han sedan, stående på vagnen, prackar på den församlade lilla hopen under häftiga åtbörder och käppslag och med ett ordflöde, hvars kraftuttryck och vitsar väcka väldig munterhet bland publiken och särskildt kvinnfolket. Och det göres icke så litet affärer.

Äfven råder det kringvandrande elementet t. ex. när det gäller att tröska säd eller pressa cider, då de som ha maskinerna flytta kring, betjänande den ena gården efter den andra.

* *
*

Emellertid har på söndagseftermiddagen kyrkfolket infunnit sig till mässan i Perros' gamla tempel, många kommande långväga ifrån till fots eller på kärror. På platsen utanför våra

fönster är det ett stort vimmel af karlar i stora filthattar och mörka helgdagsrockar med digra ficklock och, i öfvervägande massa, kvinnor, bland hvilka den svarta kulören så godt som uteslutande härskar, om man frånser den hvita mössan. Här och hvar blott någon blå, grön eller havannafärgad schal. Annars öfverallt svarta sådana, dito lif, klänningar och förkläden, dessa senare ofta ofvantill fint veckade, liksom ock de förmögnare bondhustrurna ibland ha lifven framtill af siden samt prydda med sammetsbårder. Paraplyer ha de nu allesammans, vädret må vara mulet eller strålande. Ingen bretagnare eller bretagniska som respekterar sig underlåter att bära detta distinktionstecken, då man skall vara fin. Tilläggom att man bland manfolket icke ser så få som äro ostadiga. Ty det drickes ymnigt på söndagarne.

Beklagligtvis ha i Bretagne de gamla måleriska folkdräkterna med sina broderier fått lämna plats för banalare nutidskostymer. Det är egentligen bara i något hörn af Finistère-departementet man numera kan få se prof på de förra. Endast kvinnornas hvita hucklen, hvilkas form växlar i hvarje distrikt, ha tämligen troget bevarats. Här i Perros är emellertid den vanliga hufvudbonaden mindre rik och prydlig än i Finistères nejder till exempel. Det är en ganska enkel mössa, som baktill faller ner i en liten pung. Ståtligare helgdagsmössor ges det likväl med två långa och breda broderade ändar hängande öfver ryggen eller uppfästa så att de bilda utskjutande strutformiga bihang.

Fram mot tolftiden troppar kyrkfolket af från Perros-Guirec till stor nackdel för vår värdinna, madame Geffroy, hvilken så länge församlingen varat haft god förtjänst på att skänka ut styrkedrycker och fördela små snusstrutar bland alla ”pris”-lystna käringar.

VII.

En »pardon».

Ett visst melankoliskt allvar, ett drag af nordisk tungsinthet och flegma stämplar i regeln den äkta bretagnaren i västlandet och skiljer honom vida från flertalet af Galliens öfriga, lifligare och rörligare inbyggare. Det ofta rätt mörklagda, men merendels gråblå ögon företeende anletet upplifvas tämligen sällan af ett löje. Ganska energisk är dock denna breton i sin relativa tröghet, seg och envis. Och håller han på ärfd tro och gammal sed, detta äfven i hvad hans af den moderna industrien ännu icke så synnerligen påverkade arbetsmetoder beträffar, så hänger också den riktige bretagnaren — ty jag talar nu uteslutande om vår ”Breton bretonnant” i de västliga delarne — starkt fast vid sin keltiska munart. Visserligen kan det ej nekas till att franskan gör stora framsteg, och man kan redan förutse den tid, då den fullständigt skall ha utträngt keltiskan. Därtill behöfvas väl blott några generationer — så t. ex. brukar man i folkskolorna strängt förbjuda barnen att, äfven under lektimmarne, betjäna sig af sitt hemspråk. Men folket stretar emot så godt det kan, och äfven här i trakten norr om Lannion, som dock icke hör till de mest undangömda, träffar man, såsom jag redan förut antydt, i hvarje ögonblick på människor, hvilka icke förstå ett ord franska.

Och på sin tro håller man, som sagdt, envist: prästerskapet

har på dessa kanter mera herravälde än i nästan någon annan del af Frankrike.

I tron blandar sig gemenligen en hel del vidskepelse, såsom man lätt kan tänka, när det gäller en ras, hvilken under långliga tider befunnit sig tämligen afstängd från den öfriga världen och rotat sig in i gamla traditioner. Så många undergörare, så många sägner som Bretagne har näppeligen någon annan trakt i Frankrike att uppvisa, och ännu berättar man vid härdarne hårresande eller spännande historier om döden, när han far med skottkärran, om den otäcka svarta hunden, som gång på gång kullslår vandraren, om Bugel-Noz eller nattens barn, om den enögda jätteödlan, gastar, troll och tomtegubbar. Liksom å andra sidan många äro fast öfvertygade om, att det händer en olycka, därest den första människa man möter, då man kommer ut på morgonen, är en skräddare — likvisst har man icke för sed att taga kläder på kredit här. Timade mirakel och heliga män är det uppsjö på. Åtskilliga sägner äro ock häftade vid de gamla druidiska minnesmärkena. Med grundläggandet af den ena eller andra religiösa byggnaden förbindes naturligtvis äfven gärna någon mer eller mindre trovärdig legend. Till de mindre fantastiska hör nu den om den lilla kyrkan Notre-Dame-de-la-Clarté, såsom jag förut nämnt belägen en eller ett par kilometer väster om Perros-Guirec på en höjd, hvarifrån man har en härlig vy öfver kuststräckan, Ploumanachs förunderliga klippor och hafvet.

För många år sedan, heter det, befann sig en rik man i sjönöd utanför nordbretagniska kusten. Och han gjorde då ett löfte att, om han räddades, resa ett kapell till den heliga jungfruns ära. Väl kommen i land uppfyllde han också sitt löfte och lät bygga kyrkan i fråga. Uppförd i rödaktig granit förskrifver den sig från början af femtonhundratalet och är hållen i sengotisk stil med spetsig spira och ett par tornlika utväxter. På fasaden till det lilla förhuset ser man grundläggarens vapen: lejon eller hundar — för de äro betydligt nötta —

med en hjälm mellan sig samt dessutom en bebådelse, en "pietà" och madonnan med barnet.

På den kyrkan omgifvande, af låga murar kantade terrängen — för att komma ditin måste man såsom öfverallt i Bretagne klifva öfver stenstättor — reser sig en intressant gammal "calvaire" (ett af dessa otaliga, naiva, figurprydda stenkors man möter här i hvarje hörn af vägen) med den korsfäste och ett par underliga gestalter på ena sidan, Mariorna vid den döde frälsarens kropp på den andra. I det hela är den mycket målerisk, den enkla men stilfulla helgedomen, med sina vackra gaflar, sina blomstergotiksornament, sina dekorativa figurer i form af munkskepnader, drakar, apor m. m., vidt synlig i sitt sköna läge där uppe på höjden.

Notre-Dame-de-la-Clarté åkallas af de troende särskildt för att bota ögonsjukdomar.

* *
*

Häromdagen var det stor fest och uppståndelse i den lilla af få hus och kojor bestående by, som inramar kyrkan. Det var nämligen "pardon", vallfartsdag. Huru många årligen återkommande "pardons" eller "assembléer" äga rum i Bretagne, skulle vara vanskligt att uppgifva. Nästan hvarje kommun har sin — de flesta försiggå på försommaren — mer eller mindre beryktad. Vid de allra största, såsom Sainte-Annes nära Auray och Saint-Yves' i Tréguier, uppgår den från aflägsna landsändar tillströmmande mängden till många, många tusenden; ja, de kunna ibland räkna sina hundra tusen deltagare. En sådan massa kan väl icke Notre-Dame-de-la-Clarté stoltsera öfver, men dess pardon hör likvisst till de mest ansedda i dessa nejder.

Med vallfarterna är kulten af de heliga källorna på det närmaste förbunden. Hvarje ort, dit årlig pilgrimsfärd företages, besitter en sådan med undergörande egenskaper, och på många

ställen är det denna som i första rummet åtnjuter de vallfärdandes vördnad och hyllning. Må man dock icke föreställa sig, att de heliga källorna eller brunnarna uteslutande äro ägnade åt pilgrimers andakt och tvagningar. Dessemellan få de göra tjänst till hus- och köksbehof alldeles som alla andra. Somliga af källorna, med hvilka vanligen någon naiv legend är förknippad, äro riktigt ståtliga monument med stora stenbassänger, omgifna af bänkterrasser eller arkader, ibland inhysta i en elegant liten byggnad, som står i förbindelse med kyrkan. Andra åter ha blott en simpel infattning af sten, och dit hör den i backen vid Notre-Dame-de-la-Clarté.

Redan dagen före den egentliga festen begynte emellertid folk från grannbyarna — och åtskilliga hade sina modiga mil att tillryggalägga — samlas kring kyrkan där uppe, där en mindre, förberedande procession äger rum. På en backe ett stycke från kyrkan är en ofantlig pyramid af torrt, taggigt "ajonc" (ärttörne) uppstaplad. Den skall ge stoff till "tantad", glädjeelden. När processionen anländt dit, läsa prästerna några böner, hvarefter en af dem närmar ett brinnande vaxljus till den väldiga ajonc-högen, i spetsen prydd med små flaggor. Det torra riset fattar ögonblickligen eld, de röda tungorna tränga igenom det med rasande hastighet, och snart bildar det ett 12, 15 alnar högt bål, hvars flammor och svafvelfärgade, tjocka rök stå i egendomlig kontrast till himlens fond. När "tantaden" börjar sjunka till aska, sätter sig följet på nytt i rörelse och återvänder till kyrkan.

Under den följande natten anlände nya skaror till la Clarté. Öfverallt på vägarne höres slamret af tunga skor, pratande och glammande röster. I dagbräckningen är hopen tät, och det lifligaste vimmel råder på kyrkbacken, allt under det på vägarna, som leda dit upp, nya "pilgrimer" antåga i högtidsdräkter, kvinnorna i sina finaste hvita mössor, omsorgsfullt strukna schalar och veckade förkläden, de tungt klampande karlarna i sina snyggaste om ock illa sittande rockar, helst med fick-

lock i ryggen, och bredskyggiga, mjuka filthattar, alla med paraplyer.

I närheten af kyrkan äro marknadsstånden, hvilka alltjämt äro oskiljaktiga från en pardon, uppslagna, bjudande på andaktsföremål, leksaker, snask, portmonnäer, knifvar och allehanda kram. Och i byns enkla utskänkningsställen äro de långa, nakna träborden och bänkarna fullsatta med flaskor, glas, ciderskålar och drickande. På den kyrkterrängen omgärdande lilla muren stå vid en af de stättartade ingångarna en slätrakad karl med stympad arm och en skäggig, gulfräknig sälle och sjunga med högljudda stämmor en "cantique" till Vår Frus ära, andäktigt åhörda af en gapande hop, bland hvilken de med strykande åtgång försälja exemplar af det bretonska, fromma kvädet. En bit ifrån föredrager en gumma eller gubbe med darrande röst ett poem, handlande om någon ohygglig brottmålshistoria, illustreradt med på en duk groft målade bilder, på hvilka den sjungande följer med och pekar med en käpp.

Från alla kanter hade också en otalig massa tiggare infunnit sig för att vädja till den kristliga barmhärtigheten: gummor struttande kring på kryckor och förbindligt nickande åt de förbigående, manliga åldringar, hvilkas dräkt blott bestod af illa hopfogade trasor i olika kulörer, blinda, krymplingar visande fram ben- och armstumpar, spetälska vidriga att åse. Det ges godt om slika vanlottade i Bretagne, och vid en pardon äro nejdens olycksbarn fulltaligt samlade. De stodo eller lågo i långa rader, ibland två och två hopkrupna, så att de bildade en klump, sträckte fram hattar, snäckskal och sardinlådor för att ta emot skärfvarna och upphäfde entoniga klagolåtar, som hördes lång väg. Vid sidan af en krympling stod en dåre, grinande och skrattande, utstyrd i sid, svart kjol — man har här för sed att kläda de mindre vetande på det viset —, hvari kamraten höll för att hindra honom att begå några extravaganser eller springa sin väg.

* *
*

Men nu ringer och ringer det i klocktornet. Den stora mässan skall taga sin början. Kyrkans innandöme, siradt med blommor, flaggor och höga vaxljus, är längesen till trängsel fylldt af knäböjande eller kring pelare och murar packade trogna. De som ej fått plats därinne sitta i gräset utanför kyrkdörrarna, eller forma de täta grupper i backarna och hagarne, där också en myckenhet vagnar och kärror och frånspända hästar taga upp plats. Andra trängas kring den heliga källan, belägen ett stycke nedför sluttningen, och två sig med det undergörande vattnet.

Om en timme är mässan öfver, och folket strömmar ur kyrkan för att bevittna processionen, spridande sig på gräsvallar och bergklintar. Det högtidliga följet ordnar sig så småningom utanför templet och skrider sedan, mellan täta led af åskådare med blottade hufvud, långsamt utför backen hän mot ett grått stenkors, som reser sig på en liten slättmark några hundra alnar från kyrkan.

Först i processionen tåga några män och bära baner med bilder och inskrifter till gudomens och helgonens ära. De åtföljas af en stor svärm små töser i hvita dräkter, försedda med små blå och hvita flaggor, vimplar och band. Så föres madonnans förgyllda, skinande stod på en bår, hvars stänger hvila på axlarna af åtta unga flickor, från sexton till tjugo år, klädda i hvitt från topp till tå, med de sirliga, styfstärkta mössornas ändar baktill uppfästa i stora voluter. Ett stycke bakefter kommer sankta Annas likaledes guldglänsande bild. Den bäres af åtta unga hustrur, höljda i svart, med vackert veckade klänningar och förkläden. Endast mössorna äro hvita. Deras långa, breda band falla fritt öfver ryggen. Andra bilder följa. Sankt Josef lyftes i höjden af ett manligt följe. En bit därifrån dingla några fullt tacklade små leksaksskepp fram, sådana som man öfverallt ser hänga från taken i kyrkorna och kapellen här vid kusten, löftesskänker förärade af någon från döden i böljorna räddad matros eller så. Sjömansgossar bära

på dem. Nu komma präster och korgossar med kors, mumlande och sjungande, och hack i häl efter dem en stor skara folk med vaxljus i händerna. Vid klockors ljud drager det långa följet i väg mot korset. Sceneriet är egendomligt, ypperligt. Öfverallt på bergklackar och gräsplättar äro grupper lägrade för att beskåda ståten, och från den förhärskande massan af mörka kostymer sticka kvinnoschalar i blått, gult, olivfärg och papegojgrönt bjärt af i solskenet, som längre hän baddar de vilda, steniga strandmarkerna, klippöar och ocean.

När processionen, där den glittrande ringlar sig fram i det starka ljuset, anländt till korset, läsa prästerna böner, och en liturgisk sång stämmes upp. Följet med statyer, baner, kors och vaxljus sätter sig sedan i marsch till ett annat, längre bort mot Ploumanach stående stenkors, samma sak återupprepas, och därpå vänder man tillbaka till kyrkan, i hvars inre, på nytt fylldt, en slutceremoni försiggår. Och därmed är den religiösa delen af festen till ära för Notre-Dame-de-la-Clarté ändad.

Men ännu svärmar mängden länge kring kyrkan på höjden, bedjande och pladdrande, köpslagande vid marknadsstånden och tagande sig flitigt till bästa så af cider som alkoholstarkare saker. Ty nykterdansare kan bretagnaren icke alls kallas för, och åtskilliga äro de som efter festen blifva liggande vid vägkanten.

*   *

*

Högtidligheterna fortsättas äfven i kringliggande byar, åtminstone i Perros-Guirec. På aftonen, då mörkret inträdt, blifver där ett stort larm och ljud af trummor och andra dofva eller skärande instrument. Danståget kommer nerifrån den lilla hamnstaden, företrädt af musikanter och bärare af kulörta lyktor. I spetsen går stolt spelaren på ”biniou” (ett slags säckpipa), från hvars med brokiga band behängda instrument milda melodier utgå, allt under det att dess brumbas entonigt knarrar.

Biniou'n är nationalinstrument hos bretagnarne, men virtuoserna på detsamma börja dock blifva ganska sällsynta. Till Perros plär man införskrifva någon från Belle-Isle-en-Terre, en trettio, fyrtio kilometer därifrån, och han kan i traktamente uppbära hela femtio francs.

Alltemellanåt stannar festföljet och tar sig en sväng på vägen vid säckpipans, fiolers, klarinetters och trummors ljud. Man utför bland annat den här traditionella folkdansen: en sorts kadrilj, hvari damer och kavaljerer, de flesta af dessa piruetterande med paraplyer i hand, gå ett stycke i fil, arm i arm, för att så figurera mot hvarandra. Och därmed fortsätta de i oändlighet.

Det dansas sen ända till mot morgonsidan i fria luften på inhägnade dansbanor, svagt upplysta af lampor och kulörta lyktor, om också utan golf — någon afsedd för den förmögnare publik, som har lust att betala så mycket som flera sous i inträde, en annan åtskilliga strån enklare och billigare, men där det går lustigare till ändå, ty den famösa biniou-spelaren håller här till, och den inhemska kadriljen utföres i all sin glans — samt slutligen i någon trång stuglokal, till trängsel fylld af armbågande, snurrande och klampande par, i en öfvermättad atmosfär.

Och sen så dröjer det ett år, innan bebyggarne kring Notre-Dame-de-la-Clarté och Perros-Guirec få vara med om dylika festligheter igen.

VIII.

Bretonska stugor och borgar.

Att göra små besök i de bretonska interiörerna lönar mödan, här i Côtes-du-Nord, ty de ha ännu sin gammaldags prägel ganska ofördärfvad, och seder och bruk ha troget gått i arf utan att inkräktas af någon synnerlig modernism. Så som där ser ut i dag (1901) såg där förvisso i det stora hela ut för något hundrade år sedan. Folket är i förbigående sagdt litet timidt, men ganska vänligt och gästfritt samt bjuder gärna på det lilla det har. Är man hungrig och törstig och kommer in i en stuga, dukas ännu ofta bröd och fläsk, cider och rom upp, utan att någon betalning tages emot.

Om man stiger in i den till diverse ändamål tjänande bottensalen — hufvudrummet, därest nu något annat finns —, står där nästan alltjämt till höger om den monumentala stenspiseln med sin digra krans den breda, åldriga ekstolen med nötta arm- och ryggstöd, ofta på sidan försedd med en skifva, som kan fällas upp, så att den bildar liksom ett litet bord. Där brukar den gamla farmodern eller mormodern trona och värma sig vid risbrasorna och de puttrande grytorna. Man ser krya gummor här i trakterna, många utstyrda i kolossala veckade "kråkor" eller halmhattar i direktoriets stil. Och man kan träffa på nittioåringar, hvilka flera gånger i veckan gå till kyrkan, är ock vägen flera kilometer lång.

I eldstaden stå de stora järngrytorna på sina trefötter, eller hänga de där på krokar. Under det nedrökta taket ges mångt och mycket att skåda. Från de grofva bjälkarne hänga alla möjliga föremål, hvilka man i första ögonkastet, skumt som det gärna är därinne, har svårt att göra sig reda för. Här äro de ofantliga, saltade, feta fläsksidorna, här på samma sätt bevaradt oxkött, hvilket liksom de förra kan få hänga i år — magrare fläskstycken etc. förvaras merendels i någon skrubb, öfvertäckta med brännässlor, ett i detta land mycket brukligt konserveringsmedel. Där dingla fett och ister i fotstjocka, runda klumpar, där en oxblåsa tjänande till att förvara gryn eller tobak i. Korfvar — jag talar nu om de mindre fattiga boningarna — forma festoner, omväxlande med korgar och gamla blecklyktor, jättelika brödbullar hvilande på hängande hyllor, besman och andra husgeråd. En "casset-loajo" får heller icke saknas, fäst vid rep, som gå öfver trissor, så att den kan firas ned och hissas upp. Det är ett litet träställ med åt fyra sidor utstående slåar, bildande rännor eller öppna fack, hvari familjens träskedar stå uppradade.

En eller ett par väggar i det stora stugrummet, som nästan aldrig har annat än jordgolf, någon gång ett af sten, täckas regelbundet af skåp, skänkar och sängar, de ena vid de andra, tätt sida vid sida. Bland skåpen ser man åtskilliga af hög ålder, helst af solid ek, med respektabla låsbeslag af mässing eller järn, ibland med vackert ornamenterade och skulpterade balkar, pannåer och listverk, fyllnader i parkett-arbete o. s. v. Dessa ofta århundraden räknande familjeskatter hota dock, till men för lokalfärgen och det konstnärliga, att snart bli sällsynta undantag. Ty bönderna, föredragande att skaffa sig nya, banala möbler, ha ju slumpat bort så många af dessa vördnadsvärda prof på gammalt inhemskt snickeriarbete och yrkesskicklighet, hvilka med sina naiva, men dekorativa detaljer röja en vacker stilkänsla och gemytlig fantasi.

I skänkarnes af öppna hyllor med små balustrader bestående

öfverparti smeka prydligt radade tallrikar och fat ögat. Äfven här ser man åtskilligt gammalt inhemskt fabrikat, måladt för hand med angenäma färgtoner, antingen djupblått på den ljusa grunden eller gult, rödt, grönt och blått. Glasyren bakpå dessa fat och tallrikar är svartaktig.

Dock, också på detta område har mycket gammalt utan hänsyn plottrats bort och ersatts af nytt och mindre artistiskt eller hemtrefligt; lycka är det ännu, om man nöjt sig med bretonsk Quimperfajans.

Sängarna ha fortfarande sin folkliga prägel, utgörande ett slags skåp utan tak — ibland står likvisst den ena på den andra — med öppningen för att krypa in i bädden esomoftast ett försvarligt stycke från marken. Framtill löper vanligen en bänk, tjänande både till sittplats och att klifva upp på.

Att se en bretagnegumma förpassa sig upp till sitt läger är icke någon ledsam syn. På kanten af sängen hänger det lilla vigvattenskaret af fajans, bemåladt i flera färger, med frälsarens eller madonnans naiva bild på plattan, bakom hvilken den lilla, från palmsöndagen härrörande, vigda buxbomskvisten är instucken.

Somliga af invånarna ligga under bordet, då det händer att under den stora bordskifvan, och i oupplöslig förening med densamma, ett endast på ena långsidan öppet sängbås är installeradt. Så den som där ligger kan lätt stöta hufvudet i taket.

Äfven bland sängarna finner man exemplar med sekel på nacken, understundom rikt snidade. I motsats mot i Finistère-departementet äro emellertid de där förekommande genombrutna, hjulformiga ornamenten föga i bruk. Ej heller ser man här i Côtes-du-Nord mycket till af den i de sydvästra delarne af Bretagne gängse möbelorneringen med små svarfvade kolonnetter, gallerverk etc., hvilken där spelar en stor roll, använd på bänkar, sängar och annat.

För öfrigt kunna stugorna innehålla många andra klenoder, bohag och skräp, hvilket ju icke här behöfver räknas upp.

Nämnom dock spinnrocken, som icke gärna får saknas i sitt hörn och hvars mystiska surrande förträffligt stämmer med den skumma interiören. I åtskilliga boningar träffar man också på väfstolar med det mörka, fasta ekskelettet af ålderdomlig form. Väfnaderna här tillverkas vanligen i hemmet, och väfvaren arbetar sällan på beställning. När tyget är färdigt, ställer han ut det på marknaden eller lämnar det till närmaste handlande. Denna industri har emellertid betydligt sjunkit från fordom, då de bretonska väfnaderna, exempelvis de från trakten af Quintin i detta departement, åtnjöto högt anseende. I sammanhang härmed kan nämnas, att linkulturen starkt aftagit. Man ersätter den genom odling af äppelträd eller annat.

Äro de landtliga byggningarna här ofta invändigt af en något tvifvelaktig renlighet — superlativt osnygga äro de likväl icke, och en sådan smuts som i södern finner man ej — så är anblicken utifrån mycket rustik, äfven om man ser många högligen nätta små hus, hvars solida murar lifvas af klängväxter och omgifvas af inbjudande trädgårdstäppor och blomsterplanteringar. Icke minst på stora gårdar eller arrendehemman, bland hvilka åtskilliga äro gamla, mer eller mindre förvandlade "manoirs", f. d. herresäten med bukiga torn, vindeltrappor, massiva dörrinfattningar, spetsbågar och gallergluggar ännu i behåll, råder i regel en gemenskap mellan folk och fä, som icke är den allra aptitligaste. Bostäder och visthus, stall, ladugård och svinstior vetta alla med dörrarna åt samma gård, där en förbistrad förbrödring härskar. Kring halmstackar och kärror svärma ungar och fjäderfä, kalfvar och grisar. Ibland har man svårt att taga sig fram till själfva stugan, utanför hvars tröskel något lättjefullt svin ligger på vakt i en gyttjepöl. Gödselhögarne sprida sin doft i hvar vrå och hamna ut i bruna rännilar och pussar. När det regnat mycket, kan man lätt föreställa sig hur terrängen skall se ut.

Men vår bretagnare bryr sig litet därom och vadar lugnt

ikring i sina stora träskor, alldeles som rörde han sig på en finsandad gård. Det skulle likväl icke vara så svårt att ge gårdarne en mera hygieniskt angenäm prägel och låta boskap, svin och gödselstackar ha sitt rike mera för sig. Men man har just icke något sinne för sådant och tycker att det är bra och trefligt som det är. Och likväl kan mången innehafvare af en dylik större gård äga ansenliga jordlappar och åtskilligt med kontanter. En och annan har nog sina tio, femton, tjugu tusen om året.

* *
*

Bretagne, och icke minst trakten där jag nu befinner mig, är gemenligen ett förlofvadt land för allt hvad gamla slott och borgruiner heter, och få nejder i Frankrike torde i detta afseende kunna täfla därmed. Men så har också det forna hertigdömet hela medeltiden igenom, ända in i sextonde århundradet, varit ett fält för ständiga fejder mellan rivaliserande hertigar, länsherrar och baroner, hemsökts af franska, normandiska och engelska inkräktare. Det är framför allt tretton- och fjortonhundratalen, som satt sin stämpel på de feodala minnesmärken från dessa blodiga tider, hvilka ännu finnas i behåll.

Äfven på gamla kyrkor och kapell, många stammande från elfva- och tolfhundratalen, äro dessa trakter öfvermåttan rika, och i regeln hafva ombyggningar och moderniseringar icke förekommit i så hög grad här som på många andra håll, en styfmoderlighet från vederbörandes sida, för hvilken man må vara tacksam.

I en cirkel af tjugu kilometers genomskärning kan man träffa lika många kyrkliga byggnader, i allmänhet väl icke af stora dimensioner, men ofta intressanta, af artistiskt värde och hög ålder. De från forna tider bibehållna klostren äro däremot mera sällsynta.

Den skönaste utflykt man kan göra i dessa landsändar är väl till Léguers floddal, mellan den ett tiotal kilometer från nordkusten belägna lilla staden Lannion och Plouaret söderut därifrån. På en sträcka af ungefär en half svensk mil finner man här det ena stolta minnesmärket efter det andra i den härligaste omgifning. Jag känner få bitar i Frankrike af en så genomgående "charme". Den lilla flodens klara vatten, antagande toner af rostbrunt och guld mot sanden och bottenstenarne, mellan hvilka sjögräset vajar som dunkelgröna plymer, rinner mellan höga stränder. På sina ställen lämna dock dessa plats åt några bjärtgröna ängar och odlade fält — man bedrifver mycken linkultur i nejden, och man ser denna tiden (augusti) linet upplagdt i oerhörda stackar, i form af hus med sluttande tak. Någon kan vara sina trettio meter i längd och tio i höjd.

Än skummar och hoppar det bland flodvattnets stenar, än glider detta lugnt men snabbt fram mellan popplar och alar, vattenliljor och grönt. Det ramar om diminutiva öar, här och hvar sorlar ett trefligt litet vattenfall, något pittoreskt kvarnhus ligger på en klipphäll eller är lägradt på en holme vid en modest spång. På sluttningarna hvälfver sig den rikaste vegetation: resliga kastanjer och bokar, ekar och granar, almar och askar, snår och ormbunkar. En och annan byggning begrafves bland yppig grönska.

Här ligger närmast åt Lannion till Coatfrecs borgruin omkransad af tjocka, på sina ställen ogenomträngliga snår och den grannaste bokskog, mellan hvars smäckra stammar man ser floden glittra fram där nere. Melankolisk ter den sig i sin vilda omgifning, där stillheten får ökad relief af bäckens tassel, suset i löfven och skriken från en hop kajor, som svärma kring tinnarne. På de med slingerväxter panelade murarnes ännen ser man små knotiga träd streta upp i vädret; på den forna borggården och i de kringliggande resterna af bottenrummen råder ett virrvarr af ormbunkar, buskar och kry-

pande plantor. Men trots allt förfall, oaktadt en stor del af byggningen är jordad, har man icke svårt att i sinnet rekonstruera slottet, där man ännu ser de kolossala eldstäderna, fyrkantiga, runda eller gotiska fönster och dörröppningar, trappor och hvalf.

Några kilometer därifrån — man kan gå dit på de angenämaste, mellan skog och buskar, där det prasslar af fågel och vildt, löpande stigar, hvilka emellanåt leda ända ner till Léguers strand — ligger den lilla kyrkan i Kerfaouès, ett tjusande monument af den ädlaste form, med blandade sengotiska och renässanselement. Den innehåller målade träskulpturer, vänt naiva och af en så utsökt, dämpad färgverkan, att jag sällan skådat något därmed jämförligt. Förutom listverk med drufornament, änglar och figurer finns det här en "jubé", korskrank med sångläktare afspärrande kyrkan i två delar, från början af femtonhundratalet, med bilder af apostlar och helgon i lågrelief uti nischer, sväfvande små kerubgestalter och de sirligaste ornament. Den enkla formkänslan är här så vacker, och makalös är, som sagdt, denna jubé genom sina läckra, behagfulla, bleknade kulörer i hvitt och gult, rödt, grönt och blått.

Men dessa skatter hindra icke att Kerfaouès' lilla grå tempel, där icke längre någon kult firas, står alldeles öde, och fukt och mögel grassera där fritt. För att slippa dit in får man ibland vända sig till någon flanerande bondpys, som praktiserar sig in genom en sönderslagen ruta och sedan öppnar dörren inifrån. Jag tror knappt, att man klassificerat kyrkan i Kerfaouès bland Frankrikes "historiska monument", och det är i så fall nästan obegripligt.

Men tyvärr ser man ofta de intressantaste kvarlefvor från gamla tider gå under, vittra bort eller rifvas och sköflas af okunniga, rofgiriga bönder, utan att vederbörande göra något för att förekomma det.

* *
*

Ett stycke från kyrkan uppåt floden, men på motsatta stranden reser sig på en höjd, hvarifrån den dominerar hela den kringliggande nejden, Tonquédecs imponerande borg, en af de ståtligaste återstoder från feodaltiden, som Frankrike kan visa upp. Ej så långt därifrån träffar man vidare på slottet Kergrist, förskrifvande sig från tiden kring femtonhundra, effektfullt och fjärran synligt med sina många spetsiga tornhufvar. Det har nu rönt ett blidare öde än många andra, ty det är ännu bebodt, liksom det äfven är starkt restaureradt. I närheten låg också förr i tiden den stora borgen Runfao. Men den har fullständigt jämnats med jorden, och ett kapell är allt hvad som finns kvar där. Otaliga äro de strider, som utkämpats i Léguers dal.

Hvad Tonquédec beträffar, så återuppbyggdes det, efter att förut ha blifvit förstördt af en hertig af Bretagne, omkring år 1400 af en medlem af den anstolta familjen Coëtmen, från hvilken det senare öfvergick till familjen Du Quengo. Det är nu en ruin blott, men relativt väl bibehållen och af en utomordentlig verkan i det storslagna, fast sin idyll besittande landskapet. Ofantliga, tre, fyra meter tjocka vallar, jättehöga, murgrönssvepta torn inhägna två stora gårdar, bildande liksom två fästningar, så att, om den ena togs in, den andra kunde försvaras. I ena spetsen af den vidsträckta polygonen ligger slutligen, omgärdad af en djup graf, en oerhörd ”donjon”, som blott genom en vindbrygga stod i förbindelse med den öfriga borgen. Dit tog man sin tillflykt, då allt annat var förloradt. Från dess tinnar, hvilka höja sig ett par hundra fot öfver flodbädden, är utsikten präktig. Så utifrån som invändigt, där man ser monumentala ingångar med märken efter fällgaller och vindbryggor, lönnportar, tornkammare och spår efter de praktfulla salarna, underjordiska hvalf, fängelsehålor och gångar, gör slottet Tonquédecs ruin det mäktigaste intryck. Den kallar till lifs en hel epok.

Naturligtvis stå åtskilliga folksägner i förening med borgen.

Man talar om en gigantisk hare, som tid efter annan visar sig bland ruinerna, oåtkomlig för lod och hundar. I en lönngång, hvilken sträcker sig flera kilometer under floden och jorden till byn Ploubezre, försmäkta hugenotters själar bötande för sina villfarelser. Slottet, då tillhörigt en hugenottchef, refs 1622 på Richelieus befallning.

Och hvart sjunde år uppenbarar sig en ung flicka och gråter och veklagar på ett af tornen, när midnattsklockan ringer uppe i byn.

IX.

Saint-Jean-du-Doigt.

För en frisk ostlig vind seglade vi ut från den lilla, blott af klippor och ref skyddade "hamnen" till Trébeurden, en ort där jag nu under någon tid haft mitt hufvudkvarter. På de med skumfransar nästan ständigt kransade små klippholmarne, som sticka upp ett stycke ut till hafs, sutto mörka kormoraner* med långsträckta halsar och filosoferade. En mängd måsar och trutar svärmade öfver böljorna, snuddade vid vågryggarne och döko, förföljande ett sardinstim, och längre hän fingo vi sikte på någon tumlare, hvars ljusa underkropp glittrade i solskenet, då han gjorde sina friluftshopp.

Den gröngula kuststräckan, där vårt resemål, Saint-Jean-du-Doigt, ligger, tedde sig allt tydligare ur det ljusflor, som på afstånd svept in den. Fält och tegar, ängar och med ulex och ljung bevuxna "landes" sträcka sig här i en viss yppighet på strandsluttningarna ända hän mot vattenbrynet och ge åt detta stycke af den nordbretonska kustzonen en gemytligare, litet mindre vild prägel, än den eljest med sina karga klipphällar och ödsliga, slitna uddar på så många ställen erbjuder.

Redan efter ett par timmar, ty vi hade medvind, ankrade vi i en liten bukt, där en blygsam plage inramades af stenhällarna och där ett dussin eller två små badhytter stodo uppställda på sandvallen. Likvisst försiggick vår debarkering icke

* Simfågel, tillh. skarfsläktet. *Utgifvaren.*

utan svårigheter, ty om vi också här i viken voro i skydd för ostvinden, så skvalpade det dock försvarligt kring bräddarne, och vi fingo våra fotbad, då vi från jullen hoppade i land på strandstenarna.

Där nedifrån kom man på en vacker liten väg, löpande mellan träd och hagar, upp till den anspråkslösa by, som är lägrad kring Saint-Jean-du-Doigts sköna tempel, vidtberömdt i Bretagne och den 23 juni, dagen före Döparens dag, föremål för en vallfart — firad med stor pomp och under iakttagande af kuriösa gamla traditioner — till hvilken ett oerhördt antal människor strömmar från alla landsändar.

Byn ligger tjusande, i en fägringsfull, mellan gröna lummiga höjder infattad däld, där små klara, lifliga bäckar, emellanåt glidande fram under diminutiva hvalf af buskar och vattenplantor, leka och sorla bland poppel och vide, alm och al, friska ängsmattor och trädgårdar. Skuggiga trädgrupper och dungar fägna ögat på sluttningarna, mellan hvilka vägen till Morlaix ringlar sitt gula band. Fastän det är bortåt ett par mil till närmaste järnväg, är Saint-Jean-du-Doigt, åtminstone sedan några år, ganska besökt af sommarresande och badgäster, och där dväljas artister både från Europa och Amerika, något som ju icke är att undra på, då det gäller ett så vackert, pittoreskt och på ståtliga minnesmärken och kvarlefvor från gamla tider bjudande ställe.

Värdinnan i byns med en liten trädgård försedda hotell, madame Vouaux, synes också vara situationen vuxen, och härtill kommer, att pensionspriset icke är synnerligen blodigt. Egentligen har Saint-Jean-du-Doigt, för öfrigt så inbjudande till längre uppehåll, blott en olägenhet, af krasst materiellt slag. Den består i att man där så godt som aldrig får någon fisk till lifs. Detta kan ju tyckas vara säreget, då man bor några minuters väg från hafvet, och må vara att där icke finnes hamn eller båtar, så ligger dock några få kilometer därifrån Primels ganska betydande fiskarby. Men allt som här drages upp af

fisk är i förväg uppköpt och skickas genast till Paris, denna omättliga Gargantua*, som slukar allt hvad provinsen kan skicka till honom. Och på det viset få pensionärerna hos madame Vouaux slicka sig om munnen i fråga om allt hvad sjötunga och "rouget", ål och "bar" heter. Musslor och små skaldjur är det enda, som ibland kan bestås dem.

* *
*

Men om jag frånser denna mörka punkt, bjuder nejden, rik på boskap och odlingar af olika slag, på litet af hvarje.

Den är för resten i det stora hela bördigare, än hvad man skulle kunna tro, kustzonen i departementet Côtes-du-Nord och den tillstötande delen af Finistère — ty Saint-Jean ligger inom detta senare nära gränsen till det förra — vida bördigare än de inre, af ödsliga hedar och karga höjder fyllda landsdelarna. Klimatet är också mildt, utan öfverdrifven värme på sommaren eller köld på vintern, något som man väl till en del har Golfströmmen, som stryker förbi i närheten, att tacka för. Hvetet, potatisen och likaså bohvetet, hvars vackra, hvitröda, blommande fält just nu fägna en litet hvarstans, höra till de rikaste produkterna. Lägg härtill hafre och råg, dessa likväl i mindre skala, lin, hampa, klöfver, kål, morötter och annat mer samt icke minst äppelträden naturligtvis, hvilka mest lämna sin skörd till cidertillverkningen. Äfven andra fruktträd, om ock i mindre mängd, däribland präktiga fikonträd. Vinet hör som bekant icke Bretagne till: man ser inga andra rankor än dem, hvilka alltemellan pryda husmurarna, ehuru drufvorna ställvis hinna bli så mogna, att de kunna förtäras. Men så dricks det så mycket mera cider i stället, och jämte denna mera oskyldiga dryck anlitas äfven, såsom jag redan förut nämnt, alkohol under diverse titlar i alltför ymnig mängd.

Gödningsämnen — aflagringar och tång — ger hafvet landt-

---

* Jätte, skildrad af Rabelais. *Utgifvaren.*

brukaren i rikt mått. Egendomen i dessa trakter är ytterst starkt fördelad — af alla Frankrikes forna provinser är Bretagne i förbigående sagdt den tätast befolkade. Så räknade t. ex. departementet Côtes-du-Nord, med sina 640,000 invånare, för några år sedan icke mindre än 31,000 egendomar på mindre än en hektar, och endast 760 hade mera än fyrtio. Däraf också den massa häckar och vallar af sten eller jord, dessa senare emellanåt uppbärande träd, hvilka sätta sin prägel på dessa nejder och söndra landskapet i otaliga, mer eller mindre regelbundna geometriska figurer.

Större skog är det naturligtvis under sådana förhållanden icke godt om. Till bränsle begagna inbyggarne företrädesvis ulex, hvars taggiga massor öfverallt täcka häckar och hedar. Oerhörda, torkade staplar och pyramider däraf ser man vid vägar och gårdar, hvart man vänder sig. Likvisst är detta bränsle dyrare, än man skulle vilja föreställa sig, och en stack af stora dimensioner kan vara värd sina sexhundra francs eller så. Äfven eldar man med ginst och jordtorfvor samt — ”pourquoi pas?” — spillning efter kreatur, hvilken bondgummorna krafsa upp på stigarne med de femfingrade spadar naturen förlänat dem.

Kreatursafveln är ganska betydande, och bland produkterna har det bretonska smöret — som bondkvinnorna, uppställda i långa rader, på torgdagarne bjuda ut i klimpar, instufvade i korgar eller upplagda på tallrikar, hvilka de frestande sticka fram — ganska godt rykte.

Jag har redan förut nämnt ett och annat om dessa nejders befolkning och dess sedvänjor. Katolicismen har, som sagdt, djupa rötter här, änskönt den just icke, trots all okunnighet och vidskepelse, slår öfver i någon verkligt motbjudande fanatism. Också ge dessa landsdelar gärna reaktionära representanter till parlamentet, generalråden och kommunalförsamlingarna, om äfven på sista tiden republikanerna gjort rätt betydande framsteg. Icke som skulle de förmögna egendoms-

herrarne och medlemmarne af gamla bretonska adelsfamiljer, hvilka ofta utses till dessa sysslor, i regeln vara så öfverdrifvet älskade. Men de små bero i mångt och mycket af dem, arrendera af dem, arbeta i deras tjänst och drista icke sätta sig upp mot dem, för att nu icke tala om att prästerskapet ju besitter vidt inflytande. Karakteristiskt är, att sjömännen, friare naturer, hvilka mera sett sig omkring, alldeles öfvervägande äro republikaner. Ett drag hos befolkningen i dessa trakter vill jag slutligen påpeka: det är den utpräglade antipati den, eller i alla fall en stor del af den, hyser mot allt hvad engelskt och engelsmän heter. Denna sitter ännu kvar från de tider, då Albions söner, riddersmän och knektar, grufligen huserade i de bretonska bygderna.

* *
*

Men jag får icke glömma bort Saint-Jean-du-Doigt, och jag har ju ännu ej talat något om dess namnkunniga och i stor ära hållna helgedom.

Kyrkan uppfördes på 1400-talet, och arbetena pågingo in i början af det följande seklet. Det är alltså blomstergotiken, som härskar där, och byggnaden gör den vackraste verkan i sin gulgrå, af tiden lagda patina, med eleganta former och linjer, sin smäckra tornspira, sina gallerier och genombrutna värn och balustrader, liggande på en så fridsam och stämningsfull kyrkogård. Den ena af de ingångar, som leda till denna, är smyckad af en skön, sengotisk portal med figurer i nischer, hvaribland en är mästerlig och nästan synes tyda på italienskt ursprung. En italiensk konstnär tillskrifves i hvarje fall den ypperliga renässansbrunnen, som höjer sig ett litet stycke från ingången i fråga, och hvars vatten naturligtvis går för att vara högeligen undergörande i att bota alla möjliga krämpor. Denna fontän, med delar af sten och andra af bly eller annan metall, är ett graciöst och väl proportioneradt verk, synnerligen

effektfullt med de tre vattenskålarna, sprutande hufvud af lejon och keruber samt i höjden bilden af Gud Fader, som lutar sig framåt för att se på, hurusom nedanför Kristus undfår dopet af Johannes.

Kyrkans innandöme utmärker sig genom sin luftiga höjd och sina smärta, djärft uppbärande pelare.

Templet har också sin skatt, förvisso sköflad och ej så rik som i forna tider, men likafullt bjudande på föremål af intressant slag och högt konstnärligt värde. Flera äro skänker till helgedomen af Anne de Bretagne, det gamla hertigdömets sista suverän, gemål till Frans I:s båda närmaste företrädare och hans svärmoder. Bland de saker, den magre sakristanen med stor vördnad räcker fram till beskådande, märkes särskildt ett utomordentligt stilfullt processionskors med drifna och ciselerade gestalter i förgylldt silfver, ett par relikförvarare i form af en byst och en underarm samt två kalkar, bland hvilka i synnerhet den ena, med sköna orneringar, figuriner och emaljer och visande Frans I:s porträtt i relief, är ett fulländadt arbete. Den torde, liksom korset, härröra från guldsmeder i Quimper. Några af dessa skatter förekommo, i förbigående sagdt, på den retrospektiva konstutställningen vid senaste världsutställningen i Paris (1900).

Till slut sträcker den magre sakristanen fram ett ur ett skrin varsamt lyft cylindriskt litet kärl af silfver, guld och kristall. Det innesluter, heter det, yttersta leden af Johannes Döparens högra pekfinger, hemförd från Syrien af någon från korståg återvändande krigsman, och af den har kyrkan fått sitt namn.

Vid den stora festen den 23 juni tränges hopen väldeligen framför högaltarets balustrad, kifvande om att få ögat berördt af den af prästen hållna, heliga klenoden.

* *
*

Då vi i vår segelbåt lämnade stranden nedanför Saint-Jean-du-Doigt, hade ostvinden ökat. Vår lilla farkost dansade och stampade på ett ofta något oroväckande sätt, och den ena störtsjön slog in efter den andra. Rormannen Audrin fick riktigt passa på för att så godt som möjligt skära de upproriska böljorna, och hans medhjälpare François var litet emellan sysselsatt med att ösa ur allt vatten vi tagit in. Han är egentligen icke någon sjöman, François, utan lär i ett tjugutal år ha tjänat i "bättre hus" i Paris, hvarefter han dragit sig undan i ro till sin födelseort Trébeurden, där han köpt sig ett hus med frukträdgård, snyggt och praktiskt inredt af honom själf — han har tillverkat både stolar, bord, väggar och annat — mönstergillt ordnadt och bland annat, i skåpen i ett af de fem rummen, inneslutande hela fyrtio par byxor och ett tjog öfverrockar, uppradade i skön ordning. Så det är ingen vanlig karl, och han är ock så pass prisnosig, att han förblifvit ungkarl, enär han i sin födelsebygd icke funnit någon flicka i sin smak.

Jag tror ock att han är mycket ekonomiskt anlagd, och när under vår stormiga öfverfart den kvinnliga medlemmen af vårt lilla sällskap uppförde sig så tappert, att han af beundran lofvade att efter lycklig hemkomst bjuda henne på päron ur sin trädgård, så var visst detta från François' sida ett generöst ynnestbevis af den sällsyntaste art.

Först efter fem timmar — till och med den svarta, kloka lilla skeppshunden Bordeaux tyckte det blef långt — och sedan vind och böljor omsider lyckligtvis saktat af, landade vi välbehållna, men lungvåta vid Trébeurden, där vår värdinna, den goda madame Martret, skyndade sig att ge oss några stärkande och värmande saker.

* *
*

Innan jag nu snart lämnar denna bretonska nejd, måste jag ännu en gång betona, huru mycket sevärdt och intressant här

finnes, så i naturscenerier som gamla minnesmärken. Af dessa har jag omnämnt några. Men huru många andra locka ej blott i denna trakt till utflykter. Ger ni er af så långt som till den forna biskopsstaden Tréguier, så finner ni där Nordbretagnes väl ståtligaste kyrka, åldrig och elegant i sina imponerande former, gotisk med romanska rester. I dess skepp hvilar Sankt Yves eller Yvonec, som det heter på bretonska, — folkhelgonet "par excellence" i Bretagne och dessutom särskildt advokaternas skyddspatron, enär den fromme mannen under sin lefnad uppträdde som sakförare för de fattiga ... en specialitet, som moderna advokater just icke sträfva efter. Han hvilar i sin granna mausolé, kring hvilken ljus brinna, friska blommor ständigt prunka och bedjande alltjämt ligga på knä. I ett pittoreskt gammalt hus i staden är en annan namnkunnig person, Renan, född. Som man lätt kan föreställa sig, var dock den berömde mannen bland denna nejds starkt katolska befolkning just icke en "odeur de sainteté". Och fast han någon gång gästade sin födelsestad, plägade han tillbringa den varma årstiden i en villa, "Rose Maparnon", som omgifven af en trädgård ligger i fonden af Perrosbukten, någon mil från Tréguier.

Bland det myckna, som så väl är värdt besök, kan jag ock få nämna det i trakten af Perros-Guirec belägna Château Barach, där i en mystisk, nästan åt sig själf lämnad park med sekelgamla träd, djupa snår och dolda vattensprång, kommande från en med ett virrvarr af yppig växtlighet omgifven damm, ett stycke mörk borgfasad från medeltiden höjer sig bredvid en angenäm, gladare, men ändock enslig byggning från sjuttonhundratalet.

Och går man ned till Lannionflodens mynning, där oceanvattnet gör sitt regelbundna lopp in och ut, skådar man gröna, höga stränder af en säregen skönhet, i miniatyr nästan minnande om något alplandskap, hvilka omsluta det mot hafvet i bredd starkt tilltagande bäckenet.

På södra stranden där ligger, invid Yaudets lilla by eller husgrupp, ett kapell, som, åtminstone hvad grundläggningen beträffar, enligt legenden är Bretagnes äldsta helgedom, stående på samma plats, där i gamla tider en rik och berömd, men sedermera från jorden utplånad stad skall ha tronat.

En bit därifrån, nere vid hafsranden, är en grotta, i hvars innandöme en prinsessa sofver bredvid ofantliga skatter sen många, många hundraden år, vaktad af en grym trollkarl. Och förtrollningen löses ej, förrän en ung man vid pingstmidnatt, på fastande mage kommer och befriar henne och nedgör trollkarlen, som håller vakt. Befriaren får då den skönas hand och alla skatterna. Men trots inbyggarne här gå för att i allmänhet vara ett ganska tappert och oförfäradt folk, har ännu icke någon breton vågat försöket.

SÖDRA FRANKRIKE

I.

I Provence.

Arles.

Provence är väl icke något öfvermåttan sydligt land, och dock har jag aldrig känt skillnaden mellan nord och söder starkare än just nu. Kanske är det därför, att jag kommer från den förra och står vid gränsen af den senare. Å ena sidan skugga, kyla, en viss lummighet i naturen, men på samma gång en känsla af beklämning, i det träd och backar maka hop sig liksom för att värma sig vid hvarann . . . å den andra stora, öppna horisonter, alla konturer klart framträdande, en öppenhet, som man nästan kunde kalla naken och steril, vore den icke själfva karaktären hos det sydligare landskapet. Det nordiska landskapet liknar en figur invecklad i en hop kläder och filtar; det sydliga åter liknar en antik staty, mången gång försmående hvarje draperi och framstående allenast genom skönheten i sina former, ädelheten i sina linjer! Och sol sen, sol och åter sol . . . allt badar i ljus, de lätt violetta bergen på afstånd liksom hela den vida Rhônedalen; oliverna sprida öfverallt sina grågröna blad, vinrankor och plataner fägna ögat med sina bjärta färgtoner, och cypressernas dunkla, smalspetsiga här står uppradad på led . . .

Det är så olika i stora och små städer. Man skulle kunna säga, att de förra mindre älskas af sina inbyggare än de senare. I de stora städerna begagnar man hvilodagen för att

fly sin kos; i de små icke allenast stannar man hemma, men mottager också besök af grannarna. Så brusade det i går redan från tidigt på morgonen som i en bikupa på den lilla Forumsplatsen i Arles, hvaråt jag har mitt fönster. Arles har många af dessa små torg, planterade med hvitfläckiga plataner, mellan hvars breda löf solstrålarna dallrande leka, och försedda med någon liten brunn, städse med ett fromt, nött gammalt stenkors. På Forumsplatsen tycktes emellertid förnämsta samlingsstället för söndagsmorgonen vara, att döma af alla de borgare med bredbårdade hattar, hvilka där sammankommit för att språka om veckans angelägenheter, antagligen äfven om de bägge luftballonger, hvilka mot aftonen till Arlesbornas förlustelse skulle gå upp från arenan. Alla dessa människor tala provençalska. Det är en besynnerlig öfvergång från franskan till italienskan. Jag skulle vilja säga, att det — åtminstone den "patois", som här talas — är franska ord, uttalade på italienskt maner. Många fraser låta såsom en mycket dåligt prononcerad fransyska, t. ex. som framsades de af en ingrodd uppsaliensare. Provençalen uttalar gärna slutkonsonanten och har en viss motvilja för näsljuden. Jag antager dock, att emellan det språk, hvilket talades fordomdags — för att ej gå tillbaka till den gode kung Renés tid — och det språk, som nu talas, skillnaden är betydlig. Också förtäljde mig en trovärdig borgare, att då en komedi på provençalska uppfördes, man varit tvungen att hjälpa sig med en fransk öfversättning för att rätteligen förstå innehållet, enär många ord ljödo främmande.

Emellertid var tiden ännu ej långt liden på dagen, och för att tillbringa en del däraf ända till klockan tre, då "föreställningen" i arenan skulle begynna, begaf jag mig till de "elyseiska fälten" eller de s. k. "Alyscamps". De ligga strax utanför staden; likväl var där så stilla och tyst vid den forna dödsstaden, som om den ännu uppfyllde samma bestämmelse. En allé af de vördnadsvärdaste plataner, ytterligare kantad med

ett led cypresser, förde i skugga fram ända till S. Honoratus' förfallna tempel. Mellan de resliga stammarna stodo uppställda åldriga, grå, slitna stensarkofager och öppna eller täckta, trågformade kistor, hvilka fordom haft sin plats på nekropolen, men plundrats och spillrats af rofgiriga händer och nu omsider blifvit uppsamlade för att finna ett slags fristad på ömse sidor vägen. Några buro romerska inskrifter, andra malteser- eller biskops-; å många syntes symbolerna af rättvisan, jämlikheten inför döden under form af lodet m. m.

Framför S. Honoratus bredde vägen ut sig till en liten öppen plats, som var bevuxen med grästufvor och öfverströdd af grafskrifter och stenar samt skuggades af lummiga träd. Platsen omslutes af den nötta kyrkmuren med sin gamla romanska portal. Sällan har jag sett något vackrare motiv; de vänliga platangrenarna slogo sig tillsammans öfver mitt hufvud; mellan stammarna skådade jag på sidan om allén ängar, saftiga och gröna samt fransade med kupiga pilar och smärta cypresser; framför låg den ofvannämnda lilla platsen med de måleriska minnena af kyrkan i fonden, och öfver desamma en vacker åttkantig kupol tecknande sitt grå gamla hufvud på ett firmament, rent och klarblått! Det var den skönaste bild af död och lif, af förgänglighet och uppspirande... den rikaste växtlighet kring ruiner och uppbrutna grafvar. Och så lugnt, så fridfullt; den enda varelse jag varsnade var en ung kvinna, som satt mellan ett par af stammarna och sarkofagerna samt läste högt för en gammal gumma ur någon andaktsbok.

Inom templets område tydde allt på förfall och ruin. Murar och kapell voro nedbrutna, uppresta och åter nedbrutna. Själfva kyrkan var tom med nakna väggar och utan prydnader. S. Honoratus hvilade icke längre i den skumma kryptan under skeppet. I ett af sidokapellen lågo några blykistor utan lock med sidorna illa bucklade, vridna och inböjda. De innehöllo likväl ännu en smula af sina gamla gäster, aska och

benknotor. I en såg jag en dödskalle jämte ett par hvitnade ben. En inskrift förtäljde, att det varit en ung flicka på femton eller tjugo vårar. Man kunde icke tro det, när man betraktade de grinande käkarna, de urhålkade ögonkamrarna. Pulvis et umbra sumus.

Ett par dånande skott ge till känna, att föreställningen i arenan skall taga sin början. Äfven om man ej hittar vägen, kan man dock ej taga miste, så många arlesboar gå åt hållet af amfiteatern, och man har blott att följa med strömmen. Inträdeskort såldes här och hvar i knutarna; simplare biljetter har jag aldrig sett: de bestodo helt enkelt af tummade, begagnade spelkort, hvarpå man ritat vissa symboliska tecken och figurer.

Då jag kom fram, voro ännu ej särdeles många åskådare anlända, och jag hade god tid att se mig omkring inom teatern.

Om denna teater än icke uppnår Colosseums oerhörda dimensioner, är lika fullt Arles' romerska amfiteater en väldig koloss. Sextio bågar i två våningar bilda dess omkrets. Dess yttre är tämligen väl bibehållet, hvilket däremot mindre är förhållandet med det inre. De öfversta raderna äro bortslopade, de mellersta sammangyttrade, de nedersta åtminstone illa åtgångna. Tillräckligt återstår dock för att ge ett tydligt begrepp om det storartade hela, sådant det varit. Arles' amfiteater — liksom den i Nîmes — har också det att berömma sig af framför många andra, att den än i dag tjänar publiken. Väl gifvas där icke längre några grymma gladiatorspel eller strider mellan vilda djur; det hela inskränker sig till några tjur- och kofäktningar af fredligaste art, där blod aldrig allvarsamt spilles. Boskapen till dessa föreställningar levereras af den bekanta Camargue-ön, hvars mellan de bägge Rhône-mynningarna inneslutna sanka slätt- och betesmarker föda ofantliga hjordar. Att torera "à l'espagnole" har däremot ej införts å Arles' fredsamma område, änskönt ryttare någon gång uppträda på arenan emot tjuren, beväpnade med ett litet

treuddigt spjut. Nîmesboarna tyckas vara mera blodtörstiga; ty dit kommer verkligen emellanåt någon spansk "matador" af lägre rang, åtföljd af en liten "cuadrilla"... och blod lär då flyta. Så har man åtminstone förtäljt mig.

I går var det dock ingen egentlig "cousse", utan föreställningens första del inskränkte sig till att ett halft dussin ungtjurar — med mycket af kalf — insläpptes i rundeln och jäktades af en massa pojkar, hvilka höjde förfärliga skrän, men immerfort togo till benen, klättrade upp på träställningarna och räddade sig på planken, då tjuren nalkades. Andra vapen än benen begagnades icke.

Som man lätt kan förstå, erbjöd detta skådespel i längden intet af intresse. Desto mer roande var det att öfverskåda publiken, som allt talrikare svärmade å amfiteaterns sidor. Anblicken af den digra, åldriga, halft sammanfallna byggnaden, belamrad och besatt med tusen sinom tusen stående, sittande, gående, springande och hoppande människor var af synnerligen pittoresk effekt. Där förr i tiden kejsaren eller prokonsuln samt patricierna sutto, tronade nu blusmän och bönder i breda hattar. Riddarnes bänkar voro till en del upptagna af en liten orkester, som trakterade blåsinstrument. Vestalernas plats var alldeles tom, ty på den sidan brände ännu solen för hett. Rundtomkring å afsatserna och ända upp till tinnarne af arkaderna sutto grupper eller klängde sig någon fast. Där de hoprasade stenarna och murbruket format liksom plattformer — ungefär vid midten af amfiteaterns sluttning hade bänkar och bord ställts, där öl och limonad utskänktes. Man bjöd kring torra bakelser. I det kringlöpande galleriet, hvilket styckevis ännu täcktes af gamla eller upplappade hvalf, promenerade under mellanakterna de unga och gamla arlesiskorna, och ju längre ned solen sänkte sig, desto flera blefvo de. Så hade också de arlesiska kvinnorna gått där för sexton, sjutton hundra år sedan, blott att de då ej snubblade öfver ruiner! Och nästan kunde man ibland tro,

att man ännu hade antiken framför sig. Se blott på hufvudena och profilerna... här är mycket, mycket romerskt kvar! Arles är kändt för sina sköna kvinnor; typen är i självfva verket äfven bland det lägre folket, och just bland det lägre folket, en bland de allra vackraste jag funnit. Man kan ej neka, att den har mycket af hvad vi äro vana att anse som romerskt; kanske beror det till en del däraf, att Arles-kvinnorna till denna dag föga blandat sig med främlingar.

Den äkta Arles-typen — oaktadt skiljaktigheter naturligen förekomma — förefaller mig vara: icke allt för låg panna, vackra, stora ögon, rak näsa, munpartiet och hakan ofta gående i en rät linje enligt det antika skönhetsbegreppet. Hufvudformen har något ädelt, håret, vanligen mörkt eller svart, är framtill slätt lagdt eller lindrigt bockladt, medan det baktill rundas i ett par valkar. Arlesiskornas dräkt har just intet utmärkande utom hufvudbonaden, om jag så får kalla en mycket lätt hårklädsel. Öfver det på hjässan upplagda håret sitter nämligen en kokett liten hvit tyllhätta, och däromkring är med en nål fästadt ett tämligen bredt band af siden och sammet med snibbarna hängande ned på nacken. De gamla bära denna sorts mössa större och bandet ikring bredare. Vidare är den tunna schaletten, helst hvit, korslagd öfver skuldror och bröst, låtande se eller åtminstone drömma om en del af barmen, till hvilken ett finare tyllkrås sluter sig särdeles förföriskt. Se där ett ofullkomligt porträtt af arlesiskorna, där de i fina söndagskjortlar gingo kring gallerierna af Tiberius Neros amfiteater!

Härinom vidtager emellertid nu den senare afdelningen af festföreställningen, i det att två luftballonger begynte fyllas för att om en stund uppstiga. Jag klef, jämte många andra, upp i ett af de torn, man under medeltiden murat öfver högsta kransen som försvarsverk. Utsikten där uppe i solnedgången var präktig. Blicken öfverfor den breda, fruktbara Rhônedalen, rikt insydd med oliver, gråglittrande pilar, cypresser,

plataner, fikonträd, långsträckta alléer och gröna dungar på gulaktig botten. Byar och små städer bildade här och där stora fläckar, hvarifrån härdarnes rök uppgick. På något afstånd låg Mont-Majours vackra ruin på sin klippa. Längre bort åt samma håll, åt nordost, syntes Alpinernas långsträckta kedja i aftonljuset, mer och mer färgad i violett. I det aflägse fjärran däröfver skönjdes ett fjäll med evig snö på ryggen; ty evig är den, om den ej smälter nu i augusti. Mera åt väster lågo bergen mot Nîmes, en töckenaktig flik af Cevennerna. Den stora, majestätiska floden flöt lugnt förbi staden, delande sig i två armar för att famna hafvet. Arles' hus, täckta med gråbruna tegel, redos grensle af otaliga skorstenar, platta som klockstaplar.

Vid mina fötter bredde sig å andra sidan den allvarliga amfiteatern, upplifvad af stoj och rop, brokig af tusentals hvita schaletter!

Ballongerna uppstego. Ett par luftseglare gjorde några svindlande ekvilibristiska öfningar under farten; den ene beledsagades dessutom af en lefvande åsna, hvilket arma djur dock tycktes mera dödt än lefvande, där det ömkligt hängde ned från tågen, måhända anande sitt sorgliga öde att få benen afslagna, då ballongen om en kvarts timme sänkte sig för att hamna någonstädes på slätten.

Arlesboarnas hänförelse gaf sig luft i genljudande bifallsyttringar och tusentals ah! ah!

På kvällen, liksom andra söndagar, samlade man sig i "le parc du haras", Arles' tivoli. Det är en äng, omgifven af en rundt gående allé med jättehöga popplar och plataner. Ingen inträdesafgift förekommer, hvilket förklarar det ofantliga tillloppet af folk. Om man slår sig ned i det af trästängsel omgifna helgade område, där musiken sitter, nödgas man intaga någon förtäring. Som det var helgdag, hade ock många slagit sig lösa, och bänkarna voro till trängsel fyllda af män och gubbar, kvinnor och barn, hvilka till sista droppen tömde sina

ölflaskor af just ej prima sort. Några gaslågor flämtade, upphängda på stora träarmar. Man lyssnade med förtjusning till tonerna från ett café chantant. De goda kvinnorna spärrade upp munnarna och slukade ord, hvaraf de icke begrepo en tiondel, samt de välkända visorna af den äkta franska repertoaren. Det var nästan besynnerligt att i detta hederliga Provence, detta lilla Arles se de högbarmade, barhalsade storheterna från Seinen begapas af landtliga beundrerskor, höra den genuina Paris-accenten och smekas af refränger sådana som:

Ah, qu'il est beau, qu'il est beau, Pascal!

De mer obemedlade gingo under de höga träden i månskenet och lyssnade på afstånd — och icke njöto de mindre för det!

II.

Vid Gaveflodens stränder.

I. Lourdes.

Det är icke många tiotal år sedan den heliga Jungfrun visade sig för Bernadette Soubirous i grottan vid Lourdes... och redan hafva tusen sinom tusen pilgrimer strömmat till Gaves stränder, redan är Lourdes bland katolicismens mest utropade helgedomar, redan reser sig öfver den plats, där undret timade, ett präktigt stentempel, hvars höga spira på afstånd fjättrar blicken!

Bestämdt kan man icke förneka den romerska religionen i våra dagar en viss lifskraft. Den är ännu mäktig af vidtgående rörelser. Men, hvad som *förr* var frivilligt utbrott, hänförelse, är *nu* manifestation. För åtta hundra år sedan vandrade Walter Tomhändts festliga skaror att finna döden i hunger eller under svärdsegg... i dag organiserar man järnvägståg för pilgrimer till nedsatta pris! Katolicismen har förlorat något, som intet kan ersätta den, en tjusningskraft, hvilken band själar sådana som Dantes och Michel Angelos — poesien! Chateaubriand var en af dess siste *chevaliers sans peur et sans reproche;* den, som nu påsätter sig harnesket, riskerar att blifva en riddare af la Mancha.

Här i Lourdes känner man det. Jag har besökt många helgedomar i denna världen. Men ingen har lämnat mig kallare än Lourdes'. Bättre då att i någon moské se gråskäggiga

muselmän böja den turbanprydda pannan mot golfvet och göra sina böner mot Mekka och Kaaban; bättre att i någon skum spansk kyrka varsna ett par svarthucklade kvinnor tumma sina radband framför en madonna med flämtande lampa! Denna kult organiserad på hotellvis är förfärlig. Den katolska tron fordrar dunkel eller halfdager, just som de gotiska katedralerna insläppa solen dämpad af fromt bemålade glasfönster. Affischerad mister den sin trollkraft.

Lourdes ligger vid utlöparne från Pyreneerna, omgifvet af gröna höjder, medan de stora bergens hufvudkedja på ej allt för långt afstånd fogar spets till spets, kägla på kägla. Det är en tämligen obetydlig ort och vore det än mera, om icke den underblåsta religiositeten hade gifvit det dess nuvarande betydelse. Nu vimlar det af abbéer i syrtut och krage samt seminarister; öfverallt ser man barmhärtighetssystrar med stora hufvor eller svartklädda fruntimmer med slöja svajande öfver ryggen och radband hängande på kjolen. Knappt behöfver jag säga, att bodarna med andaktsföremål äro legio. Inne i staden, men än mera utmed de vägar, som leda till grottan och kapellet, finner man massor af butiker och stånd, där försäljerskor envist utbjuda radband af alla former och storlekar, krucifix, andliga böcker med afseende på stället, statyetter af Jungfrun i hvit dräkt och ljusblått skärp — så afbildas "Notre-Dame de Lourdes" — medaljonger, ringar och armband med passande inskrift, otaliga föremål med ett ord till de vallfärdandes och de säljandes fromma. Vaxljus sträckas mot en i hvart hörn.

I bodfönstren och skåpen vimlar det af kort, hvars påskrifter icke alltid äro rent religiösa, utan bära stämpel af politiska program. Så har ett grefvens af Chambord porträtt med orden: "Ni synes oss under de politiska strömmarne som ett tecken af välfärd och hopp!" Ett annat afbildar en lilja med strofen: "Sönderslitet af så många olyckor, är ett af Frankrikes första behof eningen" (l'union) o. s. v.

Den nybyggda helgedomen i Lourdes ligger på en kalkkulle väster om staden nära Gaves strömbädd. Tämligen vidlyftiga underbyggnader hafva fordrats för att uppbära templet, som är byggdt af hvitgul sten i gotisk stil och krönt af en hög tornspira. Kring självfva spiran bilda fyra små torn en krans. Kyrkan föregås af en portik, till hvilken en monumental trappa leder upp. Öfver yttre portalen ses Pius den niondes bröstbild, i mosaik skulle jag tro. Vägar, nyligen anlagda, föra från staden till monumentets fot; just nu är man sysselsatt med att slå en stenbro öfver floden. Resliga stenbyggnader hafva också höjt sig eller äro i begrepp att höja sig i närheten af vallfartsplatsen: hus för präster och missionärer, nymodiga kloster etc. Statyer af Vår Fru af Lourdes hafva upprests på i ögat fallande ställen; allt visar, att Lourdes' helgedom är på modet och vill blifva ännu mera *comme il faut!*

De öfverallt uppspikade anslagen gifva också tillkänna, att verket ännu icke är fulländadt utan att man fortfarande har behof af de troendes bidrag för att utföra anläggningen och försköna många delar. Den, som skänker fem hundra francs eller mera, får titel af "grundläggare af grottans helgedom"; den, som ger åtminstone tjugo, blir "förnämlig välgörare". För de förres väl skola regelbundna mässor hållas och äfven för de senare. De enes som de andres namn skola förvaras i ett rödt hjärta under högaltaret.

Den bekanta grottan — *la grotte de Massabielle* — ligger vid foten af den klippa, hvarå kyrkan är rest, några steg blott från floden Gave, utmed hvars strand en vacker allé af lindar för. Det är en tämligen oansenlig urhålkning i berget; till höger upp i kanten ser man en genombruten öppning; där visade sig Jungfrun för bondflickan Bernadette, och där tronar nu ock hennes staty med hoplagda, uppåtböjda händer, hvit mantel och klänning, ljusblått skärp. Framför grottan och gallret, som stänger den, ligga städse pilgrimer och troende på knä; jag såg där gummor, hvilka man ditforslat i dragvagn,

och andra med kryckor. Där inne äro uppresta flera pyramidformiga ställningar för vaxljus, och talrika sådana brinna äfven i sina järnringar; de besökande kunna inträda och självfva sätta fast dem de skänka. I hvalfvet och på gallret hänga en mängd *ex voto* i synnerhet bestående i en otalig massa kryckor, som de genom Lourdes' Jungfru botade förärat henne, och där de nu bilda en bisarr stalaktitsamling. Bandager och stöflar finnas där ock.

På sidan om grottan är en fontän med några kranar, hvarpå är inristadt: "gå att dricka och tvätta er i källan". Tätt därinvid en butik med andaktssaker.

Åtskilliga stentaflor äro inmurade i väggen. En förtäljer om undret och lyder så:

"Nådens år 1858 uppenbarade sig den heliga Jungfrun för Bernadette i den urhålkning, där man ser hennes staty, aderton gånger: den 11 och 14 februari, hvarje dag utom två från den 18 februari till 4 mars, den 25 mars, 7 april och 17 juli."

Den heliga jungfrun sade den 18 februari åt barnet: "vill du göra mig till behag och komma hit under femton dagar? Jag lofvar icke att göra dig lycklig i denna värld, men i den andra. Jag önskar, att det må komma folk."

Jungfrun sade till henne under de femton dagarna: "du skall bedja för syndarne, kyssa jorden för syndarne. Penitens, penitens, penitens! Gå och säg prästerna att låta bygga upp ett kapell här; jag vill att man kommer dit i procession. Gå att dricka och tvätta dig i källan. Gå att äta af det gräs, som finnes där."

Den 25 mars sade Jungfrun:

"Jag är den obefläckade aflelsen."

Kyrkan är rätt smäcker och elegant, fast kanske alltför hög och smal, allra helst med den högt sväfvande tornspiran. Den gör en målerisk verkan, i det att den djärft höjer sig ur dalen. Då jag kom i dess inre, erfor jag ett bisarrt intryck. Dess ljusa väggar, hvalf och allt äro nämligen till öfverlast-

ning behängda med fanor och *ex voto* af olika slag. Det är ett den moderna trons eller öfvertrons hvitrappade panteon, en utställning af andligt broderi. Allt utom gynnsamt är detta för arkitekturen för öfrigt... jag skulle vilja tillägga för andakten.

Kyrkans fönster äro målade med åtskilliga ämnen, t. ex. Bernadette knäböjande för Jungfrun med vaxljuset i hand, då lågan går genom hennes hand, utan att hon märker det. I koret, omgifvet af ett förgylldt skrank, står ett marmoraltare med Notre-Dame de Lourdes' bildstod under spetsig baldakin. Femton kapell sträcka sig kring sidoskeppen, alla öfverfulla af marmortaflor med tillägnanden till Jungfrun och tacksägelser från alla möjliga personer och korporationer, kransar under glas och ram, radband, tallösa hjärtan af silfver eller förgyllda, andra *ex voto,* däribland bindlar, ordnar (!), sablar skänkta af militärer, små taflor, ända till en basrelief föreställande en sammanstötning af bantåg, där passagerarna genom Marias hjälp räddats.

Bland de oräkneliga baneren och fanorna funnos sådana icke blott från alla möjliga franska orter, katolska arbetareföreningar, kyrkor och samfund; äfven från Portugal, Sicilien, Spanien, Amerikanska unionen, Canada, Schweiz m. fl. m. fl. hade dessa tecken sändts till Lourdes som hyllning åt dess undergörande madonna. Men huru vackra broderierna än voro, mer välgörande var det dock, tycktes mig, att sitta vid stranden af floden och se, huru den snabbt ilar förbi utmed lindarna i sin friska, muntra pilgrimsfärd!

2. Pau.

Utan att vilja hålla strängt på jämförelsen skulle jag nästan vilja kalla Pau det franska Granada. Dess läge påminner i mycket om Alhamars och Jusuf Abul Hegiags paradis. Gavefloden är Pau's Genil, strykande utmed staden i söder eller

rättare delande den i två hälfter, den öfre på en klipp-platå, den nedre i dalen vid dess fötter. På den förra höjer sig i ena ändan de béarnesiska regenternas slott, pittoreskt garneradt med "donjons" och torn med spetsiga tak.

Vegetationen här är den rikaste, mest kraftiga. Plataner och kastanjer skjuta upp med jätteväxt och bilda höghvälfda salar, där sval skugga råder, och solstrålarna, huru hvassa de må vara, ej bryta sig in. I parken, hvilken till en kilometers längd eller mera kläder den smala kulltungan väster om slottet, stå högresta ekar omsnärjda af murgröna, och de präktigaste bokar bilda täta, sköna löfgångar.

Mellan de digra stammarna där upptäcker man, när man vänder sig mot söder, ett panorama af storartad fägring. Närmast hvälfva sig gröna kullar, på hvilkas sluttningar hus och villor bokstafligen begrafvas mellan lummig grönska, trädgårdar och lundar. Det är ett "första plan" af saftigaste färg. Längre bort i fjärran vecklar så ut sig Pyreneernas kolossala kedja. Väl förlorar den sig till höger och vänster småningom i atmosfären, men den erbjuder dock en bruten, ojämn jättefond af dussintals mil. Sedda härifrån göra Pyreneerna ett imponerande intryck. Det är en krenelerad stenmur, värdig att åtskilja två folk! Begjutna med ljus eller skuggade af moln hägra de alltefter afstånden i olika färger och toner: gröna, bruna, askgrå, töckenblå, violetta; tusen skilda makter synas bebo deras innandöme och återspegla sig på deras hällar och ännen, nyanserande dem i det oändliga, veckande och splittrande, jämnande och klyfvande. Bland denna här af käglor, spetsar och snöhöljda toppar urskiljer man öfver alla andra *la Maladetta's* eller den store *Néthou's* kullriga kupol simmande i luften.

De bortersta, blånande bergen mot öster synas ändtligen upplösa sig likt vågor, de där böljande slå mot en töcknig, klippig kust. De ljusare, matt brungula höjderna vid deras fötter äro de sandiga bränningarna.

Pau är en af dessa städer, hvilka vid första ögonkastet och de första stegen, man tager på gatorna, göra ett angenämt intryck. Invånarne med sin béarnesiska dialekt äro vänligare, mer tillmötesgående, godmodigare än på många andra håll. Dess klimat är ock ett af de mildaste i Europa.

Stadens märkvärdighet är naturligtvis slottet, som sett den glade kung Henriks ungdom och de navarresiska monarkernas fester. Byggnaden är egentligen ett komplex af sådana tillkomna under olika åldrar, alltifrån grefve Gaston Phoebus' gamla rödbruna borgtorn till sextonde hundratalets förfinade arkitektur. I salarna och gemaken är mycket nygjordt; dock ser man ännu några gamla, intressanta möbler: mörka, utskurna ekskåp, vördnadsvärda karmstolar från sextonde seklet, pendyler, breda sängar med höga stolpar, hvaribland en i tiden innehållit Jeanne d'Albrets lilla son, han, som sedermera fann, att Paris väl var värdt en mässa. Henriks vagga, bestående af ett stort sköldpaddskal, visas äfven, fastän den torde vara apokryfisk.

Den förnämsta prydnaden i slottet i Pau utgöra de präktiga, från sextonde och sjuttonde seklen sig daterande gobelänger och flandriska väfnader, hvarmed väggarna i nära nog alla dess rum äro behängda. De smeka ännu ögat med de lifligaste, luftigaste figurer, och man ser där defilera Frans den förstes muntra jägarskaror, vildsvinsstekar på spett och patrullerande riddersmän i puffbyxor, bönder och bondtöser just som de sågo ut vid tiden för hugenottkrigen, kung Henrik välbehagligt ätande och drickande i en simpel stuga och högstdensamme, då han öfverraskar den sköna Gabrielle med — hvilken har jag glömt! . . .

Namnet Bernadotte är välbekant för Pauboarna. De hederliga borgarna äro rätt stolta däröfver, kan jag märka, och hafva ej glömt, att det var en obemärkt son af deras lilla samhälle, hvilken banade sig väg ända till en tron.

En gata här bär titeln "rue Bernadotte". Annars — om

jag undantager Jean Bernadottes födelsehus vid "rue Trau" med inskrift, att han föddes där 1763, och ett par bord af marmor eller porfyr, hvilka Karl Johan skänkt till slottet i sin födelsestad — finnas just inga mera "monumentala" minnen och erinringar. Men om historiska minnesmärken efter Karl Johan icke just möta en i Pau, mera lefvande vittnen påminna en dock om, att stamfadern till vår dynasti tillbragt sin ungdom här. En sagesman, som bör vara trovärdig, liksom han är född på orten — han är ett slags gammal intendent på slottet, där de öfriga tjänarne kalla honom "brigadier" — har förtäljt mig, att han för några tiotal år sedan känt en gubbe, hvilken afled i hög ålder. Denne gubbe hade som ung bott i samma hus som Bernadotte och plägade tala om den tid, då den senare var klerk hos sin fader — som var "huissier", sedermera "avoué" vid domstolen — innan han så vid ungefär sjutton och ett halft års ålder tog värfning som soldat kanske med äregiriga förhoppningar, men nog icke anande hvad slumpen beskärde honom.

III.

En titt vid Medelhafvet.

Marseille — Nizza.

Tåget från Paris ilar ungefär en half mil hitom Marseille in i en tunnel. Då det åter utträder därifrån, bländas den intet anande resanden af ett lika oväntadt som skönt skådespel. Framför sig ser han plötsligen hafvet, detta blå, evigt blå Medelhaf, och i fonden af den vik, som detta skjuter in i landet och i hvilken små klippiga öar simma, staden Marseille med sina grå husrader, sina omgifvande kullar och sin förgård af skeppsmaster. Högt däröfver skådar "la garde de la Vierge" med sin förgyllda madonnabild, hvilken man varsnar miltals ut i hafvet, ned från sin bergshöjd, och ändå högst strålar den vackra himmelen med sin glimrande sol. En fransman, som satt i samma kupé som jag, klappade händerna vid detta skådespel — han sade, att han städse gjort det vid denna syn —, och jag ger honom full rättvisa.

Marseille är Frankrikes mest blomstrande handelsstad, och dess invånare gå till öfver fyra hundra tusen. Främlingen anar vid första ögonkastet dess betydelse, då han ser detta rastlösa lif på gatorna och vid hamnen, denna feberaktiga brådska, som jämt karakteriserar handelns stora knutpunkter. Äfvenså ge utom själfva läget — det ligger sydligare än Firenze — de mörka, solbrynta anleten, man öfverallt skådar, de mångartade tungomål, som nå ens öra hvart man vänder

sina steg, Marseille ett fullkomligt sydländskt skaplynne. Af sådant, som vanligen brukar ådraga sig turistens uppmärksamhet, äger det föga; dess storhet ligger i dess kommersiella lif och i det härliga läge, hvarmed en frikostig natur smyckat detsamma. Själfva staden är trång och illa byggd — ett enda storartadt sjömanskvarter —, och utsatt som den är på klippans grund utan skydd för solens brännande strålar är där under sommarmånaderna odrägligt hett. Också växa där tropiska plantor utan svårighet.

Utom den egentliga, djupt inskjutande hamnen äger Marseille flera andra, mer öppet liggande, men intressant är det synnerligen att företaga en båttur genom den förstnämnda bland otaliga fartyg af alla dimensioner och nationaliteter och att göra en liten färd till de i närheten liggande öarna. En bland dessa, på hvars skrofligt mörka, ogästvänliga massa en grå, tornprydd byggnad höjer sig, har erhållit ett slags historisk ryktbarhet. Det är "château d'If", det gamla statsfängelset, bekantgjordt genom Dumas' "Monte Christo". Åsynen af den lodrätt stupande klippan återkallade i mitt minne den gamle abbén och hans förmenta kropp, hvilken i sin säck slungades utför branten. Den längst bort belägna af denna ösamling uppbär en bländhvit, ståtlig syn; därute ser man sardinfiskarna ligga med sina nät och väderbitna farkoster.

Då man far från Marseille åt öster, aflägsnar sig i förstone järnvägen från hafvet; sedan en tunnel, och vid utgången från dess innandöme återigen samma skådespel, som tjusat ögat före ankomsten till Marseille. Därefter håller sig banan nästan ända till Toulon troget vid stranden med det ändlösa vågfältet på höger hand och höga kullsträckningar på den andra, allt under det hon genomlöper södra Provences fruktbara dalar. Man far hela tiden liksom genom en enda olivlund, så öfversållad är hela sträckan med dessa smäckra, lutande träd.

Vid Toulon återigen en liten utflykt i det inre af landet, då man på bergshöjdernas tilltagande storlek märker, att man ej har så långt kvar till Alpernas jättekedja; men snart rusar lokomotivet, liksom kunde det ej skilja sig från detsamma, åter ned till det sköna hafvet, som det sen ej lämnar, och — i sanning! — jag förstår denna trängtan hos lokomotivet. Ty Medelhafvet, som öfverallt träffas i förening med detta vackra epitet i fråga om vatten: "blå", det är ej som andra haf. Hvem tänker ej, då han hör namnet Atlanten till exempel, med detsamma på tjutande vindar, stormiga höstnätter, skyhöga vågor, spillror och vrak? Men med Medelhafvet är ej något sådant dystert begrepp förenadt. Det är den eviga ungdomens och skönhetens haf, som till sin än spegelblanka, än af en lindrig oro höjda barm sluter länder, där naturen utvecklar sin mest tjusande harmoni, där orangen och konsten tusenfaldt blommat, och där själfva armodet bär friheten och skönhetskänslan på sitt änne. Från Sunions udde skådade Athene ut öfver detsamma, Kartagos rikedomar lågo för dess fot, i dess åsyn hade det mäktiga Roma slagit upp sin härskartron, Genova och Venezia öste skatter och hjälterykte ur dess sköte, och än i dag ligger Napoli lika strålande som fordom i famnen på sin himmelsköna golf, så ofta upplyst af den flammande Vesuvius — är detta ej nog för att gudomliggöra ett haf?

Frustande ilar tåget fram utmed den ena utskjutande viken efter den andra; den största af alla dessa klippkantade bukter är den vid Fréjus. På andra sidan denna ser man de hvita husen af en liten stad sticka af från de blånande böljorna. Det är Cannes, som ligger vid ena sidan af sin golf, inbäddadt i oranger och rundtomkring på höjderna omgifvet af en vidsträckt, friskt doftande furuskog, hvilken i så hög grad bidrager till denna badorts hälsosamhet. Öfver detsamma gärda sig på afstånd höga, grå bergmassor likt en storartad fonddekoration. Den ena praktfulla villan och tropiska trädgården efter den andra ilar förbi ögat; på ett ställe står man och

spelar käglor i skjortärmarna, och det är dock i november, en särdeles kulen herre uppe i norden.

Mellan Cannes och Nizza är det sen en ständig kurra-gömma-lek mellan tåget och den lindrigt krusade hafsytan. Nu rusar man mellan höga bergväggar, där man blott ser de rödaktiga, kantiga klipporna, nu kilar man åter ut i det fria, längs randen af vågorna, så återigen en bit, där vagnarna dundra på den sprängda vägen, och så på nytt ett stycke blått med ett segel dykande upp vid horisonten, och så vidare i oändlighet. Snart piper det dock så eftertryckligt fram i têten, att man, om än stendöf, märker, det man närmar sig till en hufvudstation. Man tittar ut genom fönstret och ser då en hvit husmassa längs brynet af en halfcirkelformig golf — det är Nizza, sjuklingarnas Betesdadam.

Nizza är en stad på öfver åttiotusen invånare, men rundt kring den egentliga stadsdelen sticka en otalig mängd villor upp sina hufvud mellan grönskande trädgårdar och terrasser. Åt hafssidan kantas den af en vidsträckt kaj, hvars västliga, med palmer och oliver planterade del betecknande nog bär namnet ”promenade des Anglais”, hvilka här naturligtvis bilda ett slags stat i staten. Deras språk höres på gatorna och i omgifningarna, det läses i bodfönster och på väggarna litet hvarstans, och ”hôtel d'Angleterre”, ”de la Grande-Bretagne”, ”des Anglais” m. fl., m. fl. vittna om deras tillvaro.

Nyssnämnda kaj — d. v. s. egentligen la promenade des Anglais — utgör den mest eftersökta promenadplatsen och är äfven en obeskrifligt angenäm sådan längs Medelhafvet, hvars böljor i melodisk enformighet skvalpa och skumma mot kiselranden. Jag vet ej om det är en inbillning, men när jag går utmed denna strandpromenad, där kiseln och stenbarriärerna glänsa i solen och där tusentals lakan ligga till torkning, så förefaller mig hela staden så bländande hvit som ett skelett, där den ligger i det rena, gnistrande solljuset med den djupblå himmelen spänd öfver sig som ett jättelikt ”suntält” och

med den än mörkblåare vattenmassan, hvilken breder ut sig så långt ögat når. Ett afbrott mot detta hvita och blå bildar det dunkelt gröna på höjderna.

Att gå och flanera här vid Nizzabornas promenadtid är ett stort nöje, då man ser den eleganta världen församlad, gentlemän från alla land — näst engelsmän förnämligast ryssar —, prydliga ekipager, ryttare och ryttarinnor. Tröttnar man då att skåda på denna ström af rikt folk, så förströr man sig med att betrakta de täcka, stilfulla villor, som kanta vägen, och när äfven detta ej mera roar, slår man sig ned på ett säte, lyssnar till vågornas sång och njuter af den blå vattenrandens åsyn, öfver hvilken solen kastar en bländande, bred ström, som glittrar och dallrar likt ringarne i en vågig pansarskjorta af silfver och rundt kring sig kastar millioner skimrande guldflingor.

Vid början af denna "promenade" sprider en liten "jardin public" sin grönska vid ljudet af en porlande fontän. Invid densamma är utloppet af den nu uttorkade flod, "le Paillon", som ringlar sig genom staden genom sin infattning af stenkajer. Den närmast hafvet belägna är den palmplanterade "quai Masséna", och sen sträcker sig i hela sin längd "S:t Jean Baptiste", likaså beskuggad af träd. Till höger om denna står i en liten grönskande anläggning bronsstoden af Masséna, Genovas försvarare, hvilken i dessa nejder skurit sina törhända skönaste lagrar.

Ståtliga hotell, som ha sin like i få hufvudstäder, och en rad af präktiga butiker möta ens blickar på ena sidan, under det på den andra sidan flodbädden allt har ett torftigare utseende; det är de mindre lyckligt lottades hemvist. I denna stadsdel är grönsaksmånglarnes och grönsaksmånglerskornas, brödbodarnas och makaronernas hufvudsäte. Oerhörda massor af kycklingar och fjäderfä kackla där i kapp i de smala, vindande gränderna, där husen närma sig till hvarandra upptill och bilda liksom långa, smala portiker.

Hon består nästan uteslutande af italienare, Nizzas fattiga

befolkning, och såvidt jag kunnat finna ligger dess förnämsta egenskap i att vara lyckliggjord med en talrik svärm små svarta, skrikande bytingar till ungar, som i konsten att frambringa tjutande, skränande läten lämna sina små kusiner i norden långt, långt bortom sig. Det är för mig en gåta, att de fullvuxna italienarne i allmänhet ha så goda röster, änskönt de tillbringa sin barndom i ett ständigt skrän. Törhända dock, att detta stärker stämbanden. Måhända tycker man, att jag nog hårdt bryter stafven öfver Italiens ungdom; men säg själf, hvad vill man göra, när man midt emot sitt fönster har några slika gastar, som ej pausera, hvarken dag eller natt?

Från "Place Garibaldi" i den sistnämnda delen af staden går en stig uppför branten af en hög kulle, som sträcker sig ända intill hafvet och bildar en sorts skillnad mellan den långa strandvägen och en annan vida mindre på vänster hand. Det är "Le château", som det kallas. Vi besluta oss väl för att gå upp. Snart komma vi in i en vacker, grönskande natur, där man nästan skulle kunna tro sig någonstädes på vår kära Djurgård bland friska tallar, unga ekar, lönnar och rosenbuskar, såframt ej mörklagda, pyramidformiga pinjer och framför allt de grågröna, köttiga kaktusarna gåfvo en vink om, att man är närmare ekvatorn.

Efter en liten stund går vägen ut från sin skuggiga infattning, och vi se då under oss vid foten af branten en vattenbassäng med ett hundratal af mest smärre fartyg på sin spegel. Det är Nizzas lilla hamn, hvilken sålunda uppifrån sedd med de bakom honom upptornade bergen till ram bildar en särdeles täck syn. Men ännu virar sig stigen uppför. Bäst vi gå, befinna vi oss bland några tjog påfåglar, som breda ut sina stjärtar och utstöta trumpetlika läten; men vi bevärdiga dem ej med någon längre uppmärksamhet utan skrida raskt på och stiga slutligen uppför de trappor, som leda till terrassen på bergkullens hjässa. Solen är nu i stark fart klifvande utför himlabacken, då vi kommit dit upp, men är därför endast

mindre brännande och dess mera skön. Vi slå oss ned i skuggan af en oliv och fördjupa oss i det vackra panoramat.

Å ena sidan ligger nästan lodrätt under våra fötter staden, af hvilken man tydligen urskiljer den nyare, fashionablare, vore det ock endast på de bjärta, röda taken, under det den andra delen med de mer dunkelt gulbruna taken, sina grå murar och trånga gränder ger ett odeladt intryck af att vara ett söderns barn, vida mer pittoreskt, men kanhända också mindre angenämt att göra en närmare bekantskap med. Bland dess hus höjer sig den lilla katedralen med sin runda kupol à la Solna kyrka likt en annan matrona. Mellan dessa båda partier slingrar sig den uttorkade strömfåran.

Från den egentliga staden höja sig terrassformigt de gröna kullarne med sina mörka orangelundar, i ramen af hvilka de tallösa villorna blicka fram. Högre och högre bli de omgifvande höjderna, i det de på samma gång antaga mer djärfva, bisarra former, och i bakgrunden höja sig berg, på hvilkas nakna hjässor ingen vegetation, ej ens tallarna, trifves. I synnerhet är det ett — jag tror det är "Mont Chauve" — som i full öfverensstämmelse med sitt namn stolt höjer sitt skalliga hufvud, till hvilket de lägre blicka upp med vördnad. Bland bergen till höger vindar sig en grön orm; det är "le Paillon", som omgifven af träd här bryter sig en väg mellan bergen. Jag gick framåt den väg, som löper utmed kanten, en söndag. Han är synnerligen vacker.

I förstone går han förbi lummiga höjder, där här och där ett litet hus eller kapell står och tittar utför sluttningen, under det vassrör höga som träd kanta själfva brädden. Snart delas han dock i tvenne armar, af hvilka den ena blir allt trängre och trängre mellan de tilltagande klipporna. En liten stig ringlar sig upp på höger hand, den vi följa. I ett nu komma vi in i en ytterst smal allé af mörka, smäckra cypresser, i sig själf så täck och behaglig, men än vackrare genom sin omgifning, då på ena hållet långt nedan ens fötter strömbädden

ligger knappast synlig för den rika växtligheten af plataner, lindar, ståtliga almar och buskväxter på hans botten, medan på det andra tallarna betäcka den djärfva sluttningen och luta sig öfver ens hufvud, liksom ville de störta sig utför branten. Nära ingången till den lilla allén står på en utskjutande klippa ett litet vänligt, grått kapell, hvars klockor i den blida sommardagen pingla och pingla, och detta pingel är som om det hörde till naturen själf, så väl stämmer det samman med grönska, solljus och fågelsång. Ett litet stycke bortom denna fridfulla tafla bli flodbädden och de sig upptornande bergväggarna allt skrofligare och vildare. Ensligt sorlar den lilla vattenmassan mellan stenblock och bergrännor och bryter sig på ett ställe en underjordisk väg under klippan, hvarest hon bildar en stor, ståtlig grotta, "la grotte S:t André". Droppstenen hänger där ned från de skumma, fuktiga hvalfven, som på sina ställen ordentligt begrafvas under mängden af buktande slingerväxter — med ett ord, den näpnaste bergsinteriör, man gärna kan tänka sig.

Under denna lilla utflykt ha vi emellertid kommit ett godt stycke från vår goda terrass där uppe på "le château". På den ena sidan häraf se vi, som sagdt, staden, de gröna terrasserna och de skrofliga bergen. På den andra ha vi det vida, spegelblanka hafvet, så långt blicken räcker, med en mörk rand hän vid horisonten och en gyllne strimma från den nu sjunkande solen dallrande med millioner fasetter i dess sköt. Till vänster skjuter en hög klippudde ut bland böljorna, krönt af en fantastisk, slottslik byggnad med torn, vallar och krenelerade ringmurar, bortom honom ännu en med en hvitmenad fyrbåk på sin rygg. Till höger om golfen sticka tvenne låga, gröna landtungor fram i hafvet, den längre bort i synnerhet skjutande långt ut såsom en stor, mörk jätteödla. Öfver densamma varsnar man de dunkelgrå ytterlinjerna af höga berg, just de, bakom hvilka Cannes ligger insänkt.

Allt mer purprar dock solen haf och berg, dess strålande

klot sänker sig allt djupare, det dyker ned bakom höjderna vid Cannes och försvinner. Men liksom sade det blott motvilligt sitt godnatt åt jorden, blinkar det och glimrar ännu några ögonblick bakom bergen. Dessa sista små slängkyssar ta slut, men än lyser ett bleknande skimmer en stund på de fjärran stående klippornas toppar. Där solen gått till hvila i sin bädd breder sig nu öfver synkretsens rand en förklarad gloria af denna hänförande, mildt guldgula färg, som inspirationen älskat att lägra kring madonnan och barnet, en färg som stämmer så innerligt samman med sydliga, yppiga dalar, myrtenlundar och sviktande palmers kronor, och som nu, innan den öfvergår i det djupblå, smälter i en underskön, grön kolorit. Småningom inträder likväl skymningen, och öfver hafsytan sveper sig en gredelint mörkgrå färgton, som städse infinner sig efter solens nedgång. En lika gredelin, bred rand bildar sig ned vid horisonten på himmelen, under det den öfriga runden bibehåller sin blå fägring, från hvilken endast några lätta skyar bilda undantag, somliga ljusa, likt snöhvita, krusiga ulltappar, andra mer skära och åter andra nästan svarta, men luftiga och sönderflikade, såsom hade någon på himlahvalfvet kastat upp en söndrig, svart spetsslöja. Från den trakt, där dagens jättestjärna gått ned, blinkar snart vänligt fram aftonens stjärna, som är ute och tittar sig kring på himmelen för att kunna säga åt sina små syskon, att de utan fruktan kunna våga sig fram. Efter hand troppar ock den ena småttingen efter den andra ut, och som en svag härmning af de gnistrande ljusen upp i det blå börjar ock Nizza tända sina ljus, det ena efter det andra. Vi stiga ned från kullen och befinna oss inom kort åter bland människor, vimmel och bullrande lif.

IV.

I baskisk bygd.

Saint-Jean-Pied-de-Port.

Det var många år sedan jag för första gången kom till Saint-Jean-Pied-de-Port... Saint-Jean vid foten af passet, ty "port" kallar man ju ett pass för här i Pyreneerna.* Jag anlände då per mulåsna från Pamplona och Roncevaux, eller Roncesvalles, namnkunnigt i den legendariska historien, enär ju den från Spanien kommande Karl den stores eftertrupp på den mellan skogiga klippor löpande stigen därofvan nedgjordes af de på höjderna lurande fientligt sinnade baskerna, hvarvid bland andra den tappre Roland fann sin död.

Det var då som på Karl den stores tid, så till vida åtminstone att någon för vagnar farbar väg icke gafs öfver bergskedjan. Men den dag som är (19 augusti 1908) åker man bekvämt härifrån till Pamplona och vice versa.

Af mitt några timmars besök här i tiden stod mig icke mycket kvar i minnet, då jag nu senast beslöt mig för att för några veckor slå ned mina bopålar i Saint-Jean-Pied-de-Port. Jag kom blott ihåg att jag, när jag från Valcarlos, den sista spanska byn, kom hit ner, från en kulle såg en liten stad lägrad mellan höjder i en vid dalsänka, en liten stad, omgifven af gamla murar och med något kyrktorn som stack upp. Och jag erinrade mig också, att jag åt frukost på ett snyggt litet värdshus lägradt vid en bro och att man där

* Se Spadas »Spanien», sid. 35. *Utgifvaren.*

bland annat serverade mig utmärkta foreller och ett godt hvitt vin. Jag blef också frapperad öfver att man på norra sidan Pyreneerna stod så mycket högre i kulinariskt hänseende än på den södra, och öfver att allt på det hela taget såg så mycket prydligare och mera ansadt ut. Då jag sedan tog diligensen till Bayonne, föreföll det mig nästan som om jag färdats genom en stor park, när jag for förbi nätta byggningar med trädgårdar framför, där blommorna solade sig på parterrer och slingerväxter klängde uppför hvita murar. Och jag tyckte, att den som sagt att det icke vidare gafs några Pyreneer haft orätt och att allt på denna sidan om berget vittnade om en större välmåga, när jag jämförde det med hvad jag lämnat på den spanska sidan, vildare, barskare, fattigare, ännu pittoreskare kanske, men mindre smekande idylliskt, och när jag tänkte på den småruskiga lilla posadan i byn Burguete nära Roncesvalles' kloster, hvarest jag, förfogande öfver ett litet rum med en diminutiv fönsterglugg, knappt så stort att man kunde vända sig i det, tillbragt ett par dygn, förljufvande min tillvaro med att lyssna till de vattenklingande bjällrorna på korna som betade rundt ikring längs de bjärtgröna, framåt skogsbrynet och berghällarna sig dragande ängarna.

Gamla murar och färska foreller. Ja, det hade jag klart för mig, att det skulle gifvas här fortfarande. Och bäggedera finnas alltjämt. Att de åldriga vallarna stå kvar förvånar mig mindre. Men förunderligt är det däremot att man ännu blifver bjuden på foreller. Dessa äro, som man vet, ett ganska illfundigt släkte och, såsom alla fiskare kunna intyga, icke så lätta att draga upp. Men icke desto mindre serveras de dagligen på Hôtel Central, hos Cadiou, hvarest jag har min tillvaro, och jag är öfvertygad om, att man förtär dem på de andra ställena här också. Tro dock icke, att de ärligt fiskats med spö, det enda tillåtna sättet. Nej, i regeln är det alltsammans tjuffiske. Man lägger ut nät på nätterna i den lilla Nive-floden och icke nog med det, man skall också begagna sig

af sprängämnen och andra mer eller mindre helvetiska förstörelseredskap, då naturligtvis små stackare till fiskar ljuta döden med de äldre. Och under många Herrans år har detta utrotningskrig försiggått. Hvadan det verkligen är besynnerligt, att det ännu gifves några foreller kvar. Men då man talar med infödingarna om att det är synd att på så vis utrota den aptitliga fisken, svara de: "utrota! . . . men det finnes alltjämt fullt af dem". Och hvad tjuffiskningen angår, ha de mycket vida och öfverseende idéer, liksom alla gränsbor ju för öfrigt ha förkärlek för allt som stöter på förbjuden frukt och smuggleri. Hvad gendarmerna beträffar, göra de å sin sida icke den ringaste min af att på något sätt vilja ingripa, ehuru de naturligtvis icke sväfva i okunnighet om det sätt, hvarpå fisket bedrifves. Och de — liksom vi — äro utan tvifvel amatörer på foreller, hvarför de blunda och svälja.

De gamla fästnings- och stadsmurarna äro lyckligtvis oanfäktade. Och de bidraga icke litet till att gifva orten sin karaktär, med sina gråbruna, litet rödlätta massor omhägnande den gamla spanska "staden" — det drar tre minuter att gå igenom den — på kullen liksom ställvis också den nedre delen af orten, ty muranläggningen är dubbel. I deras undre delar finnas nog många stenar, som förskrifva sig från de gamla Navarrakonungarnas dagar, och en stor del af vallarna i sin helhet ha åtskilliga hundra år på nacken, såsom också spetsbågsportarna vittna om. Endast citadellet på höjden, nästan skyldt af de kringliggande ståtliga trädgrupperna, härrör uteslutande från Ludvig XIV:s tid och Vaubans fästningskonst, sedan Saint-Jean i pyreneiska freden 1659 af Spanien afträdts till Frankrike och då fick rang af hufvudstad i det franska Navarra.

Om orten ännu kan bestå sig med denna trefliga murlyx och man icke här som på så många andra ställen rifvit ned allt, är det icke så besynnerligt. För hvad skulle det tjäna till? Här finnas Gudskelof — jag talar som egoistisk turist, men invånarna själfva tyckas för öfrigt icke sörja öfver bristen på

öfvercivilisation — inga spårvägar, och i den lilla spanska staden på kullen voro de särskildt lika omöjliga som obehöfliga, inga fabriker eller slikt, som kräfver att man kastar kull annat för att det skall få utrymme. De många små vattenfallen drifva inga sågar eller maskinhjul utan tjäna blott, ett par af dem, för blygsamma mjölnare. Elektricitet och glödlampor har man öfverallt förstås, äfven i ganska fattiga boningar och i hus som ligga långt utanför orten, ty de kosta icke stort, men kraftstationen ligger lång väg härifrån.

Nej, ännu så länge är det lugnt och fridfullt i Saint-Jean-Pied-de-Port. Den lilla staden — för den har icke så mycket som två tusen innevånare — stämmer med allt det gröna den har kring sig, med de höga kullarna ikring och bergssilhuetterna längre hän, utan att något oroar. Man ser till och med ganska få automobiler, och under det att man femtio kilometer härifrån, vid kusten mellan Bayonne, Biarritz, Saint-Jean-de-Luz, Hendaye går i eviga dammoln, bland trumpetningar och varnande hornstötar, kan man här gå i fred på de vackra vägarna, utan att annat än undantagsvis störas af de landskapsfördärfvande fordonen. Ibland kan man icke se eller höra mer än ett par sådana under hela dagens lopp, och jag talar då om den största stråkvägen. Hvad man möter är någon anspråkslös kärra, något makligt framskridande gult kospann, hvars med en lång styrkäpp beväpnade förare går framför de med linneschabrak, nät öfver mulen och en liten ullmatta mellan hornen, till värn mot flugorna, utstyrda djuren. Ty korna användas här allmänt till dragare och ha ingalunda ett så bekvämt yrke som i andra nejder kommer dem till del. Och dessemellan skumpar på en liten pigg bergshäst en ryttare fram, med filt hängande öfver sadelknappen på spanskt mod och duktiga stigbyglar, och små åsnor forsla säckar och korgar. Det senare, filosofiska släktet är det synnerligen godt om. Men hör man något buller, så är det gemenligen, om man icke fäster sig vid ankornas snatter, från en söfvande kaskad.

Helt gemytlig är också den lilla orten själf, genomfluten af en af de små Nive-floderna; för det finns, att icke räkna tillflöden i miniatyr: källsprång och rännilar, tre Nive-ar med olika baskiska titlar, hvilka förena sig ett stycke nedanför S:t Jean. Husen äro i allmänhet charmanta i sin enkelhet, de flesta gamla, alltid hafvande något hundra år att tälja om. Den branta, upp mot citadellet förande lilla gatan och "den spanska gatan", som leder upp till vägen mot Valcarlos och Roncevaux, äro kantade med åldriga byggnader, många med årtal och uppbyggarnas namn öfver portarna. Deras framstickande, skyggande tak och i olika, men merendels dämpade kulörer skiftande murar, med luckor och balkonggaller och någon loggia, till hvilken en trätrappa för upp, äro så intagande med sin öfvervägande spanska prägel. Och takteglen här äro så mildt färgade. Ingenting skriker, ingenting gnisslar, om jag undantar åsnorna, när de ge hals.

Någon fjällnatur råder ju icke alls i detta "de låga Pyreneernas" rike. Omgifningarna här äro väna och blida. Litet mera majestätiskt vildt ter det sig förstås, när man ser bort mot bergens hufvudkedja, öfver hvars toppar — dock icke så himlastormande i denna trakt och aldrig snötäckta på somrarna — melankoliska moln gärna lägga sig och gifva dem en fantastisk klädnad. Hvad som tjusar här är den ymniga vegetationen och det vackra ljuset. De klara ängarna, interfolierade med ett och annat majsfält, beströdda med träd och där de höga, ståtliga popplarna hålla vakt längs floddragen, öfver hvilka en och annan stenbro, ofta månghundraårig, eller träbrygga för, gå så vackert upp i sluttningar och höjder med lummiga partier i myckenhet. Präktiga kastanje- och valnötsträd, tjocka ekar, almar och akacior, lindar och plataner bilda fläckar och skuggiga massor öfverallt. Och ända högt uppe på bergssluttningarna ser man i militäriskt raka led de ljusa vinrankorna uppställda. Ty i motsats till nejden kring Saint-Jean-de-Luz är detta icke ett äppel- och ciderland, utan ett vinland.

Särskildt åtnjuter vinet från Ironlegny, några kilometer härifrån, ett godt rykte.

Atmosfären här är utsökt, vanligen litet beslöjad, vare sig att solen lyser på blått fält, att morgontöcknen svepa öfver dal och höjd, eller att bergen mot aftonen draga på sig skir i olika förtoningar, grågröna, rosiga, orangefärgade, violetta. Det är en vacker, fint nyanserad himmel, i hvars inlandskaraktär hafsvindarna ännu ha ett ord att säga, luminös utan att vara skarp.

Någon ändring har väl dock Saint-Jean-Pied-de-Port undergått sedan jag sist var här. Då existerade ingen järnväg åt detta håll, medan nu en linje går hit från Bayonne, hit men icke vidare. Den gör, med stationen en bit från orten, icke mycket väsen af sig för öfrigt. Resenärerna äro icke mycket talrika, ibland sitta blott ett halft dussin personer på tåget, och förnam man icke några gånger om dagen ånghvisslan på afstånd, skulle man knappast veta, att järnvägen fanns till. Men man skickar höns, ankor och får på den till Bayonne, och icke minst svin och grisar, hvilka det göres Bayonne-skinkor af. Den grymtande rasen är starkt företrädd i trakten och promenerar ganska fritt ikring här liksom i de kringliggande byarna, utan att det därför råder någon osnygghet. Ty om man jämför denna nejd med Bretagne till exempel, så är här renligheten fabelaktig.

Flera hotell ha också växt upp här. Icke mindre än fyra sådana — några jättehus är det naturligtvis icke, ett par äro byggningar från Ludvig XIV:s tid — ligga kring den trekantiga torgplatsen i den undre stadsdelen, där det på måndagarna är marknad med från trakten inkommande bondfolk, fyrfotingar till salu, lifsförnödenheter, husgeråd och kram af olika slag.

Men det är alls icke proppfullt på hotellen, snarare litet tomt. Under det att man på badorterna vid hafvet, och också inne i landet, denna tid på året kan ha svårt att få plats till rimligt pris, lefver man här i allsköns ro för sex francs om dagen på det finaste hotellet. Och likvisst är luften så ren och god —

någon hetta är det icke, ehuru man blott är på bortåt ett par hundra meters höjd öfver hafvet, och det råder nästan alltid litet drag och fläkt utmed flodfårorna — och omgifningarna äro, som sagdt, sköna och angenäma. Men det är icke på modet att fara hitåt, och man ser ej så mycket som tillstymmelsen till ett litet kasino en gång. Något jag för min del alls icke saknar.

* *
*

Man har mycket tvistat om det baskiska folket och dess ursprung liksom om dess språk, hvilket ju icke har någon utpräglad frändskap med något annat. Säkert är, att det ena som det andra äro väl bibehållna kvarlefvor från förhistoriska tider, och att baskerna lämna ett vackert exempel på en frihetsälskande och motståndskraftig ras. Skola de icke slutligen duka under för det franska inflytandet å den ena sidan, det spanska å den andra? Det är ganska troligt, men ännu så länge ha de tappert stått emot den främmande inblandningen och bevarat sina gamla nationella drag.

De franska baskerna äro ju de minst talrika och uppgå väl nu icke till etthundrafemtiotusen, med centern i denna trakt, östra flygeln mot Mauléon och den västra kring Saint-Jean-de-Luz. Mera än bretonerna ha de spjärnat emot det franska språkets öfvervälde. Ty om bretonskan icke längre talas annat än i det västligaste Bretagne, är ”Euskara'n” fortfarande omhuldad af allt hvad basker heter. I byarna härikring känner flertalet gammalt folk icke till annat än den, de förstå icke ett ord franska, snarare kunna de då några ord spanska — med de spanska Navarra-baskerna ha ju de franska på detta håll många gemensamma intressen, att icke tala om att för ett par, tre hundra år sedan hela denna nejd hörde Spanien till. Och äfven många unga, synnerligast på den kvinnliga sidan, ha svårt att förstå franska.

Sina friheter och privilegier ha baskerna envist försvarat under seklens lopp, ända till dess det blef dem omöjligt gentemot den moderna utjämningsandan. Hvad som slår en såsom ett litet bevis därpå är att man i dessa trakter icke träffar på några gamla borgruiner, hvilka det annars är godt om i olika franska landsändar. Men feodalväldet kunde aldrig vinna något insteg hos dessa demokratiskt, att icke säga republikanskt anlagda befolkningar med deras starka solidaritetskänsla.

Det är ett självständigt släkte, dessa basker, stolt utan att vara skrytsamt och besittande många förträffliga egenskaper, arbetsamt, hederligt och måttligt — stölder och brott förekomma sällan här — och med ett, trots folkets allmänna demokratiska tendenser, nästan aristokratiskt drag hvad individerna beträffar. Jag har sällan sett bönder, hvilka göra intryck af att vara så "väl uppfostrade" och ha en så naturlig nobless. All klumpighet, tölpaktighet och grofhet synes vara dem främmande.

En vacker ras är det också. Männen, gemenligen icke särdeles långa, ha matt ansiktsfärg, vanligen bruna ögon, ehuru gråblå icke äro sällsynta, rätt regelbundna drag, håret kortklippt. De på traditionen hållande baskerna äro alltid slätrakade, mustascher bäras nu sedan en tid undantagsvis, skägg aldrig. Det utmärkande plagget är, jämte "boina'n" eller den mjuka, runda, mörkblå baretten, den korta, tunna, mörka tröjan, som endast går till höfterna, öfver bröstet sammanhållen af ett par tränsar med stora öglor samt på ryggen fallande i släta veck. Halsduk bär icke en bask, som håller på gammal sed. "Espadrille'n", den låga skon med repsula, ha de alla när vädret tillåter, och den bidrager till att ge de smäckra, spänstiga, viga figurerna denna lätta, elastiska gång, som är utmärkande för dem. Istermagar äro här nästan okända.

Kvinnornas hy är hvitare och rosigare än männens. Man ser många vackra, och typen är elegant, med rikt, öfvervägande mörkt hår, fint skuren näsa, väl tecknad, icke stor mun. Äf-

ven de, vana att gå långa vägar i backarna, äro smidiga, väl proportionerade och föra sig bra, med en graciöst säker hållning och gång. Men om man ser många fagra flickor, så bevara de i allmänhet icke så länge fägringen. De få också i regeln arbeta mycket, så mycket mera som emigrationen på dessa kanter under lång tid haft stora proportioner och beröfvat nejderna en massa unga män. Å andra sidan ha baskerna sin lilla orientaliska sida, och på landsbygden har det varit regeln att kvinnorna få passa upp männen, så vid måltiderna som eljest. De gamla sedvänjorna hafva naturligtvis i både ett och annat börjat få mindre kulör. Dock ha ännu åtskilliga hållit i sig. Så ifråga om bröllop till exempel, åtminstone när sådana försiggå på rama landsbygden och kontrahenterna icke äro alltför fattiga. Man begifver sig då i procession med ryttare och musik till den gård, där bröllopsfesten skall försiggå. Bröllopsgåfvorna inklusive en mängd mat- och dryckesvaror forslas på en eller flera kärror, dragna af pyntade oxar eller kor — ty dessa användas ju här allmänt som dragare. På en sådan vagn tronar också sömmerskan, hvilken sytt brudens klänning och utstyrsel i linneväg och vid sådana tillfällen spelar en mycket framstående roll. Gästabudet varar ofta ett par dygn. På matbordet har hvar gäst framför sig de goda ting han bidragit med eller ha de, prydligt arrangerade, åtminstone hans namn påskrifvet. Kakor och tårtor, hvilka mest bestås af de kvinnliga deltagarna, medan männen särskildt anskaffat allt i dryckesväg, äro legio, och man ger af hvar och en alltid midtelpartiet åt bruden. Och som hon icke kan äta upp allt det där, bäres det till hennes bostad, hvarest det blifver en riklig samling kakprof.

Jag nämnde något om emigration. Den har grasserat väldigt i dessa nejder och fortfar ännu, likväl icke i så stor skala som förr, då värnplikten var mångårig och en mängd unga män, hvilka kasernen bjöd emot, reste bort för att undandraga sig den. Målet för de flesta har varit Sydamerika, särskildt ar-

gentinska republiken, då ju baskerna med sina historiska och geografiska förhållanden kände sig minst främmande bland en spansktalande befolkning. Många stannade på andra sidan hafvet för alltid, ofta grundande familj där. Somliga slogo sig bra ut och gjorde sig förmögenhet med kreatursskötsel, landtbruk eller kommers, och duktigt är ju också folket, som sagdt. Åtskilliga gick det naturligtvis icke så väl för, och många skulle ha velat vända åter till hembygden, men skämdes ofta för att komma igen med tomma händer, eller hade de icke penningar till återresan, och så stannade de. Några kommo dock tillbaka, sedan de skrapat ihop en liten förmögenhet, lättare att samla där borta än här, hvarest landet, utan att vara mycket fattigt, dock icke är rikt, och jorden kräfver mycket arbete — på sistone ha i förbigående sagdt phylloxeran och dess släktingar begynt antasta vingårdarna här. Och dessa återvändande, som köpte sig en liten egendom och slogo sig ned för att i lugn och ro njuta af hvad de sparat ihop, utgjorde naturligtvis ett lockande föredöme för många. Ofta hör man här sägas om den eller den: ”Det är en amerikanare.” Men då är det helt enkelt en bask, som kommit tillbaka från nya världen.

På sista tiden kan man emellertid konstatera, att emigrationen, hvilken dragit bort en så dryg del af befolkningen, aftagit.

Folket här är öfverhufvud ganska religiöst och håller på sin gamla katolska tro. Kyrkorna äro alltid fulla vid mässan. Likvisst gick här i Saint-Jean-Pied-de-Port municipalitetet vid de sista valen öfver från de konservativa, hvilka under långa år haft ”makten”, till republikanerna. Men dessa få akta sig för att stöta befolkningen i dess nedärfda vanor, ty då skulle de icke blifva långlifvade.

Sålunda hedrade för en liten tid sedan biskopen i Bayonne vår lilla stad med sitt höga besök. Och han blef, när han lämnade stationen, mottagen med mycken högtidlighet. I stor procession, med en majestätisk, prålande kyrkvaktare i spet-

sen, präster, korgossar, kors och hvitslöjade flickor, hvilka hade kransar i håret — en af de unga reciterade ett välkomstpoem — begaf sig hans högvördighet, signande och sträckande fram sin skimrande biskopsring till kyssning åt alla kvinnfolk, gamla och unga, hvilka trängdes ikring, till den med girlander sirade kyrkan under en gyllene baldakin, buren af fyra män, medan liturgiska sånger tonade och klockorna ljödo.

Det var på aftonen ganska lustigt att iakttaga värdshusvärdarnas hållning. Icke ville de stöta sig med municipalitetet, som sitter vid styret, och ej heller med den troende befolkningen. Skulle de manifestera eller ej? Men när mörkret inbrutit, satte en af dem upp ljus i alla fönsternischer. De andra, hvilka förut varit mera än tveksamma, ville då icke vara sämre, utan skyndade att följa exemplet. Hvadan ljus och kulörta lyktor, som förut blott varit synliga i något enstaka privathus, snart lyste kring torget. Och monseigneur gjorde där belåten en rund, i sällskap med den lilla Notre-Dames kyrkoherde och några andra underdåniga prästmän, för att taga illuminationen i ögonsikte.

* *

*

”Baskerna äro ett litet folk, som hoppar och dansar på Pyreneerna”, har någon ryktbar man sagt i tiden. Och den definitionen innebär en viss sanning. I självfva verket ha de två stora passioner: dans, hvari, ifråga om nationaldanserna, mycken hoppning ingår, och ”pelota'n”, bollspelet, som äfven ger anledning till viga skutt.

Om deras entusiasm för dessa idrotter har jag kunnat öfvertyga mig under dessa dagar, då den fyra dygn varande årsfesten i Saint-Jean-Pied-de-Port försiggått, lockande hit folk från olika baskiska landsändar, äfven från andra sidan Pyreneerna. Ty det är den förnämligaste här i trakten. Och det har varit en svit af musikaliska underhållningar, med di-

verse små orkestrar, inklusive spansk eller franskspansk ”estudiantina” och valthornsblåsare, processioner, illumination och fyrverkeri, friluftsbaler både på eftermiddagar och kvällar, samt uppvisningar af gammaldags dans och pelota-partier.

Först den andra festdagen anlände emellertid med järnvägen från Mauléon—Pau—Saint-Jean-de-Luz—Bayonne de långväga gästerna, beryktade dansörer från la Soule — nejden kring Mauléon och Tardets — och andra. Det var en mycket glittrande och sprittande liflig anblick, då följet gjorde sitt intåg här, beskådadt och hylladt af täta åskådarmassor.

Det öppnades af ryttare i kostymer, i höga grenadjärmössor, som på första kejsardömets tid, utstyrda ”sappörer” med ofantliga bilor. Sedan kommo ”jättarna”, ”gigantones”, efter spansk sed, ofantliga dockor uppburna af under sidendraperier skylda män, så att det hela ter sig som en enda burlesk figur. Och därefter dansörerna i två olika grupper. Den ena bar hvita kostymer, men med byxrevärer i guld, rödt, blått, röda skärp och dito baretter med tofsar, skjortbrösten prydda med en massa förgyllda knappar och broderier. Öfver ryggen hängde långa vimplar i bjärta kulörer ned. Den andra hade mörkare, med än större grannlåt sirade jackor, damasker i svart och hvitt och guld. Dessa senare kallas för ”demoner”. Till dem hörde äfven en figur med en om vildarnas utstyrsel i fjärde akten af ”Afrikanskan” minnande monumental glitterkrona och en lika grann, från mage och rygg utskjutande ”häststomme”, sådan clownerna ha, när de leka ryttare på cirkus. Förgätom ej heller en med bjällror försedd man, hvilken bar på en käpp med hästsvans, och en annan, utstyrd som marketenterska i hatt med grå fjädrar. Alla dessa ha sin plats gifven i de baskiska gamla danserna såsom de utföras i la Soule. En slottsherre i mantel och krona och hans gemål beledsagade i vagn detta följe, som kompletterades af ”estudiantinan” med gitarrister och mandolinister i den traditionella spanska studentkostymen, några dansöser, likaledes i dräkter af gammalt

spanskt snitt etc. Och tid efter annan stannade man och dansöserna utförde vid ljudet af "chirula'n" — ett slags klarinettpipa — högtidliga piruetter under mängdens varma bifall.

Den stora dansuppvisningen hölls emellertid på eftermiddagen, på pelotabanans af höga träd omgifna, pittoreska mark strax utanför orten. En hög estrad var där uppförd, och åskådarläktare på sidorna, hvarförutom en manstark gratispublik skockats ikring, begagnande sig af alla möjliga utsiktspunkter och klättrande högt upp i träden.

Dansföreställningen räckte i tre dryga timmar, och man måste icke minst beundra den uthållighet och det spända, allvarliga intresse, hvarmed de dansande utförde sitt program och dess olika nummer. Dessa besutto ofta en nästan hieratiskt högtidlig karaktär, men smidiga knäböjningar, snurrningar och hopp — "mutchico", det s. k. baskiska hoppet — ingingo ock rikligen däri. Äfven fandans, glasdans, då alla dansörerna tråda kring till hälften ifyllda glas och äfven klifva upp på dem, förekommo. Med dessa baskiska nummer växlade nu spanska danser, med ganska mycken kläm utförda af de spanska eller pseudo-spanska dansörerna och några af estudiantinans medlemmar.

På en vanlig dödlig kunde emellertid dessa gammalbaskiska danser, trots deras karaktär och dansörernas skicklighet och spänstiga gratie, i längden verka litet enformigt, alldeles som de baskiska bibliska skådespelen och pastoralerna jag förr i tiden sett någon gång. Men icke så på de goda baskerna, hvilka genomgående voro förtjusta, appläderade af hjärtans lust och ville bissera allting.

Sin goda plats på dagarnes festprogram hade naturligtvis "pelota'n", och den är ju ock ett ganska nobelt spel, i hög grad kräfvande och uppöfvande muskler och smidighet. De förnämste spelarne få sitt namn berömdt från Mauléon till Bilbao. I de stora partierna är nämligen ett lag spanskt och ett franskt. Pelota'n kan spelas på olika sätt, "au rebot", då

hvarje lag intager en del af en stor, aflång bana, eller ock "au blaid", då bollen alltid slungas mot en mur för att så återstudsa, uppfångas och sedan slås mot muren af partierna turvis. Lagen — vanligen tre spelare i hvarje och man går ofta till sextio poäng — blifva då blandade om hvarandra. "Au blaid" kan man spela antingen med bara handen, då knytnäfven användes, eller med "chistera" — på spanska = korg — ett slags vid handlofven fäst, lång och böjd korg, som ger en väldig fart åt bollen. Här förekomma blott de båda senare sätten. Det är i synnerhet i chisterapartier — af de båda lagen segrade denna gång det franska öfver det spanska — man kan beundra de våldsamt spända men plastiskt behagfulla rörelserna hos spelarna, när de efter att ha uppfångat bollen slunga den mot muren, de längst bort stående användande bägge händerna och sin hela kraft. Det är ett måleriskt skådespel, med den eldfängda, entusiastiskt intresserade hopen omkring, som gör ovation på ovation, när något parti utmärker sig, och man får bevittna granna och finurliga kast eller envist omstridda serier.

Nu ha ljus och lyktor släckts, inga petarder och fyrverkeripjäser smattra längre, orkestrarna äro försvunna, man dansar icke längre i Eiheraberry — alléerna vid floden — eller på torget nära bron, och det är slut på den ifriga confettikastningen — ty confetti-bruket har förstås också funnit sin väg hit. De glada vindrickarne — någon annan spritdryck förtäres nästan aldrig i dessa trakter — på Ironlegny-krogen vid torget stämma ej längre i kör upp sina baskiska refränger. Men jag har under dessa dagar beundrat ett folk, som kan roa sig utan minsta plumphet, i hygglig gamman. Under hela den tid jag varit här har jag för öfrigt sett två personer, som kunde kallas för druckna. Och jag tror icke de voro basker. I hvarje fall var den ena en zigenare, ett släkte som i förbigående sagdt är ganska uppblandadt, har sina kvarter här och hvar i någon by, men är ganska illa anskrifvet hos landets verkliga, hederliga bebyggare.

V.

Bland Pyreneerna.

En afstickare till republiken Andorra.

Det var en härlig morgon, då jag lämnade Aix. De stora platanerna och popplarna sågo så friska och nyvakna ut och de kullriga bergen rundtomkring likaså. Aix är annars en liten stad i departementet Ariége, där man så här sommartiden (augusti) ser en mängd personer, hvilka "gå på vattnet", ity att orten äger hälsokällor. Dess läge bland förgreningarna af Pyreneerna är mycket vackert.

Emellertid lämnade jag, som sagdt, staden i går på morgonen för att till en början rida till hospitalet vid gränsen. Man följer hela tiden Ariége's lopp, en skummande bäck, ännu fullständigt i barnaåren, enär han rinner upp ett par mil därifrån. Den slingrande dalen var en angenäm syn i morgonljuset: nere vid ån stodo pilar, popplar och andra löfträd uppvaktande vid dess *petit lever;* på sluttningarna solade sig ek och rönn samt högt däruppe de allvarsamma granarna. Den slocknande halfmånen var fastklistrad på den blå, skinande himmeln som ett stycke silkespapper.

Vägen steg alltjämt, och därmed förlorade dälden steg för steg sin lummiga grönska. Popplarna tröttnade och ville icke gå högre upp; rönnarna voro väl något medgörligare. Längre upp slutligen blefvo klipporna kala och skrofliga, endast skylda af furu- och nötbuskar.

Efter tre timmar ankom jag till hospitalet, den sista franska byn, och afskedade där den hästkrake, som dittills burit mig.

Jag inlät mig omedelbart därefter i underhandlingar för att erhålla en ny springare samt en vägvisare att föra mig till Andorra. Man hade i förstone svårt nog att ena sig om *nervus rerum*... slutligen utjämnades dock hindren, och ingenting motsatte sig affärden, allra helst som jag redan hunnit intaga en måttlig frukost i ett af byns bägge värdshus. Jacques hette min vägvisare.

Snart såg jag ej mera till det lilla kyrktornet i hospitalet, ty vi fördjupade oss bland bergen. Om en kort stund nådde vi gränsen mellan republiken Frankrike och republiken Andorra. Några stenar lagda öfver vägen och en stenmur, som fortsättes en bit uppför den sluttande bergväggen, utmärka den. I öfrigt intet kännetecken att man inträdt å en ny stats område: inga uniformer, ingen tullbetjäning en gång! Man ser nogsamt, att man befinner sig i en herderepublik. Ett par små hus på sidan om vägen tycktes obebodda eller åtminstone lämnade af sina ägare; några hästar och boskap betade rundtomkring på höjderna.

Ariége's lopp följde vi fortfarande troget, mötande den ena efter den andra af dess hvirflande små vågor, som handlöst kastade sig utför afsatserna utan fruktan att stöta sig på de otaliga stenarna och ojämnheterna.

Dalgången vardt vildare och vildare. Redan hade all större växtlighet försvunnit, och endast de anspråkslösa nötbuskarne klängde sig ännu fast bland skrefvorna. Vägen böjde sig vid foten af branterna för att till sist bestämdt rikta sig mot öster.

Jacques visade med fingret på en af snö kantad bergskam, såsom den vi skulle öfverskrida. Jag kan ej neka, att jag önskade redan befinna mig där uppe. Emellertid såg man ej mera till hvarken träd eller buskar. Intet annat än klippor, kantiga afsatser och lösa block och stenar strödda öfver den delvis af ett kort, torftigt gräs täckta marken. Skällorna och bjäll-

rorna från hjordar af kor och får hördes alltemellan... jag upptäckte ett par andorranska herdar, hvilka i urblekta knäbyxor af sammet och frygiska mössor vaktade sina fyrbenta följeslagare, hvilka melankoliskt aftecknade sig mot branterna.

Vägen steg djärft i höjden. Ariége-klyftan låg långt ned i djupet på vänster hand. På andra sidan därom tornade bergen upp sig i taggiga, slitna, skrynkliga kammar. Klippspillror och nedrasade skifferblock strecktecknade deras yta. Snödrifvor på toppen af ett och annat af de berg, som närmare och fjärmare på alla håll stängde horisonten. I en skrymsla varsnade jag liksom en liten damm med dunkelgrönt vatten: det är den källa, hvilken ger upphof till bäcken Ariége.

Efter en, i synnerhet för min häst, tämligen mödosam uppklättring hunno vi så den kala kammen eller "hamnen", Port de Saldeu, som den ju heter. Alldeles tätt vid stigen låg ett i trots af augustisolen osmält lager af snö. Vi befunno oss också på en ansenlig höjd, omkring åtta tusen fot öfver hafvet. Utom ett par herdar hade vi på timtal icke mött någon mänsklig varelse. När vi öfverskredo kammen, upptäckte jag likväl några besynnerliga föremål, de där vid närmare påseende visade sig vara cylinderformiga, upprättstående säckar och under täcken eller mantlar skylda människokroppar.

Ce sont des frondeurs — sade vännen Jacques blinkande. Det var också en trupp smugglare, hvilka å denna svala höjd — ty det var rätt friskt däruppe — gjorde sin siesta. En af bandet stack vid det buller, vi gjorde, fram ett sömnigt, skägglöst, solbrändt anlete undan sin betäckning för att strax åter krypa ihop som förut. De öfriga kropparne lågo lika orörliga som tobakssäckarne, ty slik vara påstod Jacques att de förde med sig.

Dessa smugglare äro gemenligen andorraner, katalaner eller spanjorer, hvilka å Andorras neutrala, öppna område hafva en god nederlagsplats och utgångspunkt för att forsla de spanska varorna öfver på fransk mark och tvärtom. Så väldiga pro-

portioner som fordomdags har dock smuggleriet alls icke, utan lär mest inskränka sig till litet tobak. Smugglarne hvila om dagarne och vandra på nätterna... mödosam tillvaro i nejder så ödsliga och på stigar så knaggliga som dessa.

Emellertid hade vi börjat nedstigandet mot den egentliga Andorra-dalen. Ett panorama af storartadt dystert majestät öppnade sig för blicken. Långt nedanför våra fötter sträckte sig den främsta biten af dalen, hvilken sedermera gjorde en krok in mellan bergen. De första husen af den första andorranska byn Saldeu lågo där med svarta skiffertak.

Mörka lärkträd bildade det enda afbrottet mot sluttningarna af dälden... så öfverensstämmande med lynnet i detta ödsliga alpparti! Men till vänster tänjde dalen ut sig i ett slags amfiteater, hvars bortre sida intogs af en areopag af svartmuskiga, jättestora klippor i skrofliga, bisarra former och med taggiga spetsar. Deras mörka dräkt var kantad med fållar af snö. Tid, regn och åskviggar hade splittrat, sargat och fårat dem. Något högtidligare och sorgsnare än dessa väderbitna titaner kunde man knappt skåda. Å halfva delen af deras sida sprang en rännil fram ur berget och störtade likt ett vattradt silfverband skummande öfver branten, att så i dälden fortsätta loppet bland stenar och spillror under namn af bäcken Valira.

Öfverallt bakom ryggarne på de närmast stående bergen sträckte sig ramar af klippkedjor med drifvor på ännena. Det hela var makalöst i sin storslagna ödslighet. Moln hade skockat sig öfver topparne till vänster som mörka baldakiner åt jättarne; på andra sidan bröt dock solen fram och spred sin glans öfver några spetsar, medan hon lämnade andra i dunkel, glittrade bland lärkträdens rötter och gjorde mosaiker af skifferskifvorna.

Den mark, som omgaf oss, bidrog till det dystra intrycket, steril, strödd med klippspillror, som den var. Och icke dess mindre vaggade några små blommor hufvudena bland det halft fingerslånga, magra gräset. De enda ljud, som afbröto tyst-

naden, voro vindens sakta hvinande, mumlet af ån i dalgången och det svaga pinglet af den betande boskapens klockor.

Vi sutto af hästarne för att gå fortare ned för sluttningen. En timme därefter nådde vi den lilla byn Saldeu. Där öfvergaf Jacques mig, och jag tog en mula för återstoden af vägen till hufvudstaden Andorra. Folket här talar katalanska, ett för mig tämligen obekant språk; men med spanska lyckas man dock att förstå och göra sig förstådd till hälften. Ägaren till mulan skulle just i en lada intaga sin middag, bestående af ett slags sallad, antagligen väl badad i olja, samt groft rågbröd, och inbjöd mig med spanska termen: *Le gusta?* att taga del i anrättningen. Jag nöjde mig likväl med en smula vin. Roligt var att se Andorra-gubben, en liten skägglös gestalt i sammetsväst, sammetsbyxor och röd katalanmössa, då han med det högsta välbehag, lätt plirande med ögonen och vridande på kindbenen satte lädersäcken för munnen, tryckte på den och lät den fina strålen passera mellan tänderna, sväljande undan för undan. Ett par ynglingar af familjen följde exemplet. Den pojke, som skulle drifva på min mula, hette Ventura och var en liten, mörkhyad bängel, i nött sammetsdräkt förstås, med ett om ej dumt, likväl melankoliskt uttryck och stora ljusbruna ögon.

Vi satte oss i marsch vid fyra-, fem-tiden. Ända till framkomsten till *Andorra-la-vieja* öfvergifver man icke bäcken Valiras strida fåra, hvars vatten än brusar tätt invid en, än långt ned i klyftan, när vägen stiger upp kring någon brant. Canillo var den första större by vi påträffade. Den är republikens andra ”stad” med 600 själar. Dess yttre är för öfrigt likt alla andra byar här, särdeles torftigt. De andorranska husen äro hopbyggda af stenar och skifferflisor, oftast utan något murbruk eller rappning alls, hvilket jämte det svarta skiffertaket ger dem en prägel af mörk, frånstötande nakenhet . . . de äro svartare än de skrofliga berg, hvaremot de stödja sig. Jag har tittat in i några af dessa stenkojors inre. Allt

är där fattigt och smutsigt. ”Stora salen” med sin spisel och rökiga väggar äger blott ett naket träbord och maskstungna bänkar jämte några halmstolar. Allt utom blanka köksredskap m. m. hänga kring väggarna. Stöter man upp en af de dörrar, hvilka leda dit, får man se ett mörkt, groft kyffe med en på en usel träsäng liggande svartgrå, oren madrass, ur hvilken halmen bryter sig fram. En liten, liten Kristusbild hänger bredvid å väggstolpen; kanske äro ock öfver lägret uppspikade ett par gamla gravyrer med den heliga frun, fast man knappt urskiljer dem, så skumt är det.

Naturen här är arm, men människorna äro armare, och de vilja så vara, ty andorranerna anse sin fattigdom som en borgen för sitt oberoende. Kanske misstager jag mig, men i synnerhet hos de yngre förefaller det, som vore de en smula nedtryckta. De unga flickorna i sina grofva kjortlar, mörka tröjor och ofta svarta schaletter se skygga, litet missmodiga ut. Åtminstone skratta de ej så mycket, som de borde. Men jag kan ju bedraga mig, och de i grund och botten vara lika nöjda och glada som andra.

Vi passerade kapellet vid Merichel. Det är Andorras förnämsta vallfartsort och innesluter en undergörande madonnabild, som af traktens invånare hålles för synnerligen präktig och grant klädd, ehuru den i en vanlig katolsk kyrka icke skulle väcka synnerligt uppseende. En och annan oansenlig, åldrig romansk kyrka af grofva, ojämna stenar med sitt lilla fyrkantiga torn höjde sig på någon kulle invid de små orter, jag red förbi. Jag säger åldrig, men det är sant... här ser allting gammalt ut, vore det också byggdt i går!

Vägen går länge nog genom ett trångt pass, infogadt mellan knöliga, ofantliga klippmurar. Nejden är vild; växtligheten består ännu nästan enbart af gran- eller lärkträd. Flera af klipporna på afstånd äro snöstrimmiga. Af bergväggarna är i synnerhet en på höger hand storartad, nästan lodrätt stupande flera tusen fot, bar och med veckadt skinn.

Vid Encamp begynner Valira-dalen att få ett mera grönskande, vänligt utseende. Den breder ut sig en smula; små ängar infatta åns stränder. Kornfält, potatistäppor och tobaksplanteringar — ty man odlar tobak i Andorra... att den är dålig, säga invånarne själfva — uppträda i förening med poppel och pil. Ända långt, långt upp på bergklintarna, hvilka man skulle tro obebodda af mänskliga väsen, varsnar jag en och annan koja vid någon gul åkerplätt, och röken upphvirflande från skorstenen.

Min unge ledsagare Ventura fann under detta, att det började bli tråkigt att längre gå bakefter och hålla mulan i svansen. Han hejdade henne således vid en stenmur och satte sig utan att begära min särskilda tillåtelse med ett vigt hopp på länden bakom mig. Jag lät honom sitta... vår lilla slokörade gångare sprang för resten snällt i de djärfvaste backar och knotade alls icke öfver sin ökade last.

Det led mot mörkningen. Den sista by, vi passerade förrän vi uppnådde hufvudstaden, var las Escaldas, en liten ort med det mest måleriska läge. Bäcken hoppade och skummade här än galnare än förut; från alla kanter af de omgifvande klipphällarna nedrusade små rännilar och danade yra kaskader. Det var ett susande och ett fnittrande! Ett par anspråkslösa kvarnar drefvos af det friskt spolande vattnet. Tvärsöfver ån var slagen en träbro, mot hvars pålar vågorna fradgande stötte sig.

I detta sköna läge togo sig själfva de andorranska kojorna rätt fryntliga ut, om än så mörka och svarta. Kring somliga fönsterbågar hade man i träet skurit lister och ornament, väl klumpiga, men i denna omgifning prydliga nog. Icke alla fönster i huset, ej ens de flesta, hafva glasrutor; däremot hafva de en balustrad eller mer eller mindre simpelt träbröstvärn. Blott på Andorras allra förnämsta byggnader ser man t. ex. en järnbalkong, tydande på, att ägaren bör vara en af republikens förnämste män.

Som det var i skymningen, hade de flesta invånarne i las Escaldas samlat sig utanför trösklarna, eller stodo de i vindsgluggarna och betraktade vår förbitrafvande mulåsna med hennes bägge ryttare. En mängd ”Gu' bevare er” hälsade oss, i det vi passerade förbi de olika grupperna, som så där i kvällsstunden togo sig rätt pittoreska ut. Jag har redan sagt något om Andorraboarnes nationaldräkt. Den består af byxor eller knäbyxor, blå eller bruna, af mycket utnött, blekt bomullssammet, väst af bomullssammet, om lyckan är god tröja af utnött bomullssammet, långstrumpor och sandaler, stor halsduk, en bjärt yllegördel kring lifvet, slutligen *el gorro* eller den röda mössan med sin fyrkantigt skurna, utdragna spets, den man oftast viker dubbel öfver hjässan. I kvinnornas dräkt finnes intet utmärkande.

Det var redan mörkt, när vi anlände hit till hufvudstaden Andorra-la-vieja, belägen, den som de andra byarna, mellan ett par höga kammar af Pyreneerna. Jag tog in i dess enda värdshus, öfver hvars port stod skrifvet: *Hostal de Calonnes*. Hyran där är icke så öfverdrifven, men desto mer ohyran.

I natt öfverraskades jag plötsligen af ett slags serenad. Det var några kvinnliga röster, tre till antalet tror jag, hvilka på en enkel och tämligen entonig, de aragonesiska sångerna liknande melodi sjöngo en mängd strofer. Jag närmade mig till fönstret, men oaktadt natthimmeln var klar, och jag bor vid ett stort torg, tjugu alnar i fyrkant, kunde jag icke upptäcka sångerskorna. Äfven drog en mängd manliga sångare omkring skrålande — ty det tycks vara bruket i Andorra natten mellan lördagen och söndagen.

Andorra-la-vieja har intet enda kännetecken, som angifver det att vara en hufvudstad. Husen där äro torftiga som alla andra i dalen; militär, polis eller dylika oting existera ej. Det är en hufvudstad på åtta à nio hundra invånare i en republik, som räknar sex tusen.

Andorra har en monarkisk-aristokratisk-demokratisk-republikansk författning. Det står under beskyddarskap af Frankrike och Spanien; dess institutioner äro visserligen demokratiska, men om icke makten, så ligger dock anseendet hos de äldsta af de jordägande familjerna. Ty det är den förstfödde sonen, hvilken som allena arftagare och besittare hyllas af den öfriga familjen. Han är en sorts patriark. Denna lilla republik är starkt konservativ i sina traditioner och snål om sina privilegier, hvilka förskrifva sig från Karl den stores tid. Dess lagar och häfder fortplanta sig utan skrifna böcker. Samma egendomsförhållanden, som existerade för tusen år sedan, hafva kunnat bibehålla sig ända till i dag. Republiken har ett generalråd, sammansatt af tjugufyra personer, fyra för hvardera af de sex socknarna, en "bailli" eller domare, en president slutligen, men som bär den blygsamma titeln af "syndic" eller mär. För öfrigt hafva myndigheterna föga att göra i Andorra: brott begås sällan, skatter finnas icke, armé ej heller. Åtminstone har den hvarken generaler, uniformer, krigskassa eller kokarder.

Jag ville aflägga ett besök hos presidenten-mären i dag på morgonen. Han bor i ett trefligt litet hus, just som andra simpla borgare... fint tyckes där just icke vara, icke en gång snyggt. Han var emellertid icke hemma.

I stället har jag gjort ett besök i *la casa del Valle,* Andorras "hôtel de ville". Det är en i ändan på orten liggande envåningsbyggnad — två våningars äro här okända — af grof, grå sten med en om kastell påminnande klumpig torn-kur i ena hörnet och ett par järngallrade fönster och gluggar å fasaden, ett mellanting mellan ett dåligt fängelse och en massiv lada. Någon prydnad — däri inbegripen den enklaste rappning — ses icke till. Öfver bågen till den låga ingångsporten läses följande inskrift: *Domus consilii, sedes justitiæ.* Därunder är en sköld med republikens vapen, tre stänger och två kor, samt slutligen följande latinska vers:

"Suspice, sunt vallis neutrius stemmata suntque
Regna, quibus gaudent nobiliora tegi:
Singula si populos alios, Andorra, beabunt,
Quidni juncta ferent aurea secla tibi!"

I "la casa del Valle" samlas generalrådet, när det några gånger på året, vid påsk, jul etc. sammankommer för att öfverlägga om landets angelägenheter och väl.

Inredningen är mer än enkel. På nedra botten är ett stall, där landets fäder sätta in sina respektive hästar och mulor. I första våningen kommer man först in i ett långt rum med några ohyflade bänkar och en stor kista att förvara ljus. Ett hopslaget altarskåp hänger på väggen. Det är en sorts försalong att promenera i. Nära därtill stöter köket med sotiga väggar och den stora järnkedjan att uppbära grytan nedhängande från taket. Den egentliga sittningssalen har samma form som försalongen, ett maskstunget, aflångt träbord, men i stället för bänkar lyxen af ett tjog illa medfarna halmstolar. Där afgöres republikens väl eller ve. En större stol finnes för syndik'en eller presidenten. Tak, golf, väggar ... ja, de kunna ej vara naknare och enklare! I den ena af dessa senare är ett träskåp med sex lås inmuradt. Öfver hvarje lås står namnet på en af statens sex socknar, och i muren ofvan läses: *"arxio de les escripturas de Andorra."* Det är republikens arkiv, hvilket lär äga kuriösa urkunder ända från Karl den store och Ludvig den fromme. Men ingen vanlig dödlig får se dem. För att öppna skåpet fordras, att deputerade från alla sex kommunerna skola vara tillsammans, ty hvar och en har sin nyckel till sitt lås och de sex måste låsas upp!

Jag såg några svartbruna, illa trasiga, hoplappade rockar med korta ärmar hänga på väggen; de tycktes sekelgamla. Däri kläda sig dessa republikens högste ämbetsmän under sin ämbetsutöfning. Likaså hängde där ett par malätna, trekantiga hattar af filt, ytterligt liknande den af Karl den tolfte burna.

De höra också till generalrådens uniform. Presidenten-mären bär dock röd mantel. Jag såg den ej, men äfven den är antagligen trasig och ålderstigen.

På vinden ligga de deputerade, när de gästa i Andorra, i sex rum, hvart och ett med två breda sängar. De äro tjugufyra. Alltså ligga de två i hvar säng.

JURA

I.

Salins. — I skog och mark. — Nans-sous-Sainte-Anne.

Jag kom uppifrån Jura och följde en väg mellan skogbeklädda höjder. Den lilla bäcken ”la Furieuse”, hvilken just icke, åtminstone så här midt på sommaren, gör skäl för sitt stolta namn, buktade utför dalen. På ungefär en half mils afstånd reste sig tvenne klippor midtemot hvarandra, bildande en upptill vidgad jätteport. Deras ännen kröntes af gråa kastell, sicksack-stigar ornamenterade de skrofliga branterna, medan längre ned odlade fält lågo som mildt färgade schackrutor. Mellan de båda klipporna stack en liten tornspira i vädret öfver tak skiftande i rödt, brunt och grått. Den betecknade platsen för staden Salins.

Dalen vidgas emellertid och blifver mera leende. Dungar af digra valnötsträd, och här och hvar mellan trädknippen på höjderna de hvita murarne af någon landtgård, framför hvilken höga, regelbundna granar, civiliserade släktingar till dem uppe på höjderna, forma spetsiga trianglar. Nu uppträda vinrankorna; man har icke sett spår af dem i Juras öfre regioner — och den rödaktiga jorden på kullarne kring staden brännes under den på sin fulla höjd stående solen.

Salins har icke många tusen invånare. Men i stället är staden lång med besked. Den består egentligen blott af en enda

hufvudgata, bortåt en svensk fjärdingsväg lång. Orten har för öfrigt en släng af italienskt lynne i sig. Husen, grå eller rödlätta, äro ibland försedda med små terrasser; vinrankor slingra sig öfver dörrar och fönster, och famnshöga nerier sprida fägnad. Där ges pittoreska brunnar, där oxar gravitetiskt sörpla, och små platser skuggade af präktiga plataner. Några byggnader från sextonhundratalet ha bukiga balkonger; en bisarr tornstomme med skrumpen träspira höjer sig bakom det mörka, melankoliska rådhuset med dess arkader. Parallellt med den evinnerligt utdragna gatan löper la Furieuse. Dess grumlade, tvinande vatten badar fötterna på en rad svärtade hus, hvilkas bistra yttre svär mot de blommiga terrasserna några steg därifrån och mot kullarne i omnejden, ljusa och glada i sina dräkter af vinrankor.

I förbigående sagdt åtnjuta Salins-vinerna ganska godt rykte. De äro ljusare än t. ex. de från Bourgogne, men ganska eldiga och slå lätt åt hufvudet. I än högre grad förefinnas dock dessa ädla egenskaper hos vinerna från det lägre liggande, närbelägna Arbois, hvilka äro högt klasserade af kännare, ehuru de sällan förekomma i den stora marknaden.

Vid gatan i Salins märker man några små lyxbutiker. Där finnes till och med en juvelhandlare. Och då man möter herrar med röd rosett i knapphålet, styrkes man yttermera i sin öfvertygelse om att man befinner sig i ett rätt hyfsadt samhälle. I själfva verket äger staden under den varma årstiden societet och vissa fashionabla element.

Ty den har ett ganska stort badetablissement. Den i detsamma uppsprutande salta hälsokällan levererar ett vatten, som i verksamhet lär öfvergå de besläktade kreuznachska. En hydroterapisk inrättning och ett större kasinoartadt hotell stå i förbindelse med de egentliga baden. Men om man också finner några "eleganter" af bägge könen, så tro icke därför att Salins är något Vichy eller Aix-les-bains. Det besitter en vida blygsammare prägel och har ej tecken till kosmopolitisk an-

strykning. Operetter gifvas där icke hvar dag, och hvarken Coquelin eller de parisiska kvinnliga stjärnorna ha väl någonsin varit inom dess murar.

De stora, ur klippan framträngande saltkällorna, salinerna, efter hvilka orten erhållit sitt namn, tillhöra, så när som på den ofvannämnda, ett bolag, hvars byggnader täcka en respektabel ytvidd. De producera ungefär 60,000 centner salt om året. Ett besök nere i de skumma innandömena är ganska intressant.

* *
*

Det var ordentligt hett, när jag fram mot eftermiddagen vandrade från Salins. Den öfver sluttningarna stigande vägen vecklade ut sig som en blankhvit bandremsa, och ett tryckande lugn hvilade öfver sädesfälten och skogarne i fjärran. Flugornas surr och gräshoppornas entoniga låt gjorde stämningen än mera dåsig. Oxpar, dragande på förtvifladt långa, simpla fordon med fyra hjul, kommo i afmätt takt nedmarscherande från bergstrakterna, medan formännen lika gravitetiskt spatserade framför hornen. De forslade väldiga trädstammar. Ty Juras skogar få i massa släppa till sina vackra granar och ståtliga bokar. Litet hvarstädes ser man öppningar i de gröna hvalfven och kullstörtade jättar. Och vid bäckarna och vattenfallen pusta tunga hjul och gnissla sågar.

Jag passerade ett par byar, stilla och fridsamma, med ofantliga gödselstäder längs väggatan, talrika höns och kattor, men få invånare att se för resten. Husen här uppe äro solida, ansenligt stora, ehuru de sällan hafva mer än två våningar, och se tvärsäkra ut på sin breda bas, med tjocka murar. Det högsluttande taket är i regeln belagdt med månghörniga små tegel, hvilka genom lappningar och förnyelser bilda teckningar i olika färger och te sig som ett slags mosaik, när man på afstånd ser dem belysta af solen. Öfverhufvud ge bostäderna ett intryck

af aktningsvärd snygghet, och detsamma kan man också säga om invånarna. Trashankar träffar man just icke på i dessa nejder lika så litet som barfotaungar. Ty äfven småttingarna kokettera med strumpor och skodon. Tiggeriet tyckes här vara en alldeles okänd last. Åtminstone har jag ännu icke haft att göra med ett enda exempel därpå.

Emellertid tog jag af från stora stråkvägen till Levier och slog in till vänster uppåt höjderna, på mindre befarna stigar, med byn Nans-sous-Sainte-Anne och dess sköna omgifning till mål.

* *
*

Efter en god stunds promenad genom skog och mark befann jag mig i ett ödsligt klipplandskap, hvarest några kor och getter betade bland buskarne och stenarne på branterna. En bro, som icke med orätt bär det hemska namnet ”Djäfvulsbron”, förde öfver en långt ned i djupet gapande klyfta. En nu halft uttorkad bäck gjorde just under densamma ett rasande fall af väl hundra fot och formade sedan där nere i afgrunden en skålformig urgröpning, där vattnet samlat sig till en jämn, dunkelgrön rundel, en blid tafla midt bland de slitna stenblocken och på ömse sidor upptornande klippväggarna. Längre hän trängde strömfåran sig in mellan brant stupande, skogiga väggar och försvann.

Snart därefter kom jag till byn le Crouzet och steg från dess lilla platå på höjden ned mot Nans-sous-Sainte-Anne. Trakten var härlig. Den grannaste bokskog infattade vägen. Längre fram bildade granarnas smäckra pelare omätliga, mossbelupna tempelhallar, in bland hvilka blicken förirrade sig. Till vänster, där marken stupade, var här och där en öppning mellan grenarne. Man såg då långt fram för sina fötter den af källsprånget bespolade, saftigt grönskande lilla Nansdalen, med by, kyrka och små villor i midten, på alla håll omgifven af

lummiga berg. Snedt emot en tornade en skroflig, besynnerlig klippstomme upp, hvars kala hjässa hade en utväxt i skepnad af ett diadem. Närmare mig, blott ett par hundra fot djupare, bredde en klar, prunkande gräsmatta ut sig. Den låg som en vänlig lekplan i den öfriga vilda omgifningen. En nätt, matthvit byggnad med hög, sirlig gafvel tittade där fram från en spetsgård af dunkla granar. Ingen människa syntes till. Stilla och ensligt hvilade det hvita huset och flickade in sin idyll i det storslagna sceneriet. I däldklyftan till vänster hördes någon osynlig flods sorl och mummel.

* *
*

Jag mötte en hvithårig präst, som med den bredbårdade hatten på nacken och ett breviarium i handen gick och rörde läpparne till en strof, som han nog upprepat flera tusen gånger förut. Som jag frågade honom om rätta vägen till ”Lisons källa”, sade han att det fanns en genväg och förtydligade sin uppgift genom att göra ritningar med käppen i sanden. Jag tackade och gick på, men såsom det ofta händer i dylika fall råkade jag alldeles på villospår och kom på afvägar in i skogen. Likväl försonade jag mig lätt härmed, ty min labyrint var förtjusande. Valnötsträd och askar, hassel, ek och bok omväxlade med de allvarsamma barrträden i mystiska tillhåll, där snåren spände ogenomträngliga nät och solstrålarne icke mäktade bana sig fram. Då och då ett rassel i buskarne af någon skrämd reptil eller mera bevingad varelse.

Jag fick emellertid ingen annan råd än att vända om ungefär samma väg jag kommit, åter uppsöka min gamla stråt och beskedligt följa den. Efter en stund var jag också nere vid den lilla Lisonflodens bädd, hvars musik förut beledsagat mig, och följde den uppåt. Först bar det mellan blomsterprydda ängar, men snart trängde dälden ihop sig och blef mera ogästvänlig.

En bergvägg sköt stelt i höjden på andra sidan den strida strömmen. Underliga daningar märktes därå. Framför allt fjättrades ögat af en ofantlig grottnisch, väl flera hundra fot hög, ofvantill afsluten genom en nästan regelbunden rundbågslist. Nu var jag i ändan af den lilla dalen. Den stängdes nämligen genom en lodrät klippmur. På dennas bas var en väldig, mörk öppning, och ur detta dunkla innandöme störtade sig Lison skummande och sjudande fram, efter att hafva födts i Gud vet hvilken underjordisk gömma. Hon hoppade öfver mossiga stenblock och sprängde ned emellan sargade bäddar. Rundtomkring härskade en intrasslad vegetation: murgröna, skogsrefva och andra slingerväxter, och hagtorn hopade sig nedom poppel och ask. Inne i hörnet vid klippväggen låg en kvarnbyggnad, men hjulen surrade icke längre, utan Lisons vatten rusade fritt förbi i rännan.

På sidan om den lodräta stenväggen, hvarur floden sprang i dagen, var en bråd sluttning tätt höljd af ungskog. På en smal stig kom man tvärs genom löf och kvistar, hvilka vid hvarje steg ströko en i ansiktet, upp till en i berget ofvan insänkt amfiteater, ett colosseum af flera hundra alnars längd och motsvarande djup. Ett ställe af den stupande elliptiska infattningsmuren, högt öfver bottnen, hade berörts af någon Mosesstaf, och en källåder sprang fram där genom en mörk, rund glugg. Några andra vattensprång kastade sig äfven i det ödsliga svalget. Uppe på tinnarne till amfiteatern stodo småväxta granar som åskådare af sceneriet.

Det var längesedan mörkt, då jag ändtligen kom fram till den lilla orten Nans-sous-Sainte-Anne. Och här i landet råder intet nattsöl. Boningarna voro lika tysta som bykyrkan. I ett af ställets tvänne värdshus fick jag emellertid gästfrihet. Värdfolk och tjänare voro för öfrigt ännu vakna och sutto patriarkaliskt i en låg sal kring ett långt träbord, hvarpå en löksoppa doftade. Löksoppa fick jag också själf plus kalfstek, kyckling och annat smått jämte en butelj drickbart vin, allt serveradt

af vänliga händer. Man är icke snål mot resande i Jura. För all den där härligheten, logi och en bunke kaffe och mjölk morgonen därpå täljde mig räkningen blott ett par francs. Och hvad gör det sen, om lakanen i bädden ej äro af prima lärft, i synnerhet då man är trött?

II.

Ett trappistkloster i Jurabergen.

Från den tysta urmakare- och garnisonsstaden Besançon gjorde jag en utflykt till trappistklostret Grâce-Dieu, beläget ungefär tre mil därifrån. Min väg ledde uppåt utefter Doubs' vackra, nedom saftiga, svällande kullar ringlande strömfåra ända till byn Laissey. Den ligger i skygd af en hög, djärft danad klippa, hvars spets bildar rät vinkel. Från Laissey förde en bro öfver den djupgröna floden, lugnt rinnande mellan de smäckra popplarnas på stränderna uppställda honnörsvakt.

Sedan bar det uppför berget på motsatta sidan, tvärsigenom en ymnig vegetation, hän under skuggiga löfhvalf.

Väl hunnen upp på kammen — ett förfallet torn sätter där ett klumpigt, fjärran synligt utropstecken — hade jag nedanför mina fötter en vidt utspänd, ljusbegjuten dalslätt, midtemot kantad af granklädda höjder, lätta silhuetter förtonande i blått. Här och hvar på den lindrigt vågiga slättmarken en dunge, en liten by omgifven af planteringar, af askar, akacior, lindar och fruktträdstäppor. Kyrktornen stucko upp öfver mattbruna tak, och zinklisterna på deras små hufvor, i form af trekantiga hattar, glittrade likt silfvergaloner för solen. Hvete- och hafrefälten tedde sig på afstånd som mjuka plyschmattor i milda färger, hvilkas ludd då och då en bris, delikat som en fruntimmershand, sakta strök öfver.

Det dröjde väl ett par timmar, innan jag tillryggalagt vägen öfver fält och betesmarker. På någon grön liten kulle stod

en madonna i zink eller grånad gips och sträckte skyddande sina armar mot stigen, när hon icke fromt korsade dem öfver barmen. Eller fanns där ett litet kapell med mörkt innandöme, hvari altaret knappt skönjdes, afstängdt genom ett murket gallerverk.

En sekelgammal ek och ett väldigt kastanjeträd bredde sina kronor öfver den blygsamma helgedomen. Katolicismen äger ännu djupa rötter hos befolkningen bland Juras höjder. Den gamla tron har här ännu många anhängare kvar och prästerskapet sitt inflytande. Men ju längre nedåt man förflyttar sig — i trakten af de större orterna — dunstar det klerikala elementet bort, och den moderna republikanismen träder i stället.

Emellertid hade jag hunnit fram till foten af de där höjderna, hvars blåvioletta skepnader, nu omkostymerade i grönt och grått, hälsat mig, då jag stod uppe vid det gamla tornet. En liten by låg uppkrupen på en klippa till höger, och bland ett nät af mossa och krypväxter tittade där en borgruin fram. Jag gick förbi, för att sedan småningom fördjupa mig i en dalgång, där en stackars liten bäckåder, nästan lika törstande som Madrids famösa Manzanares, krumbuktade.

Stigen höjde sig. De af fylliga bokar täckta sluttningarna på sidorna blefvo högre, och halfnakna, skrofliga klippor formade vall ofvan styfva granar.

Plötsligen, på ett ”uppsprång” af vägen såg jag Grâce-Dieu framför mig. Klostret låg där ensamt i sin vilda omgifning. Dess talrika, låga byggnader, öfver hvilka kyrkan, fastän ej någon jätte, utan möda höjde sin rygg, sin hjässa och sin spetsiga kalott, bildade ett ganska storartadt komplex, dubbelt verkningsfullt, enär det trädde fram så oväntadt. Men öfver trappisternas lilla stad härskade i detta solvarma ögonblick en beklämd tystnad. Den tycktes död: inga klockor tonade, och inga vördiga bröder syntes till.

På vänster hand, innan man kom fram till klostret, var ett härbärge till pilgrimers och resandes tjänst. Att ordens regler

äro stränga fick jag redan där ett litet begrepp om. Det enda föreståndaren för restauranten, en skelande ung man med föga sympatiskt yttre, hade att bjuda på var bröd, ost och en inhemsk korf — utan all lukullisk karaktär.

* *
*

Grâce-Dieu har gamla anor. Det förskrifver sig ända från elfvahundratalet. Men det har härjats, förstörts och undergått många förvandlingar. Från medeltidsperioden daterar sig, utom några substruktioner, egentligen blott klosterkyrkan.

Genom ingångsporten, smyckad med ett åldrigt krucifix och ett latinskt tänkespråk, kommer man in på en stor gård, på hvilken fyrkantiga små fönster blicka ned. Däromkring och längre bakut ligga brödernas celler. Snedt till höger sticker kyrkan upp, en ganska vacker kvarlefva från den tidigare gotikens dagar, med några romanska beståndsdelar. Och sedan är det en härfva af byggnader, lokaler och inhägnader till olika ändamål: magasin och stall, bakgårdar och täppor, en kyrkogård icke att förglömma.

Sankt Brunos lärjungar hafva som bekant de allra strängaste statuter, och invånarne i Grâce-Dieu föra just intet sybaritlif. De delas i två kategorier, *frères-convers* (lekmannabröder), och de egentliga, högre trappisterna. För att ernå denna sista rang måste man åtminstone i tre år ha varit *frère-convers* och därunder afgifvit prof på fromhet och arbetsamhet. Ty sankt Brunos förhållningsregler mana icke till lättja. Att arbeta i jorden och göra de otacksammaste marker fruktbara har städse varit ordens uppgift. Trappisterna, så de högre som de lägre, sträfva bittida och sent på fältet med hacka, spade eller lie. Och för att hålla krafterna uppe hafva de ingen stark matsedel. Blott en gång på dygnet ha de tillstånd att äta. Den måltid, som då — ungefär klockan fem på eftermid-

dagen — intages, är skäligen mager, hvarken kött eller vin gå någonsin in däri. Ibland består den t. ex. endast af en rödbeta med olja och ättika samt bröd ”efter godtycke”. Under fastan skärpes kostens magerhet än mera.

”Les frères convers” ha det på sätt och vis bättre. Ty de få ibland resa från orten för att afyttra säd, grönsaker m. m. som åkrarne frambragt, och på dessa resor äro de befriade från statuternas tvång. Men trappistfäderna själfva aflägsna sig aldrig från stället. Den stora världen och städerna äro dem stängda från och med att de utbytt den bruna dräkten mot den svarta och hvita.

I spetsen för detta kloster i dalen står priorn, en ”abbé-mitré” hvilken har ungefär biskops rang, med rättighet att bära mitra. Denne slätrakade, stränge herre bär ibland vid ceremonierna inom klostret krumstafven såsom tecken på sin höga värdighet. Men annars särskiljes han från de öfriga trappisterna allenast genom en gyllene ring å ena fingret.

Ett besök i någon af cellerna i Grâce-Dieu för icke tanken på någon långt drifven bekvämlighet. Hela möbleringen består af ett bord, en stol, en säng... nej, ingen säng, utan ett af plankor hopfogadt läger utan madrass eller stoppning. På denna hårda, nakna bädd hvilar trappisten ut efter vaka, bot och arbete. Ett krucifix, bilden af sankt Bruno, madonnan eller något gloriehöljdt helgon utgöra, jämte ett eller annat radband, de mera artistiska föremålen i det kulna rummet.

Samma bittra enkelhet utmärker refektoriet, där bröderna, med priorn tronande i salens ena ända, förtära sina gemensamma måltider längs de mörka, simpla borden. ”Silentium” är budet därinne, och intet samspråk, ingen hviskning afbryta rasslet från tenngafflar och grofva skålar. För öfrigt är tystnad öfverhufvud klostrets bjudande lag. Att tala med hvarandra medgifves blott i vissa särskildt angifna fall.

Trappistens lefnadsordning delas mellan kroppsligt arbete, späkelser och bön. Maten, det har man sett, upptager honom

icke stort, och åt sömnen ägnar han ingen stor del af dygnet. När det ringer midnatt, samlas munkarna i klosterkyrkan, och under ett par timmar höres i det af ett par lampor svagt upplysta skeppet, i skuggan af de gamla pelarne, det hemlighetsfulla mumlet af deras röster, hvilka nu afskaka tystnadens stränga band.

Ända efter döden bibehåller trappisten den stämpel af självafsägelse han haft i lifvet. På den torftiga kyrkogården i Grâce-Dieus kloster, under nakna mullhögar hvila de ordensbröder, som under århundradenas lopp för alltid slutit sina ögon i de trånga cellerna. Intet upplyser mig om, hvem han varit som ligger där nere. Ett simpelt litet träkors tittar här och där uppöfver jorden. Och många grafvar ha icke ens det, eller ligger det lilla korset med armarne platt utbredda på marken. Ty det hör till reglerna, att ingen reser upp det igen, när det en gång fallit omkull.

Allt detta hindrar icke, att munkarne i dalen äro ganska rikt folk, fastän de just icke ha mycket nöje af sina ägodelar. Klostret har vidsträckta jordbesittningar i nejden. I närheten däraf befinner sig ett sågverk, längre uppåt bäcken en stor kvarn: alltsammans hör samfundet till.

Jag träffade på åtskilliga af bröderna. Les frères-convers buro en brunblek dräkt liknande franciskanernas; de sågo i allmänhet smutsiga och skröpliga ut.. De högre trappisterna däremot hade öfver den hvita underklädnaden och kjolen en i snibbar fram och bak hängande svart kåpa. På hufvudet löpte den ut i en fotslång, spetsig kapuschong, hvilken, icke minst när man såg dem utom klostermurarne i naturen, förlänade figurerna något bisarrt, nästan demoniskt, något från en annan värld.

På ett par undantag när voro de alla torra, magra gestalter, och därpå kan man väl icke undra. En väl fylld klosterkällare, ädelt vin och skinande "feinschmecker" höra icke hemma här.

Jag talade med ett par af munkarne — ty gentemot spörjan-

de främlingar upphäfves regeln om ”silentium”. Man sade mig, att efter Jules Ferrys beryktade dekret visserligen ej alla bortjagats — man gjorde ett litet undantag till trappisternas förmån — men de flesta hade dock måst skudda stoftet af sina fötter. Några hade begifvit sig öfver Atlanten. Småningom hade dock flyktingarne, en efter annan, återkommit. Och nu voro de åter trettio, fyrtio där i Grâce-Dieu.

Deras kyrka hade man likväl förseglat, och under flera år hade de icke kunnat förrätta sina andaktsöfningar där. Först nyligen hade detta förunnats dem. Icke likväl genom något tillmötesgående från myndigheternas sida, utan — den lille brodern med stubbig, grå skäggbotten och glasögon på näsan, hvilken jag talade till, fick när han förtäljde det ett listigt smålöje — ”sigillen hade fallit bort”!

* *
*

Om man från Grâce-Dieu går uppåt dalgången, hinner man på en kvart till trappisternas kvarn. Hopträngd är dälden här, tvära klippor omsluta den, och löfträd och granar sväfva, nästan utan fotfäste synes det, i höjden. På en tvärbrant stig till höger kommer man så upp till en skogsplatå, hvarest grönskan är saftig, stammarna resliga, och småfåglarna tissla och pipa bland snåren. Midt i denna paradisiska fridfullhet står en enstaka byggnad. Omedelbart därinvid befinner sig den berömda ”glacièren”, isgrottan. Under en ofantlig bergmur stiger man nedåt, tvungen att göra mångfaldiga sicksackvändningar, ty sluttningen är ytterst brant. Snart är man inne i en rymlig klipphall, väl femtio alnar i taket. Redan här är marken delvis skyld af isplättar, och luften, fuktig och dimmig, verkar beklämmande.

Från denna storartade vestibul kommer man ned i den egentliga, i djupet sänkta grottan. Kölden är här betydlig. Frys-

kalla vattenpussar, kantade med isskorpor, spärra vägen. Det droppar från taket, i enformigt tick-tack, och hotfulla piggar hänga öfver hufvudet på en. På marken upptorna sig isdrifvor och block, dem sommaren aldrig smälter, huru varm han än är. Dessa massor antaga de underligaste, mest spöklika former. Bredvid bårtäcken och pyramider ser man här en jätte med sträckta armar, där en hvalrossgestalt, där en smidig, hopkrupen, knäböjande kvinnofigur, öfver hvilken någon förbannelse tyckes hvila.

Men tvärsigenom den omtöcknade, isiga atmosfären varsnar man, då man ser upp tillbaka, bokskogens klara, sköna bladverk, hvari solstrålarne drifva sin lek.

III.

Bylif i Jura.

Planches-en-Montagne.

Planches-en-Montagne är en "vrå bland bergen", hvilken såsom sådan betraktad icke är oäfven alls. Vågiga kullar och gröna eller i gult schatterade fält slå krets kring den lilla orten, och litet längre bort stå bergen och se högtidliga ut. Granarna uppe på deras kammar lyssna andäktigt till det sakta suset från bokarna ned inunder, vid hvilkas fötter hasselbuskarna förtroligt sitta hopkrupna som små barn bland äldre folk. På en väldig, isolerad klippa midtemot reser sig en besynnerlig tingest till hus, hög och smal. Den som timrat upp detta fula näste — ty fult är det verkligen — var tokig, och det kan man nu nästan se på byggnaden. Ej heller fullbordade han det någonsin. Solen skiner där tvärsigenom, som vore det af papp, och kajor och ödlor föra ett öfverdådigt muntert lif i det tomma, öfvergifna skrofvet. Nog skulle det dock vara åtskilligt stiligare, om vi och de kunde förfoga öfver en mossbelupen borgruin i stället. Men man får vara nöjd med hvad man har.

En liten flod finns här också. En lustig sälle, som, äfven när den smått lider af vattenbrist, för nojs bland stenarne och musicerar för forellerna. Efter de stora regnen kasta sig

litet högre upp i dalen ståtliga vattensprång nedför klippafsatserna i den svällda bäcken, och då blir han helt imponerande och förlorar sin pojkaktiga karaktär. Men i alla tider, äfven i den värsta torka, bildar den just under vår by ett präktigt fall — hvaraf ett litet sågverk smått begagnar sig. Sedan floden hvirflande farit ned i djupet, löper hon in i en lång, blott några fot bred klyfta kallad "la Langouette", ett mystiskt, otillgängligt svalg, där solen aldrig dristar göra besök, ty på ömse sidor skjuta lodräta stenväggar i höjden. Det är som om någon titan med ett yxhugg skurit berget itu till roten.

Klimatet i denna nejd är rätt nordiskt. Värmen når aldrig någon höjdpunkt. Den mildras af briser, och när det artar sig till att bli tryckande, stiga snart moln, bistra som skolmästare, fram från horisonten; rymden blir blåsvart och svafvelfärgad, tordönet mullrar, och en skur från dem där uppe sätter ordning och skick i atmosfären.

Folket här — och jag talar då om Jurans bebyggare i allmänhet — har en angenäm, tilldragande typ. Det är icke sällsynt att hos våra invånade i det gamla Franche-Comté finna en markerad, bredt och starkt skuren profil med ett nästan romerskt släkttycke. Den tämligen mörka typen är öfvervägande med bruna, vakna ögon. Människornas lynne är lugnt; en viss tvärsäkerhet är parad med öppen vänlighet. Angenämare folk har jag icke träffat på någonstädes i Frankrike. Detta karaktärsdrag understödjes nog däraf att välmågan här är allmän, om den ock har begränsade proportioner.

Bönder och handtverkare äro snygga, ha rena blusar, ganska prydliga halmhattar och solida skodon: ingen, hvarken gammal eller ung, sträcker ut handen efter allmosor.

Hvad de politiska åsikterna hos folket beträffar, finner man i dessa bergsbygder ännu många konservativa och klerikala, ehuru departementen i sin helhet skänka republikanska representanter. Det moderata lynnet har emellertid öfverhand, såsom naturligt är, då inga stora industricentra gifvas. Anmärk-

ningsvärdt är, hur litet man här befattar sig med politiskt ”vrövl”. Och det mår man icke sämre af.

* *
*

Planches-en-Montagne är en fin by. Att den blott har ett par och tjugu hus gör ingenting till saken. Ty den är ”chef-lieu de canton” och innesluter i denna egenskap en respektabel liten trupp af officiellt folk och värdiga medborgare. Här finns en ”percepteur” och en ”receveur” (uppbördsmän). Den förre synes icke mycket till — troligen rufvar han öfver de indrifna skatterna — men den senare går med stor mage, breda ben och ett långt metspö i handen dagligen öfver bron för att komma underfund med, att forellerna i floden icke äro några dumbommar. Ty ehuru han arrenderar ortens fiske, bringar han sällan något rof med sig hem. Vidare märkes fredsdomaren, en gubbe med grått skägg, mörka kläder och kastorhatt.

Om mären kan jag icke nämna något. Ty han är nog illa-sinnad att ha slagit upp sina bopålar på annan ort. Hans tillfälliga apparition utgör naturligtvis en diger tilldragelse i ortens häfder.

Men skolmästare äga vi. Denna orakade pessimistiske in-divid, hvars kranium blott svagt påminner om Aristoteles', är likvisst ej utan en viss fyndighet. Hans lektioner med de små blåklädda småttingarna tyckas nämligen till största delen upptagas af lektimmar. På höjden af sin backe utanför sko-lan står han då, en kyrktupp i allvar lik, och riktar ett halft öga på bytingarna, under det att det andra ett och ett halfva försjunker i åskådande af naturens fägring och under.

För all del, notarien får jag ej glömma, där han, korpulent och brunhyad, sitter på en halmstol utanför sitt lilla kontor och väntar på affärer. Sådana får han dock ej, men väl har

himlen beskärt honom en syster, en dam af en redan framskriden ålder med lindrigt kopparfärgadt ansikte, hvilken fyra gånger om dagen går med sin mamma — ett svarthöljdt, mindre väsen — till kyrkan, trettio meter från notariens hus. Om söndagarna utsträckes dessa fromma visiters antal ända till åtta.

Och så kommer jag till gendarmerna. Planches-en-Montagne hyser en hel kår af dem: en korpral och fyra man. De syriska pelarhelgonens lif var ett riktigt springgöra mot deras. I kantonen mördas ej, och stöld förekommer endast ett par gånger på århundradet. Törhända har den äldste af truppen, ett gråskägg med martialisk typ, i sin ungdom efterspanat någon för snatteri misstänkt individ. De uppträda helst i skjortärmarna, ledande sina små barn vid handen. Eller gå de vägen framåt med förkläde utefter benen och en spade på axeln. Ty en hvar af dem har sin lilla trädgårdstäppa. Paraplyer ha de också gärna, när de gå på ämbetets vägnar.

Kyrkan i Planches-en-Montagne är tämligen ointressant och modern. Däremot har kyrkoherden varit här i tretton år. Han är en blond elsassare med bred mun och interpunkterar sitt tal med en följd välmenta små ljud, liknande gnäggningar. Sin predikan på söndagseftermiddagarne gör han från sig i ursinnigaste ”prestissimo”. Och detta är alldeles märkvärdigt. För kyrkan är dunkel och han läser innantill ur en gammal postilla med tillhjälp af en enda stearinljusstump, som står på kanten af predikstolen. Knappt har han så sagt ut amen, förrän han blixtsnabbt och ekonomiskt blåser ut ljusstumpen. På mindre än ett ögonblick har predikstolen försvunnit i dunklet, och han själf utför trappan.

Lifvet i Planches-en-Montagne förflyter lugnt. Om jag undantager att en gång en häftig envigeskamp utkämpades mellan mären och kyrkoherden, enär den förre mot den senares vilja ville ringa i kyrkklockan på en världslig fest — ett envig som slutade med den svagare märens fullständiga neder-

lag — så råder en jämn fred. Invånarna äro stillsamma, och det lilla kafélifvet måttligt. På morgonen tager bonden-arbetaren sig gärna en "kosack" (vermut försatt med konjak). Men han går ej till någon öfverdrift. Middag äter man klockan 12, supé klockan 8 eller 9, ungefär som på landet i norden. Soppa är en hufvudbeståndsdel i bägge målen. Efter klockan 10 är all utskänkning förbjuden, och vid den tiden slumrar också byn.

Emellertid ha vi våra små förströelser, hvilka, fast de ej omväxla, likvisst väcka vårt ganska lifliga intresse. Så kommer t. ex., när det i skymningen ringer till *Angelus*, "gumman med geten" punktligt intågande öfver bron. Under armen har hon en väldig grenruska, den hon med svett och möda släpat från skogen för att ha till bränsle. Och bakom henne klifver värdigt den behornade följeslagarinnan, haltande på högra bakbenet. En stund därefter, klockan half nio, anländer byns musikkår, vaktparaden om man så vill. Den har vackert stämda, i olika toner mjukt vibrerande instrument. Alla "musikanterna" bära dem i band kring halsen. Och harmoniskt dallrar det från de stora, präktiga skällorna, då kossorna varligt skrida in genom bygatan, i det betesmarker och sluttningar lösas upp i skuggor, och de skogklädda klipporna svartnande teckna af sig mot rymden.

På lördagskvällarne råder en ovanlig, om ock ej bullersam rörelse. Långa fyrhjuliga vagnar dragna af oxar göra halt framför vårt lilla hotell. Gula eller röda små lyktor hänga under åkdonens smala skrof och bilda en blygsam illumination. De ena komma från staden Champagnole, de andra fara dit lastade med grofva stockar, säckar och tunnor. Men knappt har klockan slagit tio, så är allt lika tyst igen.

Dessa formän äro likväl ej de enda resande, som besöka oss. Nästan hvarje dag passera land och rike kringåkande krämare med sina stora vagnar: än är det folk som säljer bleckvaror och köksgeråd, än försäljare af småartiklar, af

tyger och linne, än mörkkindade auvergnater, hvilka tala en förfärlig rotvälska och bjuda ut paraplyer. Fattigare handlande af båda könen komma till fots med packor på ryggen.

Mest gängse äro likvisst "les voyageurs en liquide", handelsresande i våtvaror. Af dem kommer det minst två i veckan för att lägga ut lockbeten af öl, vin, absint och likörer af skilda slag. Huru alla dessa framfusiga, pussiga personer kunna göra god vinst är mig en gåta. Ty vår konsumeringsförmåga synes mig icke stå i något direkt förhållande till deras antal.

Då jag håller på med resande, får jag icke förgäta "Père Antoine". Denne gemytlige man, en sjuttiofem års gubbe, blott fem fot hög, men senig och stadig, gör oss emellanåt hedern af ett besök. Han bär då ett par stora sparrar på skuldran — för hans yrke är att fabricera krattor — och är vanligtvis i ett ganska upprymdt tillstånd, gnolar visor och är treflig. Han har rykte i hela nejden om att vara muskelstark — något som han ock själf ej försummar att påpeka — och tillika påbördar man honom att lefva i tvegifte.

Jag skulle bestämdt göra orätt, om jag icke ägnade några rader åt mitt värdfolk, ägarna till "Hôtel de l'oranger", där man "logerar till fots och häst". Värdinnan, fru Sidonie, har vackert ansikte, ehuru det under årens lopp blifvit litet gult och nedskrynkladt. Det är en arbetsmyra, jämn och lugn till sinnes, ständigt sysselsatt med att stå vid spisen, med att tvätta, med att stoppa korf. Mannen heter Ulysse — i Juran väljer man gärna namn med god klang — är liten, mörkskäggig och förenar slaktaryrket med värdhusvärdens. Han är förresten ständigt utomhus, kör kring vägarne med sin bruna häst och gulhvita hund, samt prutar på kor, svin och höns. Ulysse Guy — så är hans hela namn — älskar frid och ro och tål intet väsen ... så säger han åtminstone, när man förtroligt språkar med honom. Detta hindrar dock ej, att min kära Ulysse, när han slår sig lös på

sina utflykter — och det händer ganska ofta — väsnas värre än sju dragoner. Men allt kan förklaras: hvad han tål hos sig själf, tål han icke hos andra. I öfrigt är hr Guy en hedersman. Han bjuder oss, så värd han är, på hvitt musserande vin ur sin källare och ställer häst och vagn till ens förfogande, när man så vill.

Hans ädle broder Prosper är en femtioårs flintskallig karl, med något cesariskt i typen och de piggaste bruna ögon i världen. Han är värdshusvärd i en närbelägen stad och förstår sig äfven på att köpa och sälja hästar. Fullproppad med historier är Prosper ända till halsen. Han besöker oss alltemellanåt... och för hvar gång tycker jag att han ser mera sällskaplig och illistig ut.

* *
*

Vi svenskar äro sen gammalt kända i dessa Juras nejder. Under trettioåriga kriget gjorde nämligen hertigen af Sachsen-Weimar ett infall i trakten, och hans knektar härjade här med besked.

En af invånarna i Planches-en-Montagne har förtäljt mig, att han från sin ungdom minnes, huru hans gamla mormor, när han gjort något ofog, kallade honom för ”Suade”. Detta ord, användt i mindre smickrande bemärkelse, lär på Franche-Comté-dialekten vara liktydligt med ”suédois”. Vi ha alltså äfven här lämnat hågkomster efter oss.

GAMLA SLOTT OCH BORGAR I LOIRES DAL

I.

Blois. — Chambord. — Chenonceaux. — Amboise.

Ingenstädes i Frankrike har den senare medeltiden och högrenässansen lämnat en så skön och varaktig prägel som i den yppiga Loiredalen. Och det ges ej heller någon nejd, där man finner så många blad sammanförda af fjortonde, femtonde och sextonde seklens brokiga historia, politiska intriger, blodiga bragder och dåd. Karlarne af Valois' släkt, den elfte och tolfte Ludvig, den praktlystne Frans, Henrikarne, Jeanne d'Arc och Anne de Bretagne, Katarina de Medici och Diane de Poitiers, Guises stolta familj och en mängd andra namn, hvilka lyst upp eller förmörkat de franska häfderna, de äro alla på det intimaste förbundna med de mäktiga slotten och fästena vid Loire och dess smågrenar vid Cher, Indre och Vienne. Väl blir man utsatt för en och annan missräkning. Så till exempel äro Chambords och Chenonceaux' innandömen sorgliga i sitt sköflade skick. Amboises väldiga borg har till en stor del slopats af en idiot, som fick det till skänks af Napoleon, och resten är starkt stympad eller nygjord; de sjuttonde och adertonde århundradena och icke minst den stora revolutionens energumener — som i vanvettig fanatism vräkt öfveända ett så oerhördt antal af Frankrikes vackraste minnesmärken, religiösa eller icke — ha farit hårdt fram. Men det finns här i hvarje fall tillräckligt kvar för att med fasta

murar eller imponerande ruinmassor, ädla arkitektoniska former och detaljer af fängslande behag göra ett outplånligt intryck på resenären.

I ett eller annat slott, enkannerligen de af mindre dimensioner och i privat ägo förblifna, såsom Chaumont, Azay-le-Rideau blir man också angenämt berörd af att träffa på inredningar i tidsenligt skick, möbler och bohag från de gamla epokerna, historiska porträtt af högt intresse. Lägg därtill de många smärre byggningarna från fjorton- och femtonhundratalen, Loireorterna ha att bjuda på, vördnadsvärda, stilfulla bostäder med skönt infattade dörrar och fönster, torn och fialer, gamla stillsamma gårdar med nötta kolonner, blygsamma kåkar med spetsiga trägaflar i flera utsprång, täckta af bleknadt skiffer, med bjälklaget siradt af ornament och fantastiska figurer. Och kring allt det där rullar den ena läckra vyn efter den andra upp sig öfver lummiga höjder och rika vingårdar, saftiga ängar med bårder af poppel och pil, ringlande vattenstrimmor, än den breda Loire famnande talrika holmar, än någon af dess bifloder med grönskande, behagfulla stränder, vassar och näckrosor.

* *
*

Bland de större orterna i Loiredalen må man onekligen ge hederspriset åt Blois, där det ligger på sina kullar vid den stora flodens brädd, med kyrkspirorna och det berömda slottet dominerande kajer, backar, gränder och planteringar.

Blois saknar väl icke den genomgående karaktären hos de franska provinsstäderna, åt hvilka senare tiders fruktansvärda centralisation, i det Paris attraherar och slukar allt, förlänat en prägel af kälkborgerlighet, en existens af sömnaktig enformighet. Men det hvilar dock en viss trefnad öfver den pittoreskt belägna orten, och de buktande små gatorna, som genom-

korsa dess inre, ha till stor del bevarat sitt ålderdomliga, medeltidsaktiga lynne.

Slottet motsvarar sitt rykte. Oaktadt Gaston d'Orléans, Ludvig XIII:s broder, tagit sig för att resa upp en af Mansart konstruerad flygel, som illa harmonierar med de tidigare, nobblare byggnaderna, trots de stympningar och däraf föranledda restaurationer, det sedan undergått, är det ett af de stoltaste palatskomplex tiden kring år femtonhundra lämnat oss. Ty från den rena gotikens dagar förskrifver sig nu blott den vackra vaktsalen i trettonde seklets stil, en kvarlefva från grefvarnes af Blois gamla borg. Under Ludvig den tolftes och Frans den förstes auspicier har eljest slottet sett ljuset. Den förres emblem, piggsvinet, den senares symboliska salamander sira också de skilda partierna, här och hvar alternerande med Anne de Bretagnes, — gemål till Ludvig XII och svärmoder till Frans I — hermelin, hennes dotter Claudes svanor eller de olika furstliga initialerna. Men mest ser man dock till salamandern. I den under Frans fullbordade, nordliga delen af slottet, hvars fasad öfver resliga grundmurar visar en bländande rik renässansarkitektur, förekommer den öfverallt som ett elegant dekorativt motiv, buktande sin stjärt öfver dörrar och fönster, på balkonger, gaflar och plafonder.

Utåt den nu så stilla, öfvergifna slottsplatsen, där hufvudingången till palatset befinner sig, vetter fasaden till den af Ludvig XII uppförda, stora byggnaden — starkt, men väl restaurerad — af tegel omväxlande med ljusare sten, med de för epoken kännetecknande, hemtrefliga, genom starkt framspringande poster i fyra eller sex mindre fyrkanter afdelade fönstren och intensiva gotiska element i gaflar, balustrader etc. Ett praktprof på den mera fullt genomförda, tidigare franska renässansen är, som sagdt, slottets under Frans afslutade nordliga parti, af ansenligare dimensioner än det öfriga. Man finner här en öfverdådig rikedom på vackra detaljer, den elegantaste ornamentik.

Skada blott att det inre i allmänhet endast ger en svag idé om glansperioden under femtonhundratalet, att rummen och salarna stå tomma på möbler, i det endast några plafonder, skulpterade panelningar — den finaste af dessa smyckar Katarina de Medicis arbetsrum —, monumentala spislar blifvit kvar af den forna prakten. Men intet under, då man betänker, att efter revolutionens framfart slottet långt in på adertonhundratalet tjänat som kasern, krutmagasin. De på fyrtiotalet vidtagna restaurationerna synda också i mångt och mycket. Bondgranna målningar och förgyllningar ha, enkannerligen i Frans I:s flygel, där de flesta "historiska rummen" befinna sig, till stor del satts i stället för det sextonde seklets smakfulla finess. Men man röner dock intryck, när man går genom dessa trappor, salar och gallerier, där så många dramer utspelats, där lysande fester aflöst viktiga händelser och blodbesudlade dåd. Här var det som den äregirige Henri de Guise, "den ärrige", bragtes om lifvet dagen före julaftonen 1588. I den stora salen här satt han framför spiseln och värmde sig, innan han begaf sig in i Henrik III:s tillstötande appartement. Där, i konungens egen sängkammare, nedstöttes han af dennes "mignons", medan hans krönte afundsman höll sig i det närliggande arbetskabinettet och ett par munkar i Henriks toalettrum bådo för företagets lyckliga utgång. Och här är trappan, utför hvilken konungen steg ned för att underrätta sin moder Katarina om mordet, föga anande att icke ett år skulle gå till ända, innan grafven tagit emot dem båda. Och icke långt därifrån är det fängelsetorn, under hvars hvalf kardinalen de Guise, broder till den mördade, någon dag efteråt rönte samma öde.

* *
*

Jag kan icke neka till att efter Blois, efter det förtjusande Chaumont, till hvilket jag senare återkommer, såväl Chambord

som Chenonceaux — båda likvisst ståtliga alster af fransk renässans — utöfvade en relativt svag verkan. Icke endast därför att slottet i Blois obeskrifligen öfverträffar dem i rent arkitektoniskt behag. Fastmer ligger orsaken i det sorgliga skick hvari de befinna sig, den känsla af förstämning, af missräkning, nästan af harm man erfar, då man går genom Chambords öde salar och dito gemak, förfallna och sköflade utan att äga det pittoreska hos en ruin, genom Chenonceaux' delvis horribelt renoverade våningar.

Chambords ofantliga byggnad är mycket imponerande med dess här af torn och spiror, rikt dekorerade gaflar och skorstenar, må vara att dessa öfre partier verka litet tungt. Något gynnsamt läge har det under Frans I uppförda, af Henrik II fullbordade slottet ej, ställdt som det är på en låg slättmark, visserligen upplifvad af trädgrupper och grönt. En märklighet är den famösa spiraltrappan i byggnadens centrum, något påminnande om den sköna i Blois-slottet, men med två öfver hvarandra löpande ramper, så att en person kan gå upp och en annan ned utan att mötas. Den krönande, kolossala lanterninen och "belvedären" har man renoverat. Men alla intressanta och fina arkitektoniska detaljer till trots går man dock désillusionnerad ut från slottet. Icke blott att där ej finns så mycket som en möbel — en plafond från den gamla epoken och ett par mera moderna ting, däribland en säng med hiskligt fula draperier förärad åt den unge grefve de Chambord af rojalistiska personligheter eller damer, kunna ej trösta en däröfver — där ges knappast så mycket som en beboelig kammare. Men hvem skulle också ha mynt eller lust att inreda dessa hundratals rum, för att nu icke tala om att man aldrig skulle kunna ersätta det, som sopats bort?

Efter att ha genomgått skiftande öden skänktes som bekant slottet, inköpt för något öfver en och half million hopbragt genom national-subskription, åt den nyss födde hertigen af Bordeaux, sedermera grefven af Chambord eller Henrik V. De

nuvarande ägarne äro dennes arfvingar, grefven af Bari och hertigen af Parma. Dessa pläga hvarje år besöka sin egendom under jakttiden — den Chambord tillhörande, af en mur omgifna terrängen är ofantlig, utom en liten by och odlade fält inneslutande vida, af småskog och snår fyllda marker. Men de båda höga herrarne bo då icke i sina förfäders forna gemak. De taga modest in i en af de låga servisbyggnaderna hos intendenten — portvakten. Hvilken ”dégringolade” för Ludvig den Heliges ättlingar!

Det sirliga, i en relativt enkel, om ock med något gotiskt element tillsatt renässansstil byggda Chenonceaux har framför det vida större Chambord fördelen af ett charmant, i hög grad originellt läge. Kringflutet af Cher, delvis uppfördt öfver själfva floden, vid hvars bräddar lummiga träd spegla sina kronor i vattnet, omgifves det af en park, behaglig och rogifvande, så när som på en i slottets närhet utstakad, solig och ogemytlig ”Jardin français”, härrörande från senare tid. Flodsceneriet är af läckraste slag. Hvad de ha för en intim ”charme”, dessa skuggade, friska, fint idylliska tillflöden till Loire, glidande mellan lundar och betesmarker, där korna föra en idealisk tillvaro, i förbifarten hälsande de i solen badande vinkullarne! Man förstår så väl, att de gamla tiders regenter och ”grands seigneurs” med förkärlek valt sin vistelse just här.

På platsen för Chenonceaux’ slott fanns emellertid ända till begynnelsen af femtonhundratalet blott en enklare ”manoir” jämte en kvarn. En kunglig skattmästare tillhandlade sig då egendomen, ref ner ”manoir’n” så när som på ett ännu kvarstående torn och uppförde det egentliga slottet — en elegant paviljong, hvars prydliga, icke särdeles stora hufvudfasad infattas mellan ett par brokiga torn — på ett par mellan Chers armar murade väldiga underlag, fordom stöd för kvarnen. Den sköna Diane de Poitiers fick det sedan af sin Henrik och lät slå en bro öfver Chers hufvudarm. Men hon hann icke ge-

nomföra sina planer, ty vid sin kungliga älskares död tvangs hon af änkedrottningen, Katarina de Medici, att utbyta det mot Chaumont. Katarina lät i sin ordning arkitekten Philibert Delorme, Tuileriernas upphofsman, uppföra det stora, i två våningar afdelade galleriet på Dianes bro, midtöfver Chers bredaste fåra. Senare gick Chenonceaux genom många händer. Under Ludvig XV blef en finansman, Dupin, ägare därtill, och bland de många ryktbarheter, som då gästade slottet, voro Montesquieu, Voltaire, Rousseau m. fl. En nevö till en madame Dupin sålde det så till fru Pelouze, syster till Grévys beryktade måg, hr Wilson. Fru Pelouze ville låta Chenonceaux lefva upp igen. Stora restaurationsarbeten — olyckligtvis mindre smakfulla — vidtogos, och fester gåfvo eko — icke minst i Paris-pressen. Men fru Pelouze's millioner smälte fort undan, uppsugna af slottet, af ägarinnans och, som det säges, brodern Wilsons spekulationer. Crédit Foncier, fru P:s största fordringsägare, öfvertog egendomen, möbler och dyrbarheter slumpades bort, ingenting lämnades kvar i salarne utom en intressant målerisamling. På sistone har Chenonceaux af banken i fråga sålts till en rik spanjor eller sydamerikanare — namnet undfaller mig — som, äfven han, lär föresätta sig att "återge furstehuset dess gamla glans".

Det gjorde en icke glad att genomgå slottets inre, där nu också murare och timmermän höllo på att husera på många håll. Af sextonde seklets utrustning funnos blott öfriga någon plafond, något dörrpar, någon mer eller mindre renoverad spisel. Det lilla jag såg af de begynta arbetena synes mig tyda på, att det bondgranna skall råda på det stilfullas och delikatas bekostnad. Stackars Chenonceaux!

*   *

*

Hårdt ha också tiden och än mer människorna farit fram med Amboise's berömda borg, som räknar sina anor ända från romarnas och merovingernas tid, sedermera under Valoisernas epok spelat en viktig roll och ofta tjänat som residens åt regenterna, därefter användts som statsfängelse etc. Slottet återställdes 1872 till Orléanska familjen af nationalförsamlingen, och grefven af Paris lät företaga ansenliga arbeten för att iståndsätta de förfallna delarne så stilenligt som möjligt. Hvad som ännu finns kvar är en från femtonhundratalets början daterad, parallellt med Loire löpande byggning, ett par äldre, ehuru delvis nybyggda, kolossala torn, det ena med en präktig portinfattning, en flygel från Carl VIII:s och Ludvig XII:s epok, ett charmant gotiskt kapell, helgadt åt jägarnes skyddspatron Sankt Hubert, byggdt under Carl VIII och väl restaureradt, om ock allt för hvitmenadt. Under den lilla kyrkans golf hvila, heter det, Leonardo da Vincis kvarlefvor. Han afled i Clos-Lucé, en egendom belägen i den lilla stadens utkant, och begrofs i den sedan förstörda kyrkan Saint-Florentin på slottets terräng. För åtskilliga år sedan fann man på platsen för den forna kyrkan några grafstenar och människoben. Och man kom till den slutsatsen, att några af dessa voro den ryktbare artistens kvarlefvor.

För öfrigt finnes ej heller i Amboise's slott annat än tomma hvalf, ödsliga vestibuler, vaktrum och salar, där man på någon mur eller i någon nisch ser gamla chiffer, Carl VIII:s liljor eller Anne de Bretagnes hermeliner. Utanför rikssalen löper ännu, oförsvagad af tiden, den balkong med rostigt järnräcke, hvarå de mot Guiserna konspirerande, slagna och tillfångatagna hugenottchefernas lik upphängdes, sedan den unge Frans II:s hof förlustat sig med skådespelet af de besegrades skoningslösa aflifvande.

Än i dag, om än stympad, inger den respekt, Amboises borg. På sin kulle, med oerhörda grundmurar åt Loire till, behärskar den orten, floden och landet vidt och bredt. Från dess af

sköna löfverk höljda terrasser, från dess gallerier och torntinnar i svindlande höjd är vyn mäktig; man känner sig nästan isolerad från den öfriga mänskligheten i denna atmosfär af feodalitet, då man ser ner på de små boningarna, undergifvet lägrade vid den starkes fötter.

II.

Chaumont.

Det var vid 6-tiden på aftonen som jag anlände till den lilla stationen Onzain, några minuters väg från norra stranden af Loire. Sommaraftonen var härlig, icke ett moln på himmelen, i de bjärtgröna hagarna på ömse sidor om vägen ner till floden rörde sig knappt löfven på popplar och aspar. Man hörde icke annat än det söfvande surret från flugor och insekter, i "sourdine" ackompanjerande det ensliga råmandet från någon melankoliskt stämd ko. Snart skymtade Loire fram mellan träden. Dess långa band, nästan hvitt med reflexer af poleradt stål, dök fram än här än där, söndradt af uddar, sandbankar, små öar. På motsatta brädden, ett litet stycke till höger om den långa, långa spännbron, som förde öfver floden, låg en liten by, bara sammansatt af en uttänjd strandgata, med spetsiga gaflar öfver blygsamt mörkgrå, låga husmurar. Till fond, och den fonden sköt många, många gånger högre i luften, hade den en brant, reslig kulle, hvars stomme man icke såg tecken till, ty till den grad var den inbäddad i fint skiftande grönt, begrafven under yfviga kronor och djupa snår. Uppöfver ännets obestämda våglinje reste sig en medeltida byggnad med gula, grå stenmassor, till stor del skymd af växtlighet, insjunken i, nästan som uppburen af löfverket, men aftecknande mot luften sina gaflar och runda tornspiror, kring hvilka kvällsolen bildade glorior, här och där kastande en strålglans på den glatta skif-

fertäckningen. Uppkrupen på en kal klippspets skulle den nog ha haft ett rofriddartycke, men här i denna rofulla, milda, djuptoniga omgifning gaf den ingen hotelse. Den gick in i hela den blida aftonstämningen och bjöd med sitt trygga, nobla majestät ännu mer lugn åt nejden. Det var slottet Chaumont.

Vi gingo öfver floden och längs den stillsamma bygatan, upplifvad af täppor och köksträdgårdar, till den lilla ortens hotell, som i all sin litenhet, och icke minst därför, gjorde ett trefligt intryck. Värdinnan var ej inne, men hon efterskickades och kom snart. En trygg människa och med frodigt yttre, som lofvade godt, ty för magra värdshusvärdinnor bevare oss milde Herre Gud! Ser "la patronne" här i Frankrike ut som en stork, så var säker på, att ni åtminstone nio fall af tio får dålig mat. Den köttlösa gestalten är njugg mot sig själf — och ändå njuggare mot andra. Men hon, som har rikt hull, med henne är det en annan sak. Redan det att halfva dagen dväljas framför den stora spiseln med de stora grytorna, försjunken i köksintresse, röra och smaka, maka och lyfta på lock och sedan i skumrasket sitta på sin förstugukvist utan att ha håg till långa promenader, redan det ger henne de stora, runda konturer, som båda rikliga måltider. Och fru Méchain visade i det kommande, att denna diagnos icke slår fel.

* *
*

Efter att ha ordnat om rum och middag gjorde jag en första visit upp i slottsparken. Ingången låg blott ett stenkast från hotellet.

Redan det första intrycket var så behagligt. En lång allé strök uppför sidan af den höga kullen, mellan gräsvallar så täckta af bok, kastanje, alm och lind, att solen rakt icke kunde tränga igenom, på sin höjd spinna små dallrande nät bak grenar och blad. Efter några minuter blef terrängen friare. Den

slog ut sig i böljande saftiga, gröna mattor, öfver hvilka någon trädgrupp, sykomorer, plataner, akacior, kastanjer här och hvar kastade långa skuggor, ett pinjeartadt barrträd formade pagod, eller en svartmuskig ceder räckte ut sina starka, knotiga armar. I gräset och mellan buskarne på sluttningarna klefvo hela trupper af påfåglar, unga och gamla, med genomträngande, skrattande röster, vippande små adelskronor på hufvudet och långa släp, såvida ej någon hanne högmodigt rasslade med sin utbredda solfjäderstjärt.

Och nu syntes själfva slottet, med basen af sina fasta murar något nedsänkt inom den omgifvande löpgrafven. Inga stela, dominerande, grant utritade blomsterparterrer, inga kyliga, cirklade, steninfattade terrasser, ingen perukstil kring detta fyrahundraåriga aristokratiska residens. Den vida terrängen framför entréen, något litet kuperad, färgades af friska gräsplaner, inramande en och annan storbladig planta, någon blomstersäng utan pretention, och öfvergick sedan utan vidare omärkligt i den stora parken till vänster, i ängar och fält, skogsbryn och dungar. Till höger en terrass under ståtliga, sekelgamla träd behärskande Loire. Längre bort åt samma håll, och på andra sidan slottet, stupade marken ned bland lummig grönska. Och så trefligt sen att ett litet stycke blott från slottet se en stor inhägnad, inom hvars palissader gäss och ankor, vanliga höns och pärlhöns mådde alldeles förträffligt. Själfva den präktiga stallbyggnaden hade icke ett så fint läge, ty den låg mera undanskymd.

Dagen var emellertid snart till ända. Skuggorna på gräsplanerna blefvo allt längre, och det var för sent att bese slottets inre. Jag stod just och beundrade den i sin enkelhet så stilfulla och imponerande entréen, en paviljong genombruten af en stor porthall infattad mellan ett par mäktiga torn, allt det där smyckadt af uthuggna vapensköldar, heraldiska figurer, en öfver portalen tronande gammal marmorbild, då en mängd arbetare, hvilka hållit på med någon reparation — slottets ägare

voro icke där för tillfället — kommo ut. Knappt var den sista af dem i det fria innan portarna slogos igen och grofva järnkättingar rasslade. Den öfver löpgrafven förande vindbryggan drogs upp. Ännu ledde en mindre sådan till en liten bredvid den stora porten befintlig ingång, där ett par väldiga, ilsket skällande hundar rörde sig. Om några minuter drogs också den upp, och de båda molosserna*) gåfvo ännu till några dofva skall och morrningar, och sedan blef allt tyst. Slottet låg afspärradt bak sin löpgraf. Man skulle kunna tro sig vara några sekel tillbaka i tiden.

Från terrassen med de sekelgamla träden till höger om slottsplanen var utsikten i solnedgången hänförande. Allt var stilla, stilla. Från den lilla byn vid borghöjdens fot steg icke upp ett ljud. Där nere gled den stora floden, vattenfattig denna tid på året (augusti), helst efter den långa torkan, fram så lugnt, att man med möda kunde se i hvilken riktning den rörde sig. Stora, hvitgula sandbankar stucko upp likt jätterockor på rygg. En och annan fiskarbåt, uppdragen på strandbrädden nedanför byn — den kallar sig äfven stolt för "le port". Någon figur, som på det långa afståndet kunde tagas för en vadarfågel, klef ut i det grunda vattnet, och svårmodigt pipande beckasiner sträckte utefter motsatta brädden. I väster syntes de i soldimma hägrande lummiga öarna och uddarne, i gråblå och rödvioletta förtoningar, sväfva i luften, medan de på motsatt håll af synkretsen företedde fastare, dunkelgrönare silhuetter. Åt norr till bredde vyn ut sig många mil, och man skådade hän öfver en ändlös böljning af fält och dungar, kullar och dälder. De sista solstrålarne strödde ut guldpuder öfver trädtoppar och sluttningar, och dessemellan var det blågröna fördjupningar, rostfärgade strimmor, nyanser af blekgult, af svartviolett.

Men nere i byn väntade mig mamma Méchain med sin middag.

---

*) *Molosse*, s. m. åld. poet., bet. bl. a. *vakthund*.

Utgifvaren.

Den befanns vara förträfflig, med en mustig hare som "pièce de résistance". Vi voro visserligen under förbjuden tid, och djuret hade säkerligen fallit offer för någon tjufskytt eller smyggillrare. Men det var nu en gång dödt och stekt, och ypperligt smakade det, nedsköljdt af ett oförfalskadt vin, som satte en i godt humör. Så gjorde också senare anblicken af de små enkla, men snygga sofkamrarna med oskyldiga gardiner och sängförhängen af blåblommig kretonn.

* *
*

Slottet Chaumont räknar sina anor ända från tionde seklet, men i sin nuvarande stil byggdes det kring femtonhundra af medlemmarna af de befryndade familjerna Amboise och Chaumont. Längre fram ägdes det af Katarina de Medici, som bebodde det länge nog för att sen, i utbyte mot Chenonceaux, vid Henrik II:s död öfverlämna den åt hans mätress Diane de Poitiers. Sedan dess ha många ägare och familjer aflöst hvarandra. För icke så länge sedan inköptes slutligen slottet af en dotter till den rike sockerfabrikanten Say. Mademoiselle Say lär i sin barndom ha besökt Chaumont, och det minne det lämnat hos henne var så starkt, att hon, kommen till mognare ålder, trots sin förmyndares invändningar, gjorde sig till ägarinna af detsamma. Och därför må ingen klandra henne! Hon är nu prinsessa, gift med prins de Broglie, son till den bekante hertigen af samma namn, medlem af franska akademien och f. d. minister. I förbigående kan nämnas, att den ryktbara madame de Staël, med hvilken familjen de Broglie räknade nära släktallians, bebodde Chaumont i början af seklet.

Slottets nuvarande ägare ha underkastat det en genomgripande restauration, men verkställd på ett intelligent, pietetsfullt och stiltroget sätt.

Jag har redan nämnt några ord om den mellan sina vördnadsbjudande torn inramade entrépaviljongen. Öfver den stora porten ses inom en ornamental bård Ludvig den XII:s och hans makas, Anna de Bretagne, initialer bland emblematiska liljor och hermeliner. På tornet till vänster är familjen Amboise's vapen under Ludvigs ministers, George d'Amboise, kardinalshatt. Å det till höger är hans nevös, Charles de Chaumont, amiral och "grand-maître de France" med Sankt-Mikaelskedjan. Man fäster sig vid några kring tornen löpande listverk, besatta med allehanda uthuggna, förunderliga tecken. Det är kabbalistiska figurer, härrörande från den vidskepliga, med stjärntydning ifrigt sysslande Katarina de Medici.

Från ingångstornen sträcka sig bakåt, bildande trubbig vinkel, två corps-de-logier, afslutade genom ett par andra väldiga torn. Till den högra af dessa flyglar gränsar invändigt ett kapell, från samma epok som det öfriga.

Den fjärde sidan, förut upptagen af en äfvenledes tornprydd byggning, är öppen.

Gården är af en synnerligen vacker arkitektonisk verkan. Till vänster om porthallen löper en arkad i renässansstil, men annars öfverväger det sengotiska elementet med prydliga detaljer, sirade gaflar öfver fönsteröppningarna, rika listverk, fantastiska vidunder till vattenkastare, bisarra, hopkrupna figurer tjänande som konsolstöd.

Och det inre sen! Någon därmed jämförlig inredning skådade jag icke under hela Loireresan. En trotjänarinna ledsagade mig genom de ett historiskt intresse besittande rummen, som upptaga den högra slottsflygeln och tillstötande torn. Här var mest allting gammalt, och det renoverade eller nygjorda i stil, i full harmoni med epoken. Det kunde skrifvas en volym om hvad dessa rum inneslöto. Sköna plafonder med Amboise's och Chaumonts vapen, med Katarina de Medicis

eller Diane de Poitiers' namnchiffer, trefliga nätta golf med sin ålderdomliga beläggning: små plattor af terrakotta eller fajans i bleknade färger. Stilfullt snidade panelningar, reliefer och träskulpturer i massa, utsökta gamla fajanser (de flesta italienska), fina metallarbeten, gamla lampor, ljusstakar m. m. och en mångfald intressanta, fantasifulla, gemytliga föremål: präktiga glas, venetianska eller icke, kannor, elfenbensarbeten, konstfulla skrin och annat mer. I några rum täcktes väggarna af de skönaste väfnader, "tapisseries" från Beauvais eller andra orter, däribland några nordfranska från fjortonhundratalet af ofantligt intresse, med figurrika framställningar, hvari röda nyanser dominerade. Och sådana härliga möbler! Inför dem skulle salig Spitzer ha slickat sig om munnen! Sådana präktigt skulpterade, respektabla stolar, sådana skåp, bord och "bahuts" med gotikens ståtliga ornamentering, bisarra eller blidt naiva gestalter med högrenässansens nobla former. Allt det där var så vackert, och det fanns så mycket af det vackra, att man knappt hann fästa sig vid en pjäs, innan en annan bredvid strax lockade en.

Ett imponerande rum var den stora vakt- eller vapensalen med sina rustningar, sin cheminéeattiralj m. m. I Katarina de Medicis sängkammare sutto ännu kring sängen de draperier, som skylt den ränkfulla drottningens sömn, med broderi i silfver, grönt, hvitt på grågrön sammetsfond. Bredvid bädden sågos hennes bönstol och mässbok. För öfrigt hade en ansenlig del af föremålen i rummen, däribland många af italienskt ursprung, varit i regentinnans ägo. Omedelbart till Katarinas sängkammare stötte hennes favorit Ruggieris rum, den florentinska astrologens, beläget i ett af tornen. Ty drottningen hade alltjämt sin astrolog vid sin sida, ängslig om att utpricka himmelens förebud. Öfver spiselkransen voro anbragta astrologens mystiska trianglar och cirklar. Där fanns också hans porträtt, ett skäggigt, spekulativt anlete. Bland porträtten i dessa slottsrum fanns för öfrigt ett autentiskt, en liten bröstbild af Katarina

med de hårda dragen och de veckomgifna, kloka, men stålkalla ögonen, andra af Diane de Poitiers etc.

Det var med verklig saknad man lämnade Chaumonts innandöme... Efteråt gjorde jag en rund i parken, otvifvelaktigt en af de grannaste något franskt herresäte kan uppvisa. Där funnos djupa, vilda raviner med majestätiska gamla ekar, kastanjer, granar, bokar höljande sluttningarna, spirande upp mellan ett virrvarr af ormbunkar och slingerväxter, murgrönor, kaprifolier och skogsrefvor. Där fanns det klara, vida ängar, på hvilka hästar och boskap flanerade, där fanns det skogiga terränger och jaktmarker. Inne i en behaglig liten lund stötte man på parkvakten-jägarens af slingerväxter med prunkande blommor alldeles täckta hus, en bostad som mången kapitalist kunnat afundas honom.

Chaumont var ett verkligt ”demeure de grand-seigneur”. Ett angenämare minne gaf icke något under färden i Loire-nejden. Det var ett ställe, som man gärna sade ”au revoir” åt.

III.

Plessis-lez-Tours.*) — Loches. — Azay-le-Rideau. — Chinon.

En kilometer utanför Tours ligger bland trädgårdstäppor och kålsängar en medelstor byggnad med tjocka tegelmurar, i ena hörnet försedd med ett i många våningar afdeladt torn. Ingen bor där, och rum, salar och spislar äro halft förfallna. Några fasta hvalf och stentrappor ha dock godt stått emot tidens frätning. Detta är det enda som står kvar af Ludvig XI:s bekanta slott, uppbyggdt af den misstrogne, svekfulle monarken, då han icke längre trifdes riktigt på något annat ställe, hvarken i Paris eller i Amboise's och Loches' fästen. Här tillbragte han större delen af sina senare regeringsår, fruktande sina talrika motståndare och ännu mera döden, och här ändade han sitt lif. Den kvarstående byggnaden, restaurerad enkannerligen hvad yttermurarne beträffar, hörde till hans enskilda bostad. Tämligen modest har den trots sitt torn en prägel af "bourgeois", som stämmer med Ludvigs karaktär. Den ståtliga park, de prisade rosengårdar, hvilka bildade gördel till slottsmurarne, ha delat residensets öde. De ha, som antydt, ersatts af tarfliga trädgårdsdungar och köksväxter. Men denna anspråkslösa omgifning är dock icke utan

---

*) *Lez*, prep åld., bet. *nära, bredvid. Plessis-lez-Tours* sålunda = *Plessis vid Tours.* *Utgifvaren.*

sin stämning som ram till minnen efter den sluge borgarkonungens slott.

I ett hörn af terrängen är ett källarhvalf, där Ludvigs minister, kardinal de la Balue, straffad för sin konspiration med Karl den djärfve, skall ha begynt den elfvaåriga fångenskap, han sedermera fick fortsätta i Loches och Onzain, inspärrad i en af dessa grymma järnburar han själf hittat på och först fick pröfva.

Man kan knappt nämna Ludvig XI:s namn utan att tänka på hans beryktade samvetslösa handtlangare: hans barberare och förtrogne Olivier le Dain och Tristan l'Hermite. Ett stycke från slottsruinen ligger bakom gröna ängar i stadens utkant en stor landtgård med grå, massiva murar, kallad "la ferme de la Rabaterie". Den säges ha varit Oliviers "manoir". I Tours' mest ålderdomliga, nordliga del nära Loire ser man vid rue Briçonnet ett intressant gammalt hus, som folksägnen tillagt Tristan l'Hermite, bifogande att det genom en underjordisk gång förbands med konung Ludvigs slott. Det torde likvisst vara af något senare ursprung, från fjortonhundratalets sista år. Men en respektabel rest af sengotik är det i hvarje fall med sin skumma gård, sina svartnade, vackra arkitektoniska detaljer, sina bisarra figurer och repornament — folktron menar att repet är "bödeln" Tristans emblem — sitt höga torn och sina nötta trappor, sina gamla tänkespråk på murarne. Tours är för öfrigt rikare än någon annan af Loirenejdens större orter på ålderdomliga hus af det största intresse. Det är fullt af dem i de trånga medeltidsgränderna kring "Carroir des Orfèvres": sirliga små stenbyggningar från femtonde och sextonde seklen, sneda och lutande bostäder med träskulpturer på fasaden, höga gaflar, skifferbeläggning. Ett par romanska stenkåkar förskrifva sig ända från elfvahundratalet.

*   *
*

Ett oerhördt fäste med lemlästade torn och försvarsverk kröner hela ännet af en långsträckt höjd. Det innesluter ett palats från femtonde seklet, en kyrka med spetsig stenspira, trädgårdsterrasser och är genomdraget af små dystra, mellan murar löpande gränder. Vid den stora borgens fot, åt norr och öster, hvilar en liten stad, hvaröfver ett renässanstorn afslutadt af en kupol med lanternin, återstod af en nedrifven kyrka, skjuter i höjden. Från den stora tornport, som bildar hufvudingången till fästningen, sluttar en gata ned. Vid densamma ser man ett hôtel de ville i högrenässans, stödt mot en äldre, gotisk portbyggnad, ett annat prydligt "hôtel" från Henrik II:s tid med hans kungliga valspråk, skulpturer och reliefer. Den från borgen ledande gatan mynnar ut under en ståtlig, nu mer fristående stadsport med rundtorn. Omedelbart där nedanför rinner en den nättaste flod, i hvars klara vatten det långa bottengräset mjukt böljar, likt najaders svepande chevelyrer.

Floden är en arm af Indre, och den lilla staden med det stora fästet är Loches.

Under långt förgångna sekel njöt Loches, befästadt allt sedan femhundratalet, af ett rykte såsom en af de fastaste borgar medeltidens Frankrike kunde visa upp. Klodvig, Richard Lejonhjärta ha besatt det, Carl VII vistades där ofta med sin käresta Agnès Sorel. Frans I tog där emot Carl V. Men framför allt hade namnet Loches en fruktansvärd klang. Ty alltifrån Ludvig den Helige tjänade fästet icke blott till kungligt residens utan till statsfängelse, och otaliga äro de personligheter och höga herrar, som försmäktat i dess hvalf och fängelsehålor.

Ett besök uppe i borgen framkallar också ett öfvervägande dystert intryck, som icke åsynen af Indres fridfulla dalsträckning där nere med de friska, gröna ängarna kan förjaga.

I nordliga ändan af fästningen ligger det forna kungliga residenset — en simpel underprefekt har efterträdt raden af mo-

narker — delvis förskrifvande sig från Carl VII, delvis från en något senare epok. Här ser man bland annat, i undervåningen af ett torn, den fagra Agnès Sorels graf. På sarkofagen är statyn af konungens favorit i hvilande ställning, med fötterna stödda mot lamm, medan små änglar böja knä vid hufvudgärden. Ej långt ifrån "le logis du roi" är en mycket kuriös gammal kyrka ägnad åt Saint Ours, en helig man, som i kristendomens första tider grundade ett kloster i Loches. Templets äldsta delar härröra från tionde seklet, men det mesta är byggdt i elfvahundratalets romanska stil. Från fasaden springer en förhall ut, och därifrån leder en rundbågsdörr in till själfva kyrkan, af underbart skön verkan med sina af mildt förbleknade färger smyckade, allegoriska och fantastiska figurer å arkivolten. Det inre har en gestaltning nästan utan motstycke i medeltidens arkitektur. Öfver hufvudskeppet resa sig nämligen höga pyramider utan lifvande fönsteröppning, dunkla och mystiska. Detta innandöme skulle emellertid göra en mera gripande effekt, därest man icke olyckligtvis vid restaurering i vår tid hvitmenat det på det mest oartistiska sätt.

Fästningens södra del företer de mest fruktansvärda försvarsverken, om ock nu till stor del i ruin, och där, i mörka, väderbitna torn, somliga med bortsliten öfverdel, finner man Loches' beryktade fängelser. Här är den oerhörda, romanska "donjon", där så många furstar och mäktiga smakat på olyckan. Som dess upphofsman nämnes den famöse Foulques Nerra (svarta falken), grefven af Anjou, hvilken — omkring år tusen — byggde upp så många borgar och kyrkor i dessa trakter. Där står ett digert rundtorn. Ludvig XI, som icke var nöjd med hvad som fanns förut, lät mura upp det för att skänka gästfrihet åt sina fiender och honom misshagliga personer. I en rund bottensal, hvaråt några skottgluggar ge ett sparsamt ljus, hängde här de järnburar somliga offer inneslötos i. En annan tjänade som tortyrrum, och den visar ännu några gamla pinoredskap.

Där ha vi slutligen den "le Martelet" kallade tornbyggnaden. I en af dess celler tillbragte Lodovico Sforza, "il Moro" benämnd, tillfångatagen af Ludvig XII, de nio sista åren af sitt lif, förströende sin ensamhet med att bemåla fängelseväggarna, där man bland annat ser hans egen, långskäggiga bild i många upplagor jämte inskriptioner och tänkespråk uttalande resignation under det hårda ödet. Under samma hvalf är grefvens de Saint-Vallier (fader till Diane de Poitiers) namn inristadt. För öfrigt äro väggarna i Loches' fängelse litet hvarstans täckta med naiva bilder, religiösa figurer, inristade radband, hvarpå fångarne tummade läsande sina ave och pater, solur mödosamt konstruerade med hjälp af det genom de djupa gluggarne i fängelserna ofvan jord insipprande ljuset, talrika inskrifter. Bland dessa äro somliga af filosofisk natur, några sarkastiska, såsom den af någon bittert skämtande ädling graverade strofen: "Entrés, Messieurs, chez le Roy nostre mestre".

Men icke i alla Loches' fängelseceller trängde ljuset in. Det ges fuktiga, beckmörka källarhvalf, dit aldrig någon solstråle nådde, och än längre ner i djupet än dessa "oublietter" hålor, dit de åt döden invigda störtades.

* *
*

Hvilken skillnad mellan intrycket af Loches med sina hemska hvalf och ändlösa torntrappor och det idylliska, leende Azay-le-Rideau, beläget en fem, sex mil högre upp vid Indreflodens brädd. Kring ett täckt, elegant slott i öfvergångsstil, med halftorn i hörnen — uppbyggdt af Frans I:s sekreterare och skattmästare Gilles Berthelot — breder sig en park af de ansenligaste dimensioner, prunkande med saftiga gräsmattor och ängsmarker, schatterad af lummiga dungar af poppel och lind, bok och akacia, inväfda mellan Indres smågrenar, mellan

klara bäckar med små vattenfall, vid hvars rand någon delikat tårpil hänger sin ljusa krona.

Slottsfasadens midtparti med den stora entréen är rikt siradt med bågar och gaflar, kolonner och pilastrar, nischer och basreliefer. På fönstrens räckverk ser man konung Frans' salamander med devisen: "nutrisco et exstinguo" och den bretagniska drottning Annas hermelin beledsagad af frasen: "un seul désir".

Ägaren till detta väna herresäte är numera markisen de Biencourt. Han förlorade en ansenlig del af sin förmögenhet på "Union Générale's" förfärliga "krasch" för flera år sedan. Men han tycks dock ha nog kvar för att kunna hålla sig uppe. Markisens vurm är att samla taflor och särskildt att köpa upp allt hvad porträtt heter af ryktbara personligheter — speciellt franska förstås. Slottssalarnes väggar äro också täckta af dem och, förutom att åtskilliga besitta högt konstnärligt värde, äro de af ett sällspordt historiskt intresse. Det är en stor del af de franska häfderna som passera förbi en i denna fil af regenter och furstinnor, krigare och politiker, prelater och stolta eller blida, kvinnliga favoriter. Bland furstinnorna var också den svenska drottningen Kristina.

Äfven inredningen i slottet var anmärkningsvärd och bjöd på mycket från gamla tiden: plafonder, monumentala spislar, skulpturer och träsniderier, många vackra möbler, om dessa också ej gingo upp mot de härligheter Chaumont hade att bjuda på.

Frukost intogs i byn på "Hôtel du Grand Monarque", ett trefligt litet ställe som kan rekommenderas i herrar artisters åtanke, allra helst som man kan få hel pension där för nittio francs i månaden. Födan var oklanderlig, och vinet synnerligen välsmakligt. De äro väl lottade i afseende på fluidum, dessa rika vinnejder i Touraine. Ett fat godt, oförfalskadt rödt vin på bortåt tvåhundrafemtio liter kan man utan svårighet tillhandla sig för åttio francs. I motsats mot i de

vinfattiga, alkoholförbrukande trakterna stöter man också här ofta på "une bonne face d'ivrogne", ett "godt drinkaranlete". Man blir godlynt och säll, men icke brutal och förslöad här.

* *
*

Intet under om den jovialiske Rabelais föddes i den ett par mil från Azay belägna lilla staden Chinon eller åtminstone i dess närmaste omgifning! Ty Chinons röda viner äro ryktbara, liksom Saumurs hvita. Och hvilket angenämt naturscenteri, hvilket charmant läge har icke orten vid Viennes strand. Längs floden speglar sig en ståtlig allé af gamla bredskyggiga sykomorer i vattnet. Och på andra sidan de små husmassorna, öfver en gördel af yppig vegetation, måleriska trädgårdsterrasser och ett virrvarr af snår afteckna sig det berömda fästets vittrade vallar, slottsruiner och resliga torn, krönande en brant stupande kulle. Här är en godt att vara.

Från det lilla Hôtel de ville-torget, där små lindar med yfviga peruker paradera, går till vänster rue Haute-Saint-Maurice utmed borghöjdens fötter. Till höger går rue Saint-Étienne, lika smal, buktig och gemytlig som den förra. Några gamla kyrkor höja sig vid dessa medeltidsgator: Saint-Étienne, uppförd af Ludvig XI:s ståthållare, historieskrifvaren Philippe de Commines, Saint-Maurice och Saint-Mexme, båda i romansk stil, med vördiga torn, den senare till stor del nedrifven, men bibehållande rester från nio- och tiohundratalen, med stympade, intressanta ornament och figurer.

Det var emot solnedgången jag anlände till Chinon, och jag begaf mig genast in på rue Haute-Saint-Maurice och rue Saint-Étienne och de i dem utmynnande trånga små gränderna. Aftonen var ljum, härlig, och tinnarne och kreneleringarna på fästet där uppe, kring hvilka horder af kajor hvirflade och kraxade, visade sina minsta utsprång mot en skinande luft. Aldrig

har jag i Frankrike sett en mera bibehållen medeltidskaraktär än i dessa Chinons gränder. I synnerhet låg det öfver rue Haute-Saint-Maurice, dess hörn och små biarmar en underbart gammal atmosfär. Vid hvarje steg stötte man på något månghundraårigt litet hus af trä, af sten; fantastiska figurer, stilfullt skulpterade bjälklag, grinande vattenkastare hälsade en hvart man såg. Mera förnäma byggnader af huggen sten med dörr- och fönsteröppningar i blomstergotik, ”krabbor” och korsblommor på gaflarne, trinda småtorn sågo modestare bostäder öfver axlarna. Och, mirabile dictu, när någonting var nygjordt eller reparcradt, var det mestadels pietetsfullt hållet i den gamla stilen.

Tjusande gårdar stodo fulla af grönt, doftande plantor, blommor och slingerväxter. Dessemellan varsnade man något kryp-in, någon uppåt fästningshöjden till krypande passage eller återvändsbacke, tysta, skumma hvalfgångar, någon enslig gammal trappa full af mystik, skönt gröntonig af sekels fukt, mossbelupen mellan förfallna murar, där klängväxterna bildade ornament. Och litet högre upp, sträckande sig ända öfver borgvallarnes rötter, lågo där terrass vid terrass, täppor och hängande trädgårdar med vinranksgirlander och fruktträd, och popplar och dunkla cypresser sköto öfver häckar, buskar och intrasslade snår. När man såg upp mot fästningsmuren, kom vanligen tanken på den sköna vyn af morernas Alhambra, sedt nerifrån Darros mångbesjungna dalgång. Må vara att himmelen där är mera blå, tornen och murarne rödare, mera guldfärgade, popplar och cypresser mera storväxta, och att här de svällande, grågröna kaktusarna saknas ... Och var det ej också något annat som minde mig litet om Granada? Jo, alldeles som Albaycins zigenare har folk här gräft in kamrar i självfva bergväggen åt sig. Man ser sådana litet hvarstans — i utkanterna af Loches, vid Tours förekomma de ock i myckenhet —, hyran är billig (omkring fyrtio francs om året per ”rum”), och rätt snyggt ha för resten invånarna det i dessa

anspråkslösa interiörer med sopade golf och krucifix och gravyrer och tidningspapper på väggarna.

Långt inunder fästningshöjden och kullarne sträcka sig gångar och grotthvalf, sannskyldiga labyrinter, där den som vågar sig in utan vägvisare lätt kan få tillbringa dygn utan att hitta ut igen. Det är stenbrott, hvarifrån man tagit materialet till Chinons borg, kyrkor och monument. I de yttre delarne af dessa underjordiska korridorer ha invånarna installerat sina vinkällare, hvälfvande krypta vid krypta. Och nog håller sig vinet friskt där! Redan innan man hinner till ingången mötes man af bergets kalla andedräkt, en luft så isande, att man skälfver, fast solen leker ikring en.

Chinons slottsfäste har gamla anor. Romarne hade ett "castrum" på kullen, de frankiska konungarne gjorde det till en af sina starkaste vapenplatser. Efter grefvarne af Touraine och Anjou ärfde Henrik Plantagenet Chinon jämte öfriga besittningar i Loiretrakten, bodde där med förkärlek och dog där äfven. Och under de sista Kapetingerna och Valoiserna spelade orten en betydande roll. Bland senare ägare var kardinal Richelieu en.

Från Hôtel de ville-platsen leder en brant, smal backe upp till de imponerande ruinerna. Till höger, åt öster, är platsen för det yngsta, af Henrik Plantagenet tillbyggda fästet — det öfriga har delar ända från tionde och elfte seklen, utan att tala om spår efter romarne — raseradt nästan till grunden och nu upptaget af fredliga vinfält, skildt från de andra förskansningarna af en bred, djup graf. Till vänster träder man in genom en ståtlig, krenelerad tornpaviljong. Efter att ha gått en stund mellan häckar och träd kommer man till "le Grand Logis", det egentliga slottet, där Plantagenet förde sitt hof och afled, och i hvars stora sal ett par århundraden senare Karl VII mottog Jeanne d'Arc, som manade honom till stora dåd och Orléans' befrielse. Nu står blott af slottet en del af murarne kvar med några trappor, hvalfrum och digra

spislar. Plafonderna ha instörtat, och det hela är en melankolisk ruin, i hvars minnesrika innandöme kajorna gästa. En liten bit från le Grand Logis står en rund "donjon" i tolfhundratalets spetsbågstil. Där skall jungfrun ha tagit in, förrän hon föreställdes för monarken. Trappor och tornkamrar äro ännu i rätt godt behåll. Sedermera bebodde Jeanne ett af tornen i Du Coudrays fäste, skildt från det förstnämnda "Château du Milieu" genom en vid graf, ehuru en gång sätter dem i förbindelse. Det företer numera ett par präktiga, högresta torn, det ena inneslutande ett litet kapell.

På den stora terrängen uppemellan murarne, där man här och hvar stöter på någon ruinlämning, någon gammal cistern, någon lönnport eller öppning till en underjordisk gång, sträcker sig nu en halfvild park med sköna träd, afbruten af små odlingar.

Ett stillsamt, fattigt portvaktarfolk med näste i den tornprydda gamla ingångspaviljongen ansar om sin kål och skär sina bönor på den borg, som sett så många stålklädda riddare och lysande herrar, och där jungfrun från Domremy gaf väckelseropet till fosterlandets frigörelse.

VINLANDET

Festligheter och utflykter i vintrakterna.

(Minnen från en publicistutflykt.)

Den 11 sept. företogs en utfärd från Bordeaux till Médoc, landsträckan nordväst om Bordeaux mellan Girondefloden och hafvet, inneslutande världens finaste rödviner. Planteringarna börja redan några kilometer från Bordeaux och intaga en utmed floden löpande, sandig terräng af ungefär åttio kilometers längd och tio kilometers bredd.

Att tro att det icke längre finns några ärliga Bordeauxviner är nu ett fullständigt misstag, ty om också Médoc hårdt pröfvats af phylloxeran, mjöldaggen och deras släktingar, så äro likvisst alltjämt planteringarna af respektablaste art. Men man får utkämpa en skarp strid mot de lömska fienderna, och litet hvarstans ser man de grådaskiga fläckarne efter koppar-sulfaten ge sin kalla färg åt massan af rankor. Och vingårdsägarnes inkomster reduceras naturligtvis betydligt genom den envisa kamp som de måste föra för att bevara sina dyrbara produkter.

Dessa indelas alltefter jordmånens beskaffenhet och den grad af förädlingar ägarnes omsorger skänkt vinerna i ”grands crus”, ”crus bourgeois”, ”crus artisans” och ”crus paysans”. De förstnämnda skiljas i fem klasser. Den första af dessa, ”les grands premiers crus”, innesluter blott fyra sorter, och af dem tillhöra nu blott tre, Château-Margaux, Château-Lafite och Château-Latour, det egentliga Médoc, ty den fjärde, Château-Haut-Brion, hör till de röda Graves-vinerna.

Denna klassificering, som, uppgjord af Bordeaux' vinmäklar-

syndikat, existerar alltsedan 1855, är naturligtvis i många fall tämligen godtycklig. Ty visst förtjänar Château-Lafite m. fl. alltjämt titeln af vinkonungar, men detta hindrar icke att ett andra "grand cru" vissa år kan öfverträffa ett första, liksom ett godt "bourgeois-cru" ofta kan slå ett klassificeradt.

En färd i dessa åt vinguden helgade nejder är mycket intressant, och trots en viss monotoni besitter landskapet en karaktär, som icke saknar egendomligt behag. Man får kanske ingenstädes i Europa ett intryck af en så mäktig jordegendom som å dessa af solen badade, lindrigt kuperade marker, på sina ställen sparsamt afbrutna af en liten by, någon allé af popplar, någon park af måttliga dimensioner kring ett "château" — med några undantag ha nu dessa byggnader icke något storståtligt slottsartadt, utan äro tämligen enkla villor och landthus.

I öster skönjas då och då Garonnes gula, breda strimmor, i väster sticker en kant af skog och kullar upp, men däremellan blott vin, vin, vin så långt ögat ser. Ofantliga terränger täckas utan afbrott af i täta led stående, låga rankor — här i Médoc är den ur starkt sandblandad jord uppspirande plantan alltid småväxt. Ser ni några större, så är det "vins de Palus", d. v. s. stockar planterade på af Girondefloden afrunnen, dyigare terräng, hvilka alls icke ha samma kommersiella och lukulliska värde som de andra.

*   *
*

För mig har intresset legat i traktens frappanta prägel, så öfverdådigt rik, så imponerande i sin relativa enformighet, och — "pourquoi pas le dire?" — i de utsökta produkter, hvarmed vi blifvit undfägnade.

Vi kommo till det flaggprydda "Château Margaux", ägdt af grefve Pillet-Will, vid niotiden på morgonen.

Ifråga om slottslik karaktär har nu Château Margaux, om-

gifvet af sin präktiga, lilla park, något mera storslaget än i allmänhet de s. k. slotten i Médoc kunna bjuda.

Och sen bar det åter af mellan vingårdar och vingårdar, mellan châteaux och châteaux med välklingande namn till Pauillac-nejden. Ty hittills hade vi varit i Margaux-Cantenac.

I Pauillac, liggande vid Girondes brädd, stor mottagning och sen i väg till Château Lafite.

Baron Alphonse de Rothschild, detta välkända ställes lycklige ägare — han sätter mycket sällan sin fot på "slottet", hvilket för öfrigt icke erbjuder något intressant, så när som på en skön utsikt öfver den på några kilometers afstånd framglidande stora floden och marken däromkring — lär generöst ha erbjudit organisationskommittén, att allt, vin o. s. v. skulle tagas ur hans källare. Men äfven öfriga vinägare i trakten ville låta sig representeras, och vid den stora "lunchen", som i följd af gästernas talrikhet måste serveras i en flaggprydd och dekorerad utbyggnad, fick man sålunda tillfälle att smaka på cirka åttio klasser rödvin — icke en droppe hvitt, och icke en droppe champagne serverades — representerande något af det ädlaste Médoc kan visa fram. Öfverflödigt att säga att ställets produkt lifligt gouterades af alla amatörer, och stämningen förhöjdes af, att tjugufem-trettioårigt vin, innehållande "magnum", i flaskor rymmande fyra buteljer med förträffligt innehåll cirkulerade.

Färden sen på aftonsidan ned till Saint-Estèphe vid Garonne med den stora vagnkaravanen var härlig. Gyllene reflexer öfverallt i förgrunden på dessa af septembersolen och hviskande höst nyanserade blad, en fin, omtöcknad horisont.

Det förvånar mig verkligen att ännu icke ha sett en målare af talang försöka sig på denna vackra symfoni af mättade, delikata toner.

Så ombord på en ångare och tillbaka till Bordeaux. Den breda Girondefloden, ljust chokladfärgad, var alldeles öfverdådig i aftonskimret. När man såg nedåt flodmynningen, tedde

den sig som en nästan solid, bubblande massa. Men närmare båten var det en fasettering af millioner små ytor i ockra och matt guld. Och hvem skulle säga, när han på båda sidor såg en ridå af hög vass, poppel och al, att där till höger bakom det dunkelgröna förhänget låg den noblaste vinnejd på jordens rund?

*   *
*

Den 12 sept. var de hvita vinernas tur, dessa Sauterner m. m. om hvilka någon poetisk man — fråga mig inte hvilken — har sagt, att de äro ”solstrålar fängslade i en butelj”.

I vagn färdades vi genom kommunerna Barsac, Bommes, Fargues, Preignac och Sauternes. Litet hvarstädes signaleras kända och välkända namn, så t. ex. Château Yquem, en ganska gammal byggning, som ligger där på sin höjd med runda torn, bärare af den berömdaste hvitvinstitel, som existerar.

Den har ett alldeles skildt lynne från Médoc-trakten, denna de ljusa vinernas nejd. Där en sandig, rätt torr jord, här en mera fet, mättad. Och för att få äta sig mätta — och de äro ock mera alkoholhaltiga — ställa sig vinrankorna äfven här på större afstånd i raderna samt gå högre i höjden. De stödja sig på sina pålar, ”échalas”, och nå gärna ett par meter i höjd. Tilläggom att de hvita vinerna, hvars drufvor man, för att låta vattnet afdunsta och sockret och alkoholen stanna, låter *nästan* ruttna, lindrigt mögla på kvisten, fordra en oerhörd sorgfällighet i den första behandlingen.

Jag har påpekat Médocs egendomliga, monotona storhet. Dessa de hvita vinernas nejder äro, om man så vill, mera pittoreska. Terrängen ger mycket mer höjning och sänkning, dungar, trädkotterier och små trädgårdar äro vida talrikare på sina ställen, panoramat så grönt och lummigt, att man knappt skulle misstänka ställena för att hysa drufvor. Rikt och vac-

kert är det nu för resten, akaciorna öfverflöda, och många andra stammiga sorter med dem.

Men detta hindrar ej, att denna måleriska, vågiga nejd frambringar utsökta drufvor. Litet söta viner i regeln förstås, och jag fattar verkligen icke dem, hvilka ställa upp som regel, att en så beskaffad "sauternes" bör drickas till fisken. Någon torrare sort smakar däremot utmärkt därtill, såsom till exempel "Château de Suduirant", hvilken vi jämte åtskilliga andra sorter, hvitt och rödt, inmundigade på frukosten i "Château Latour-blanche", högst gemytlig och välsmakande i det gröna, erbjuden af ställets ägare hr Osiris, millionären, som enkom infunnit sig från Paris. För att ge ett begrepp om den "largesse", som råder vid dessa agaper, kan jag nu nämna, att åtminstone sex hundra buteljer stodo uppkorkade för att tjäna cirka ett hundra åttio personer. Också hade alla uppassarne den blidaste uppsyn. De beredde sig på att sedan anställa en fruktansvärd razzia.

* *
*

I dag, den 13 sept., ägde den sista af de anordnade utflykterna rum. Färden gällde denna gång Saint-Émilion och dess vinregion. Den hade en alltigenom festlig prägel. Ingenstädes har man under dessa dagar bjudits på något till den grad måleriskt storartadt.

I själfva verket är det minnesrika lilla Saint-Émilion den i konstnärligt afseende kanske intressantaste staden i hela sydvästra Frankrike. Skönt belägen på en höjd, i en starkt kuperad nejd af den yppigaste karaktär besitter den en massa medeltidsmonument, de flesta väl ruiner, men af en underbar verkan. Öfverallt fängslas ögat af gamla fästningsvallar och murar klädda med frodiga slingerväxter, lemlästade torn och klostergårdar, romanska och gotiska bågar och portaler, lämningar

af palats och borgar, hvarunder hvalfhålor, gångar och fängelser bilda nät. En af ortens största egendomligheter är den underjordiska "monolitkyrkan", en i hårda klippan urhålkad treskeppig krypta förskrifvande sig från kristendomens tidigare sekel. Och mellan byggningar och ruiner sprida sig öfverallt i backarna vänliga täppor, planteringar och blomstergårdar. Midt i staden finner man små vingårdar, och rankor och grönt slingra sig öfverallt på husväggarna. Det är obeskrifligt pittoreskt.

Framåt elfva anlände extratåget till Saint-Émilions station, ett litet stycke nedanför staden. En väldig folkmassa var i rörelse, det myllrade af åkdon på de tillstötande soliga vägarne. Efter åhörandet af något tal allmän uppsittning i de bidande vagnarne — antalet inbjudna uppgick till väl ett par hundra — och den långa kortegen satte sig i rörelse för att göra en vidsträckt tur rundt staden. Den är, som sagdt, härlig denna omnejd. På sina rödlätta fält svälla vinplantorna i solen, ibland parade till girlander och bågar, och därförutom hvilken rik, fullblodig vegetation! Plataner, akacior, magnolia, popplar, kastanjer, lind och ek, finskurna pinjer bilda behagliga linjer och dungar, i trädgårdarne bryta saftiga persikor — trakten är berömd för sådana — af mot löfverket, på kullarnas ännen trona förmögna villor och små "châteaux" inom parker och trädgrupper, yucca-plantorna sticka alltemellan upp sina hvita klockpyramider på terrasserna, här och hvar ett buktigt torn från fordomtima, en gammal landtkyrka med cypresser till hedersvakt. Och då man kommer upp på någon höjd, har man den skönaste vy öfver den i gröna nyanser böljande, fagra nejden, där i väster Dordogne-flodens gula strimma tittar fram mellan lummiga stränder.

Vingårdsägarne hade gjort sitt bästa för ett värdigt mottagande. Öfverallt flaggades det, skott ljödo, små triumfbågar voro resta, och till och med vinfälten voro på sina ställen dekorerade med flaggor af olika kulörer.

Vid ett-tiden gjorde man sitt intåg i själfva staden Saint-Émilion. Här var skådespelet verkligen storartadt. En serie triumfbågar — på någon af dem bildade ljusklädda medlemmar af traktens gymnastikföreningar lefvande statyer — och andra prydnader. Men det finaste af allt voro dock de gamla murarna, byggningarna och ruinerna själfva, där de lågo i solbaddet fullbesatta med animerade människor och nyfikna, bland hvilka de gamla, gulhyade käringarna med sina svarta dukar på hufvudet sågo riktigt stiliga ut och förträffligt stämde med de nötta stenarna. Och skott smattrade och fanfarer ljödo.

Man styrde kosan till lokalen, där frukosten stod uppdukad. En vackrare matsal har man svårt att finna. Åtminstone har jag aldrig suttit i någon af en sådan karaktär. De långa borden voro nämligen uppställda i en klostergång från elfva- och tolfhundratalen, rest af ett hänsofvet cordelier-kloster, med fina gotiska arkader formade i kvadrat kring en grön plan, där solstrålarna bröto genom ett virrvarr af träd och buskar. På innerväggarna återstoder af en ännu äldre arkitektur, stycken af bågar med romanska listverk.

Lunchen var, liksom de föregående vi varit med om, ypperlig, nedsköljd med bara Saint-Émilion-vin naturligtvis, väl icke ägande Médoc'ens finess, men mäktigt och högst välsmakande, representeradt genom femtio, sextio sorter af det bästa nejden kan bjuda på, bland dem t. ex. trettioåriga Château-Pavie och Clos-Fourtet med utsökta egenskaper. Och det var väl ock en följd af det kraftiga vinet att talen och skålarna här blefvo ännu talrikare än någonsin. Till och med jag höll en speech till ära för de gamla munkar, tack vare hvilka man satt i en så unikt skön matsal.

